YUSUF HALAÇOĞLU

TÜRKİYE'NİN DERİN KÖKLERİ

OSMANLI KİMLİĞİ VE AŞİRETLER

bky

TÜRKİYE'NİN DERİN KÖKLERİ

OSMANLI KİMLİĞİ VE AŞİRETLER

PROF. DR. YUSUF HALAÇOĞLU

Eserleri:

Prof. Dr. Yusuf Halaçoğlu

1949 yılında Adana'da doğdu. 1967'de liseden, 1971 yılında İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü'nden mezun oldu. 1974 yılında aynı üniversitede Yeniçağ Tarihi Kürsüsü'nde asistan, 1978 yılında doktor oldu. 1982'de yardımcı doçentliğe, Nisan 1983'te de doçentliğe yükseldi. 20 Mart 1989'da profesör oldu. Aynı tarihlerde Türk Tarih Kurumu asil üyesi seçildi. 1989 yılında Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı'na tayin edildi; 17 Aralık 1990'da da genel müdür yardımcılığına getirildi. 2 Mart 1992'de istifa etti ve Marmara Üniversitesi'ndeki görevine döndü. 26 Ağustos 1992 tarihinde rektör yardımcısı oldu. 21 Eylül 1993 - 23 Temmuz 2008 tarihleri arasında Türk Tarih Kurumu Başkanlığı (TTK) yaptı. Halen Gazi Üniversitesi'nde öğretim üyeliği görevini sürdürmektedir.

Eserleri:

– *Sultan Abdülhamid'e Arzlar-**Ma'rûzât** (Ahmed Cevdet Paşa)*
– *XVIII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun İskân Siyâseti ve Aşiretlerin Yerleştirilmesi*
– *Osmanlılarda Ulaşım ve Haberleşme (Menziller)*
– *Osmanlı Devlet Teşkilâtı ve Sosyal Yapı*
– *Ermeni Tehciri*
– *Sürgünden Soykırıma Ermeni İddiaları*
– *Başlangıçtan 1774'e Kadar Osmanlı Tarihi (Kolektif)*
– *90 Numaralı Mühimme Defteri (Kolektif)*
– *Türk Tarihinde Ermeniler (Kolektif)*
– *Tarih Gelecektir*
– *Anadolu'da Aşiretler, Cemaatler, Oymaklar -6cilt*
– *Osmanlı Kimliği ve Aşiretler*

TÜRKİYE'NİN DERİN KÖKLERİ

OSMANLI KİMLİĞİ VE AŞİRETLER

PROF. DR. YUSUF HALAÇOĞLU

TARİH

babıali kültür yayıncılığı

Babıali Kültür Yayıncılığı: 210
Tarih: 38

OSMANLI KİMLİĞİ VE AŞİRETLER

Prof. Dr. Yusuf Halaçoğlu

Birinci Baskı: 2010
ISBN: 978-605-5545-08-6

Yayın Koordinatörü Murat Tazegül
İç Tasarım Taha Er
Kapak Tasarım FİKİREVİM

Sertifika No: 12393

babıali kültür yayıncılığı

29 Ekim Cad. No: 23, 34530 Yenibosna/İSTANBUL
Tel: (0212) 454 21 65 • (0212) 454 21 67 • (0212) 454 21 69
GSM: (0505) 584 03 79 **Faks:** (0212) 454 21 71
www.bky.com.tr • bky@bky.com.tr

Baskı ve Cilt
Barış Matbaa- Mücellit
Davutpaşa Cad. Güven Sitesi C Blok 291 Topkapı/İSTANBUL
Tel: (0212) 674 85 28 • (0212) 501 04 95 • Faks: (0212) 674 85 29

İÇİNDEKİLER

Prof. Dr. Yusuf Halaçoğlu

1949 yılında Adana'da doğdu. 1967'de liseden, 1971 yılında İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü'nden mezun oldu. 1974 yılında aynı üniversitede Yeniçağ Tarihi Kürsüsü'nde asistan, 1978 yılında doktor oldu. 1982'de yardımcı doçentliğe, Nisan 1983'te de doçentliğe yükseldi. 20 Mart 1989'da profesör oldu. Aynı tarihlerde Türk Tarih Kurumu asil üyesi seçildi. 1989 yılında Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı'na tayin edildi; 17 Aralık 1990'da da genel müdür yardımcılığına getirildi. 2 Mart 1992'de istifa etti ve Marmara Üniversitesi'ndeki görevine döndü. 26 Ağustos 1992 tarihinde rektör yardımcısı oldu. 21 Eylül 1993 - 23 Temmuz 2008 tarihleri arasında Türk Tarih Kurumu Başkanlığı (TTK) yaptı. Halen Gazi Üniversitesi'nde öğretim üyeliği görevini sürdürmektedir.

Eserleri:

ÖNSÖZ

Tarihin piyonu mu olacağız, yoksa tarihin öznesi mi olacağız? Geçmişte olduğu gibi öznesi olmaya daha yatkınız. Yani tarihi biz yapacağız, yapılan olmayacağız ve biz yapacağız. Yapmak için bilgili olmak zorundayız. İyi eğitimli olmak zorundayız; bunun için okumak zorundayız. Başka hiçbir alternatifi yok, okuyacaksınız… Fransa, Osmanlı imparatorluğu bünyesinde 500 okul açmış, İngiltere 178, Amerika 426, Almanya 140 okul açmış; sadece bu dört devletin açtığı okul 1244. Kim idare eder bu imparatorluğu? 1878'e kadar hiçbir misyoner okulunda Türk öğrenci, Müslüman öğrenci okutulmamıştır. Kim yönetir bu devleti? Siz gençler okuyacaksınız, okumalısınız…

Burası Türkiye Cumhuriyeti'dir ve Türkiye Cumhuriyeti vatandaşları vardır. Bunları etnisitelerine göre ayıramazsınız, demokrasi etnik kitlelere göre olmaz, belli bir gruba tanınacak ayrıcalıklarla da olmaz. Bizim ülkemizde yaşayan Ermeni'si de, Rum'u da, Kürd'ü de, Türk'ü de hepsi bizim vatandaşımızdır. Bir kanun çıkarırsınız, o kanun herkesi kapsar. Şu şudur, bu budur diye bir anlayış kabul edilemez. Demokratik ülkelerde kanun tektir. Demokrasi herkesi eşit gören bir yönetim biçimidir. Ayırıma gittiğiniz takdirde o zaman Batının başaramadığını biz başarmış oluruz; birbirimize düşeriz. Tam tersini yapmamız lazım, bakın bu coğrafya kritik bir coğrafyadır, elde tutması zor bir coğrafyadır. Düşünün şöyle, Fransa'da kaç devlet kurulmuştur, İtalya'da kaç devlet kurulmuştur, bir de Anadolu'yu düşünün kaç devlet kurulmuştur?

İstanbul'un fethiyle buradaki bilimin Batı'ya gidişiyle Rönesans başlamamış, tam tersine Türk fikrî hayatının Batı dünyasınca tanınmaya başlamasıyla birlikte fikrî yapı ve çağ değişmiştir.

Nitekim Fatih Sultan Mehmet'in İstanbul'u fethiyle birlikte Batı dünyasındaki fikrî yapı tamamen alt üst olmuş ve insana ve insanlığa değer verme gibi bir düşünce, Avrupa'da yerleşmeye başlamıştır.

Çünkü Osmanlı imparatorluğunu kuran zihniyet, devletin kutsallığından çok, devleti insan için kurmuş olduklarını ortaya koymuştur. Gerçekten de Türklerin tarihteki devlet felsefesine bakarsanız, Bilge Kaan'dan itibaren Türkler hep ırkî düşünmek yerine, insanî değerler açısından bir yaklaşım sergilemişlerdir. Bilge Kaan'ın mesela "Yukarıda mavi gök, aşağıda yağız yer yaratıldıkta, ikisi arasında kişi oğlu oldu" demek suretiyle insanı ön plana çıkarmıştır. Aynı şeyi Kaşgarlı

Mahmut'ta görürsünüz, Selçuklularda görürsünüz, Osman Gazi'de görürsünüz. Şeyh Edebali'nin sözünü herkes bilir: "Ey oğul! İnsana değer ver ki, devlet yücelsin." Çünkü her şeyin başında insan yatar. Medenî olmak da insana bakış açısıyla doğru orantılıdır. Yani insana değer veriyorsanız, zaten medenîsiniz.

Avrupa ve Batı dünyasında toplum serfler, köylüler, burjuva, rahipler, asiller şeklinde bir sınıflandırmaya tabi tutulurken; Ortaçağ Avrupasının en önemli ticari kazancı, zenci ticaretinden ve köle satımından, yani insanların pazarlanmasından sağlanırken; Osmanlı Devleti ırk, din, dil ve mezhep gözetmeksizin insanlığa hoşgörüyle yaklaşan bir zihniyetin temsilcileri olarak Batı dünyasının fikrî yapısını temelinden sarsmıştır.

Öyleyse bin senedir elimizde tuttuğumuz gibi **günümüzde de kenetlenmek zorundayız bu coğrafyayı elimizde tutabilmek için. Birbirimizle kenetlenmek zorundayız kim ne derse desin. Birbirimizi kucaklamak zorundayız, oyuna düşmemek zorundayız, telaşlanmadan, kızmadan sakin olmak zorundayız.**

Bütün bunların ötesinde Türkiye Cumhuriyeti'nin öylesine bir gücü vardır ki, dünya bundan dolayı üzerimize geliyor. Bu güç nedir biliyor musunuz? Bu coğrafya her zaman büyük devlet kurmaya gebedir. Burada yaşayan insanlar, bu devleti oluşturan insanlar, halkımız, vatandaşlarımız veya milletimiz, adına ne derseniz deyiniz sonuçta Türk milleti olarak, büyük devletler kurma kültürüne sahip bir niteliği bünyesinde barındırmaktadır. Türkiye Cumhuriyeti son derece zengin bir devlettir -ki ne yemekle ne de içeriden yıkmaya çalışmakla bitirilemiyor; dışarıdan yıkmaya çalışmakla yıkılmıyor. Her zaman ayakta da kalacaktır; ancak uyanık olmak kaydıyla. Okumazsanız ve okuduğunuzu anlamazsanız o zaman tehlike boyutları artacaktır. Hiç bilenlerle bilmeyenler bir olur mu? Gerçekten olmaz. Bilenler olursak bizi konuşurlar, aksi durumda biz bilenleri konuşuruz. Bilenler bizi yönetir… **Biz şimdi kendi kendimize düşünelim: Tarihin piyonu mu olacağız, yoksa tarihin öznesi mi olacağız?**

OSMANLI KİMLİĞİ VE AŞİRETLER isimli bu kitap, güzel yurdumuzun çeşitli bölgelerinde, seminer, konferans ve söyleşilerde yapılan konuşmalardan derlenmiştir. Zevkle okuyacağınızı düşündüğüm kitapta, nasıl bir medeniyete ve köklere sahip olduğumuzun ipuçlarını bulacaksınız.

İyi okumalar…

Prof. Dr. Yusuf Halaçoğlu

OSMANLI DEVLETİ'NİN KİMLİĞİ MESELESİ

600 yıl dünya siyasetine yön vermiş Osmanlı Devleti, bugün hemen her ülkenin yakın ilgisini çekmekte ve özellikle çok uluslu devletler için bir tecrübe kaynağı olarak görülmektedir. Bu ilginin en önemli bir diğer sebebi ise, Avrupa, Asya ve Afrika'daki geniş stratejik topraklara sahip olmasının yanısıra, Doğu Roma'nın da mirascısı olarak yönetiminde çok farklı milletleri ve dinleri bir arada tutmuş olmasıdır. Aslında Osmanlı Devleti'nin altı asırdan fazla yaşamasında, aslî unsuru olan Türklerle beraber, yüksek bir orana ulaşan gayr-ı Türk ve gayr-ı müslim nüfusun da büyük payı vardır. **Gerçekten de Osmanlıların mensup oldukları dinden olmayan pek de azımsanamayacak bu gayrı Türk topluluğa yaklaşımları, Rumeli topraklarında daha fazla genişlemelerine ve hakim olmalarına zemin hazırlamıştır.** Nitekim İspanya'da baskı altında kalan Yahudilerin Osmanlı topraklarına getirilerek koruma altına alınması ve yerleştirilmesi, devletin farklı din ve kültürlere saygısını ve güçlü bir devlete mensup olmanın avantajını göstermiştir ve bunun bir sonucu olarak devlete olan bağlılık artmıştır.

Bu pencereden bakıldığında millî devlet düşüncesinin ikinci plâna atıldığı, çok uluslu ve çok dinli bir devlet yapısının geliştiği ve dolayısıyla dünya hakimiyeti hedefi sebebiyle uygu-

lanan hukuk sisteminin bir sonucu olarak farklı din ve kültüre mensup milletlerin barış içinde bir arada yaşamalarının bu suretle sağlandığı düşünülebilir. Nitekim yine bu nedenle Osmanlı idaresinde yaşayan farklı dinden milletlerin varlığı, devlet yönetimini rahatsız etmemiş, neticede bu politika, özellikle bugünkü Balkan uluslarının dil, din ve kültürlerini muhafaza etmelerinde ve varlıklarını koruyabilmelerinde önemli bir etken olmuştur.

Devletin bu şekilde yapılanması ve böyle bir felsefeyle hareket edilmesi, tabii olarak millîlik vasfının belli ölçüde ikinci plânda tutulduğu bir görüntü vermiştir. Yani eğer bir dünya devleti olma düşünceniz varsa ve bunu yüzyıllar boyu uygulama yolunda çaba gösteriyorsanız, bununla taban tabana zıt olan millî devlet politikası takip edemezsiniz. Durum böyle olmakla birlikte **Osmanlı Devleti millî hiçbir vasfı olmayan bir devlet miydi ve bu tamamen ihmal mi edilmişti?** Bu konuda bazı çevreler yüzeysel değerlendirmeler yaparak, kolayca, Türklüğü ihmal ettiği ve hattâ padişahların yabancı hanımlarla evlenmek suretiyle nesillerinin bozulduğunu, âdeta koyu bir ırkcılık anlayışıyla ifade etmektedirler. Tabii bunlara karşılık milliyetçilik duygularıyla bazı kesimler de hemen müdafaa kasdıyla, böyle bir şey olmadığını ve padişahın annelerinin Türklüğünü ispata kadar varan polemikler içine girmektedirler.

Osmanlı Devleti'nin kimliği konusunda, aşağıda maddeler halinde sunacağım uygulamalardan bir tahlile ulaşılacağını sanıyorum. Kaldı ki şu hususa dikkat etmek gerekir. **Osmanlı Devleti'ni bizim dışımızdaki devlet ve milletler nasıl bir kimlik altında görmektedir?** Bu ve buna benzer soruların cevaplarını verdiğimiz takdirde Osmanlı Devleti'nin kimliğini de ortaya koymuş oluruz sanıyorum.

1- Öncelikle şunu belirtmemiz gerekir ki Osmanlı Devleti, tabii olarak Selçuklu Devleti toprakları üzerinde kurulmuştur. Bu arada hiç kimse Selçukluların kimliği üzerinde tereddüde düşmemektedir. Halbuki **pekçok Selçuklu müessesesi Osmanlı Devleti tarafından da aynen devam ettirilmiştir.** Meselâ; devlet yönetim biçiminde olduğu gibi, kervansaraylar ker-

vansaray veya han, ribatlar derbend, çaparhane menzil adıyla v.s. şeklinde işlev, mimarî yapı ve şekil olarak büyük çapta aynı özellikleri taşımaktadır. Hatta devşirme sistemi bile Selçuklulardan intikal etmiştir.

2- Buna benzer olmak üzere Selçuklu ve Selçuklulardan önceki Türk devletlerinde mevcut olan âdet ve gelenekler de aynen devam ettirilmiştir. Söz gelimi Türklerin ata verdikleri önem çok iyi bilinir. Aynı şekilde **Osmanlılarda da ata verilen önem onlardan farklı değildir. Nitekim Osmanlı ceza kanunnamelerinde hiçbir hırsıza el kesme cezası verilmezken, at hırsızlarına el kesme cezası verilmiştir.** Ata verilen önem ve bağlılık padişahların cenaze merasimlerine de yansımıştır. Nitekim eski bir Türk geleneği olan atın kuyruğunun kesilmesi, eğerinin ters konulması ve gözlerine tuz serpilerek ağlıyormuş hissinin verilmesi âdeti Fâtih'in oğlu Mustafa Çelebi'nin ve II. Bayezid'in cenaze merasimlerinde görülmektedir. Aynı şekilde IV. Murad'ın savaşlarda bindiği üç atı da tersine eğerli olarak tabutunun önünde götürülmüştür.

Türkler arasında İslâmiyetten önce var olan atla ilgili inançlar ve onların efsanevî durumları Osmanlı döneminde de aynen devam etmiş, özellikle aşiretler arasında at âdeta kutsal bir varlık olarak telâkki edilmiştir. Bu durum bilhassa tanınmış kişiler arasında, sevdikleri ata mezar yaptırmak şeklinde kendini göstermiştir. Meselâ bu şekilde Anadolu'da birçok at mezarı olduğu gibi İstanbul'da da bu şekilde at mezarları bulunmaktadır. Bunlardan Fâtih'in Eyüp'te Piyer Loti kahvesinin bahçesindeki atına ait mezar, Karacaahmet mezarlığında, Ebü'd-derda'nın atının mezarı, Üsküdar'da Kavak Sarayı (Şeref-âbâd kasrı) bahçesinde yer alan II. Osman'ın çok sevdiği "Sisli kırat"ına ait mezarlar sayılabilir. Bu mezarlar halk arasında kutsal sayılarak ziyaret edilir hale gelmiştir. Nitekim II. Osman'ın atına ait mezar "At evliyâsı" adıyla da meşhur olmuş ve buraya bazı sancılı atlar getirilmiştir. Bu arada Cumhuriyet döneminde de bu gelenek devam ettirilerek İstanbul Karacabey çiftliğinde Baba Sa'd ve Baba Kulu adlı aygırlara mezar yaptırıldığı bilinmektedir.

3- Osmanlı ismi, tıpkı Selçuklularda veya Karahanlı, Gazneli, Akkoyunlu, Karakoyunlu devletlerinde olduğu gibi, kurucunun ismini veya bağlı bulunduğu boyun ismini alan hanedanlardan gelmektedir. Bu sebeple de **devlet geleneklere uygun olarak, kurucu ailenin veya aşiretin adıyla anılmış, Göktürkler hariç, ırkî mensubiyet hiçbir devlette, dolayısıyla Osmanlı Devleti'nin adında da yer almamıştır.**

4- Bununla beraber Osmanlı hükümdarları, kendilerinin şeceresini çıkarttırırlarken, Âşıkpaşazâde başta olmak üzere hemen bütün kroniklerde olduğu gibi, nesillerini Oğuz Han'a dayandırmışlardır.

5- Yeni kurulan yerleşim yerlerine Türkçe adlar verilmiştir. Meselâ Balkanlarda Türklerce iskân edilmiş bütün yerleşim birimlerinin ismi Türkçedir. Söz gelimi Tesalya'da kurulan Yenişehir, Balkanlarda kurulan Çirmen ve çoğunlukla da köy isimleri bu kabildendir.

6- Kanunamelerde ve özellikle ilk dönem kroniklerinde Türkçe kelimelere daha çok yer verilmiştir.

7- Kanunnâmelerdeki Türk veya Etrâk kelimeleri dikkatle takip edilmelidir. Zira devşirme veya pençik denilen acemi oğlanlarının Türkleştirilmesi ve Türkçe öğretilmesi Türk köylülerinin yanında gerçekleştirilmektedir. Nitekim savaşta elde edilen ve Pençik oğlanı adı verilen esirlerden Yeniçeri Ocağı'na uygun görülenleri için: "*Bunları Türk'e virelüm. Hem müselman olsunlar, hem Türkçe öğrensinler...*" tabiri kullanılmıştır[1]. Hem burada, hem de Kavanîn-i Yeniçeriyân'da geçen, devşirmelerin "*Türk'e verilmeleri...*" şekli de, aynı şekilde şehirli dışında kalan köylü ve yörükleri ifade etmektedir[2]. Bunların yanısıra, bazen köylerin yanına "*Türk*" ibaresinin konduğunu da görmekteyiz. Meselâ 1518 tarihli Çemişgezek Sancağı Tahrir Defteri'nde, Kızuçan nahiyesi köylerinden Hacılu köyü'nün yanına "*Türk*" kelimesi eklenmiştir. Yine Çemişgezek sancağı'na tabi Keban nahiyesi köylerinden Kergâh

1 Bk. Neşrî Mehmed, Kitâb-ı Cihan-nümâ, nşr. F. Reşid Unat - M.A.Köymen, Ankara 1987, I, 198-199.
2 Bk. Süleymaniye-Esad Efendi Ktp., nr. 2068, 5b.

köyünün yanına da "*İslâmî Türk*" ifadesi konulmuştur. Keza Ribat ve Haydi köyleri "*Etrâk*" kelimesiyle tanımlanmıştır(3).

8- Haritalardaki Türk veya Türkomanya kelimeleri de önemli bir ayrıntıdır. Bu çerçevede haritalarda *l'Impire Turc* ve Lâtince haritalarda *Imperium Turcicum* şeklinde hitap edilmesine sık rastlıyoruz. Bu da en azından yabancılar tarafından Osmanlı Devleti'nin bir Türk devleti olarak bilindiğinin göstergesidir.

9- Yabancı seyyahlar, Osmanlı Devleti'ni Türk olarak adlandırmışlardır. Meselâ; 1432-1433 yıllarında Osmanlı ülkesine gelen Bertrandon de la Broquière de Türk atlarının çok iyi olduğunu ve uzun müddet koşabildiğini ifade etmektedir. Avusturya elçisi Busbecq ise, Türklerin atların eğitimine çok önem verdiklerini, bu sebeple atların sahiplerine çok alıştıklarını söyler. Ayrıca fazla beslenmeyen bu atların ince yapılı olduğunu, bu yüzden uzun müddet koşabildiklerini ve dayanıklı bir yapıya sahip olduklarını belirtir. XVIII. yüzyıl seyyahlarından d'Ohsson da Türk atlarını överken en küçük rütbede bir subayın veya biraz hali-vakti yerinde olan vatandaşın bile bir-iki atı olduğunu kaydeder. Ayrıca at koşumlarının güzelliğinden ve zenginliğinden de uzun uzun bahseder.

Bunlardan Avusturya büyükelçisi Busbeq'in mektuplarında, Osmanlı Devleti yerine tamamen Türk, Türkiye veya Türkler kelimelerini kullandığını görmekteyiz. Busbeq Latince yazdığı "*İstanbul ve Amasya seyahatleri izlenimleri ve askerî açıdan Türklere karşı alınacak önlemler*" adlı eserinde şunları yazmaktadır:

"Memuriyetlerin başında hizmet etmeğe kendini adamış kimseler bulunuyor. Türkiye'de herkes kendi mevki ve geleceğinin bânisidir. Sultan'ın hükmü altında en yüksek mevkilere çıkmış olanlar çok kere çobanlıktan yetişmişlerdir. Bunlar böyle küçük mevkiden doğmuş olmaktan utanmak şöyle dursun, bilâkis bunu bir iftihar vesilesi olarak telâkki ederler. Atalarına ne kadar az borçlu bulunurlarsa, kendilerini yaptıklarıyla iftihar etmekte o kadar haklı görürler. Türkler

3 Bk. BA, TD, nr. 64, s. 783.

insanlarda üstün vasıfların ırsî olduğuna, bir miras gibi elde edildiğine inanmazlar. Bunu kısmen Allah'ın bir ihsanı, kısmen de çalışmanın, zahmetin ve gayretin bir mükâfatı diye düşünürler. Türkiye'de herkes kendi mevki ve geleceğinin bânisidir. İşte bundan dolayı Türklerde şeref ve makam, idarî mevkiler gayretin ve çalışmanın mükâfatı olarak görülür. Namussuz, tembel ve işe yaramayanlar hiçbir zaman yükselemezler, önemsiz ve hakir bir halde kalırlar. Türklerin neye teşebbüs ederlerse başarılı olmalarının, hâkim bir millet haline gelmelerinin ve her gün devletlerinin hudutlarını genişletmelerinin hikmeti bundadır".

10- İnşa edilen gerek mesken, gerekse cami, çeşme, köprü, su yolu, imaret, medrese, dârüşşifa v.s. gibi sosyal tesislerde tamamen Türk sanatı veya uslubu kullanılmıştır.

11- Osmanlı hükümdarları Türk geleneği üzere, varis göstermemişlerdir.

12- Bugün Balkanlarda veya Ortadoğu'da ve hattâ bütün Avrupa'da yapılan araştırmalar, Osmanlı Devleti'ni Türk devleti olarak vasıflandırmaktadır. Zira geçmişte Avrupa devletleri Osmanlı Devleti'ni Türk olarak gördüklerinden kaynaklarda da o şekilde yer almıştır.

13- Osmanlı aşiret yapısına bakıldığında Yörük ve Türkmenlerin asıl unsuru oluşturduğu görülmektedir. Nitekim Tahrirlerden çıkartılan bilgilere göre Anadolu'da Oğuzlara ait Türk grupları ezici çoğunluktadır ve 24 Oğuz grubuna mensup boyların hepsi ülke topraklarında yer almaktadır.

14- Şehirler yapısal olarak cami, han, hamam, çarşı, çeşme, medrese çevresinde kurulmuş olarak Türk karakteri arz etmekte, müslim ve gayr-ı müslimler ise ayrı mahallelerde ikamet etmektedirler.

15- Avrupa'da toplum sınıflara bölünmüşken, Osmanlı Devleti'nde önceki Türk devletlerinde olduğu gibi sınıf bulunmamaktadır. Dolayısıyla bu türden eski gelenekler de Osmanlı Devleti'ne intikal etmiştir.

16- Önceki Türk devletlerinde olduğu gibi Osmanlı Devleti'nde de hükümdarların gösterişli sarayları olmamıştır. Avru-

pa'da hükümdarların gösterişli saraylarda oturmalarına karşılık, Türklerin topluma hizmet eden çeşme, imaret, darüşşifa, köprü, sebil gibi hizmet eserleri vücuda getirme ve vakıf kurma geleneği Osmanlı döneminde de devam etmiştir.

17- Avrupa'da derebeyiliklere karşılık, Osmanlı Devleti'nde gerek mülkî toprakların ve gerekse mirî toprakların tasarruf şekilleri kendine has bir uygulama olmuştur.

Aslında Anadolu'daki Türk topluluğuna da bakıldığında, hepsinin aynı düşüncede ve inançta olduğunu, aynı yaşayış biçimini benimsediklerini söylemek doğru olmaz. Zaten bu sebepledir ki farklı dinî anlayışlar ortaya çıkmış, bunun bir sonucu olarak da yer yer isyanlar meydana gelmiştir. Bütün bunlara karşılık devletin, kırk çeşit ırkın ve dinin bulunduğu bir yapıda millîlik vasfı göstermesi zaten beklenemezdi. Bununla beraber her şeye rağmen pek çok konuda devlet eski âdet ve gelenekleri temel kültür olarak yaşatmış ve uygulamıştır. Söz gelimi Nevruz, Osmanlı Devleti'nde kesintisiz kutlanmış ve hattâ vergi dönemleri de "Nevruz-ı Sultani" adı altında nevruza göre ayarlanmıştır.

Bugün Osmanlı Devleti siyasî oluşum açısından tarihten silinmiştir. Tıpkı Selçuklu Devleti gibi. Selçuklu Devleti'nin yerine kurulan Osmanlı Devleti'nin bu devletin bazı kurumlarını ve devlet felsefesini büyük ölçüde devam ettirdiği bir gerçektir ve Selçuklu tarihi Osmanlı Devleti tarafından reddedilmemiştir. Osmanlı Devleti'nin yerine kurulan Türkiye Cumhuriyeti de Osmanlının bazı kurumlarını ve kanunlarını benimsemiştir. Bu yönüyle Türkiye Cumhuriyeti de Osmanlı Devleti'nin bir devamı niteliği taşımaktadır. Nitekim tarih bir bütündür ve tıpkı bir insanın hayatının tamamını kapsadığı gibi, o milletin tarihini tümüyle kapsar. Bu **tarihin bir kısmını unutur veya reddederseniz, yani yok sayarsanız, insanın şuurundaki belli bir dönemin kaybolması gibi veya şuurun bir bölümünü kaybetmek gibi sonu olmayan bir çıkmaza düşülür.** Tarihin iyi veya kötü olarak nitelenmesi de yanlıştır. Tabii ki Osmanlı tarihinde de hoşumuza gitmeyecek zamanlar olmuştur. Bu durum tarihi reddetmeyi gerektirmez. Cumhuriyetimi-

zin kurucusu Ulu önder Atatürk de Türk tarih tezini ortaya koyarken şunları söylüyor: "*Büyük ve haysiyetli bir millet olan Türklerin tarihi insanlık kadar eskidir. Osmanlılar ve Selçuklulardan önce de Türkler, dünyanın dört bucağında devletler, imparatorluklar vücuda getirmişlerdir. Nerede bir Türk devleti batmış ise, bunun yıkıntıları üzerinde daima yeni yeni devletler kurmuşlardır. Şimdi de böyle bir tarihî an gelmiş çatmıştır. Osmanlı Devleti çökmüştür, fakat tarihî zincir kopmayacaktır. Koşullar ne olursa olsun, yeni bir devlet kurmak gücü, ünlü İtalyan düşünürü Machiavelli'nin daha XVI ıncı yüzyıl başlarında imrenerek Türklerde bulduğu o sihirli kuvvet, kendi deyimi ile virtú, tarihte her zaman kendini gösterdiği gibi, şimdi de Türk milletinde vardır. O halde bunu değerlendirmenin, gerçeğe dökmenin tam zamanıdır*".

Aslında burada tarihin sürekliliği yanında, geçmişten geleceğe miras da dile getirilmektedir.

Bu bakımdan tarih, sadece geçmiş olayları günümüze aktarmak demek değildir. Tarih, kaynaklarla ulaşılan doğru bilgilerle ve bundan kazanılan tecrübelerle, geleceğe yönelik plân ve programlar yapmak, stratejiler üretmek için vardır. Bu durumda tarih geçmiş olmaktan çıkar ve gelecek haline gelir.

İşte yakın tarihimiz olan Osmanlı tarihi, bugün Türkiye'de Türk halkının en çok öğrendiği ve onunla millet şuuruna ulaştığı bir tarihtir. Aslında Türk tarihi sadece Osmanlı olmamakla beraber, Batı Türklerinin, Avrupa ile gizliden gizliye olan rekabetinde Osmanlı tarihinin ön plâna çıktığı bir anlayışı sergilemektedir. Buna karşılık Avrupa da Türk tarihinin, Viyana önlerine kadar gelen ve belki de Avrupa'da en büyük istilâyı gerçekleştiren Osmanlı bölümüyle bu sebeple yakından ilgilenmektedir ve Türk imajını Osmanlı ile ifade etmektedir. Nitekim bugün, Avrupa devletlerinin Türkiye Cumhuriyeti'ne karşı yürüttükleri politikalar da büyük çapta buna bağlı olarak tayin edilmektedir.

Pencerenin diğer tarafından bakıldığında ise, Balkanlarda, herşeye rağmen Türklere olan yaklaşım, Türk kültürüne olan yakınlık, Osmanlıdan Türkiye Cumhuriyeti'ne kalan en önemli miraslardan biri olarak günümüze gelmiştir. Öyle ki çoğu ülkelerde Osmanlı dönemi barışı özlenmekte ve bu barışın teme-

linde yatan unsurlar araştırılmaktadır. **Tarihin derinliklerine bakıldığında, Osmanlı barışının temelinin, Osmanlıların yıkıcı olmak yerine yapıcılığında yattığı anlaşılmaktadır ki, bugün de genel politikada yıkıcılık yerine yapıcılığın bir miras olarak Cumhuriyete intikal ettiği söylenebilir.** Bu sebepledir ki Türk insanı, geçmişte veya yakın geçmişte aleyhine ve zararına yürütülen düşmanca fiilleri kolayca unutabilmekte veya affedebilmekte, bu insanî duyguları düşmanlarınca aleyhine kullanılmakta ve bazıları tarafından da bir zaaf olarak görülmektedir. Tarihin hemen her döneminde tekrarlanan bu türden hareketlere karşı, tarihin bir tecrübe kaynağı olarak görülememesinden ve ibret alınamamasından dolayı, Türk devletleri her zaman zor durumlarda kalmıştır. Bütün bunlara rağmen sağlam tarihî geçmiş, Türk insanına tarihinden devraldığı en büyük miras olarak intikal etmiştir.

Tarihin başarılı ve başarısız zamanları vardır. Parlak dönemlerin benimsenip, kötü zamanların benimsenmemesi düşünülemez. Zira tarih geçmişte kalan olaylar zinciridir. Bu olaylar zinciri ve bunlardan çıkarılacak sonuçlar, o tarihe sahip olan milletlerin atalarından kendilerine kalan en değerli miras olarak görülmek durumundadır. Böyle bir tecrübeye sahip olmak, ancak büyük milletlere nasip olur. Asıl olan bu mirası iyi değerlendirmek ve gereken dersi çıkarmaktır. Bugün Osmanlı tarihini araştıran devletler, bu tarihin tecrübesinden yararlanmak zekâsını gösterenlerdir. Hele hele, bu tarihin yüzelli milyon belge ve beş yüz bin deftere varan kaynakları varsa. Osmanlı Devleti'nden bize kalan ne büyük miras.

Şurası hiç unutulmamalıdır ki, Osmanlı Devleti gibi, zamanın süper devleti olan, insanlığa büyük hizmetler yapmış, dünya kültür ve medeniyetine önemli katkılarda bulunmuş, çağ açmış ve kapamış bir devlete sahip olmanın gururunu duymak ve onun tecrübelerinden yararlanmak bize bir borçtur. Bize bu toprakları kazandırmış ve vatan yapmış ecdadımızı da bu vesileyle rahmetle anmak ve onlara lâyık olmak şuurunu taşımalıyız. Tarihimizi ve bilgilerimizi yeniden bir tahlile tabi tutmalıyız.

OSMANLI CEMİYETİ VE SOSYAL YAPI

Osmanlı Devleti, kendisinden önce kurulmuş önemli birer siyasî teşekkül olan Selçuklu, İlhanlı ve Memlük devletleri gibi devletlerin tecrübesinden yararlanan bir devlet olarak, idarî sistemiyle mütenasip sosyal bir yapıya sahipti. Genelde bütün Türk devletlerinde olduğu gibi, belli bir aristokrasi anlayışı olmakla beraber, cemiyeti meydana getiren sınıflar arasına aşılmaz duvarlar konmamış, zaman ve duruma göre toplumu oluşturan her fert, devlet idaresinde belli ölçülerde söz sahibi olmuştur. Buna karşılık devlet de, Osmanlı toplumunu oluşturan her kesime, sahip olduğu hukuk kuralları çerçevesinde bayındırlık hizmetleri götürmeyi ve sosyal adaleti sağlamayı bir hedef olarak görmüştür. Nitekim, Osmanlı toplumunu oluşturan her şahsın, devletle olan anlaşmazlıklarını, en üst mahkeme hüviyetini taşıyan Divan-ı Hümâyûn'a başvurarak çözmesi olağan görülmüş ve başvurular hak ve hukuk çerçevesinde çözülmüştür. Bu bakımdan Osmanlı Devleti'ni tanımlayabilmek için, Osmanlı toplumunu ve sosyal müesseselerini çok iyi değerlendirmek gerekmektedir.

A) OSMANLI CEMİYETİ

Osmanlı Devleti'nde cemiyet iki ana grup altında ele alınabilir. Bunlardan birincisi *Askerî* adı altında toplanan ve görev-

leri icabı vergilerden muaf olan kısım; ikincisi ise şehirliler, köylüler ve göçebe aşiretlerin meydana getirdiği *reâyâ* denilen vergi mükellefi gruptu. Bunlara aslında reâyâdan olup, padişah beratiyle bir kısım vergilerden muaf tutulan ve askerî ile raiyyet arasında *muaf ve müsellem reâyâ* adıyla anılan bir bakıma serbest bir zümreyi de eklemek gerekir. Osmanlı toplumundaki bu sınıflaşma, tâbi oldukları görevleri dolayısıyla olup, bütün kanun ve nizamlar, sınıfların hukukî yapısına paralel bir biçimde ele alınmıştır. Osmanlı toplumu Avrupa'dan farklı olarak sınıflar arasında aşılmaz duvarlarla birbirinden ayrılmamış, padişah beratiyle askerî sınıftan bir kişi reâyâya dahil olurken, reâyâdan herhangi bir kimse de beratla askerî statüsü kazanmıştır[(1)]. Öyle ki toplumun her kesimi tabi bulundukları kanun ve nizama göre hareket etmek durumunda olup, müslüman olsun, gayr-ı müslim olsun her bir fert eşit hak ve hukuka sahip olmuştur.

a) Askerî sınıf: Osmanlı Devleti'nde idarî sisteme bağlı olarak bugünkü manâda hem askerlik hizmeti yapanlar, hem de memur statüsünde bulunanlar bu sınıfı teşkil etmekteydiler. Bunlardan gerçek anlamda askerlik hizmeti yapanlar, bu hizmetleri karşılığı, devletten yıllık olarak bir yerin veya köyün gelirini kendileri adına toplama yetkisini almışlardı. Bu türden ücret alanlar dirlik. timar; (yaygın deyimiyle timar) erbabı olarak bilinen timarlı sipahiler, sancakbeyileri, beylerbeyileri, vezirler ve Enderun ağaları gibi yüksek devlet memurlarıydı. Osmanlı tarih terminolojisinde *ümerâ* adı verilen dirlik erbabı, ancak vazifede bulundukları süre içinde *askerî* sıfatını taşırlardı. İş hayatına girmeleriyle bu sıfatları kalkar ve raiyyet sınıfına dahil olurlardı[(2)].

Memur sınıfı ise, hizmetleri karşılığı devlet hazinesinden gündelik alanlarla, yine hazineden veya vakıflardan gündelik alanlar olmak üzere iki kısımda mütalâa edilmiştir. Bunlardan

1 Bk. Halil İnalcık, “Osmanlılarda Raiyyet rüsûmu”, Belleten, XXIII/92 (Ankara 1959), s. 598.
2 Halil İnalcık, "Aynı makale", s. 596. Ayr. bk. H.İnalcık, “Osmanlı İmparatorluğu'nda Kültür ve Teşkilât”, Türk Dünyası El Kitabı, Ankara 1976, s. 978.

birinciler *"Ulûfe"* adıyla gündelik alırlardı ki, kapıkulu askerleri, enderun hizmetlileri, kale koruyucuları, subaşılar, asesbaşılar ve benzeri görevliler (ulûfe erbabı) bu sınıf içinde telâkki olunmakta idi[3]. İkinci gruba dahil olanlar ise kadılar, müderrisler, medrese talebeleri ve mezunları ile bunların yanında çalışanlar ve akrabaları olup, *ilmiye* ismi altında vergilerden muaf tutulmaktaydılar[4]. Bunlar, *vazife* veya *cihet* adı altında aldıkları ücretin özelliği dolayısıyla *ehl-i cihet* olarak da isimlendirilmişlerdir.

b) Reâyâ: Vergi veren şehir, kasaba ve köy ahalisi ile konar-göçer tabir edilen göçebe aşiretler bu gruba dahil idiler[5]. Bu gruplardan herhangi biri devlet tarafından bazı vergilerden muaf tutularak askerîlikle vazifelendirildiklerinde, vazifeleri devamınca raiyyet statüleri sona erer, askerî hükmü bitiminde ise yeniden raiyyet olurlardı. Reâyâ olarak sınıflandırılmalarına rağmen bu grupların iktisadî bakımdan birbirinden farklı yapı ve özelliklere sahip olmaları, herbirini ayrı ayrı ele almayı gerektirmektedir.

1- Şehirliler:

Osmanlılarda reâyâ, *Raiyyet rüsûmu* adı verilen çift, bennâk ve mücerred resimlerini, gayr-ı müslim olanları cizye ve ispençe'yi, devletin olağanüstü bir durum karşısında yüklediği avârız-ı divaniyye ve öşür gibi vergileri vermek durumundaydı. Buna karşılık Osmanlı şehir ve kasabalarında yaşayan halk, ziraatle meşgul olmadıkları ve şehirlerin büyük bir iktisadî ve sosyal birliğin merkezi olması dolayısıyla devlet tarafından daha farklı biçimde vergilendirilmiştir. Şehir ahalisi genellikle ticaret, endüstri ve benzeri işler yapan, geçimini ve kazancını bu gibi işlerden sağlayan kimselerden teşekkül etmekteydi. Genelde esnaf olarak adlandırılan bu gibiler, devlet

---

3 Bk. M. Akdağ, Türkiye'nin İktisadî ve İçtimaî Tarihi, Ankara 1971, II, 91.

4 Bunlardan kadılar ve diğer mahkeme hizmetlileri ücretlerini hazine veya vakıflardan almayıp, buna karşılık mahkeme harçları kendilerine bırakılmıştı (M. Akdağ, Aynı eser, s. 91, not 1).

5 Reâyâ güdülen, idare olunan manâlarına gelmekte olup Kãmûs-ı Türkî'de,"Bir hükümdarın hükm ve idaresine tâbi' olup teklîf-i emiriyye veren halk" şeklinde açıklanmıştır. Osmanlılarda daha çok müstahsil köylüler için kullanılan reâyâ, raiyyet kelimesinin çoğul şeklidir.

ekonomisine, pazarlarda sattıkları mallar dolayısıyla verdikleri vergilerle katkıda bulunmuşlar, buna bağlı olarak da "*Lonca*" adıyla[6] meydana getirdikleri teşkilâtlar sayesinde idarede söz sahibi olmuşlardır[7]. Özellikle şehirlerdeki esnaf teşkilâtları tarafından mal standardının temini ve tüketiciyi koruma düşüncesi, iktisadî hayatın canlanmasına ve toplum düzenin teminine yardımcı olmuştur.

Osmanlılarda şehirlerin teşekkülü ve gelişmesi, bir kısım sosyal tesislerin inşâsı ile yakından alâkalı görülmektedir. Nitekim şehirlerde tesis edilen imaretler, ihtiyaç sahibi her inanç ve milletten kimselerin buralara akın etmesine yol açmıştır. İmaretlerin yanısıra dinî eserler (cami, mescid, tekke, türbe, zaviye), medrese, han, hamam, hastahane, çarşı, fırın, boyahane, salhane, suyolları ve kanalizasyon gibi bir şehrin teşekkülünde rol oynayacak tesislerin yapılmasıyla bu akın artmıştır[8]. Ayrıca şehirlerin, dağ ve ova köylerinin arasında bir pazar ve değişim noktası olması özelliği de bu hususta tesirli olmuştur. Bununla birlikte, XVII. yüzyıla gelinceye kadar, ekonomisi ziraate ve hayvancılığa dayanan Osmanlı Devleti'nde köy nüfusunun şehirlerden fazla olduğu görülmektedir.

Osmanlı şehirleri, varlıklarını ve gelişmelerini kuruluş yerlerinin iyi seçilmiş olmasına borçlu idiler. Özellikle yol üzerinde geçit ve kavşak yerlerinde ve ticaret sahalarına (pazar yerleri, iskeleler, deniz kıyıları) yakın alanlarda kurulması nüfuslarının artmasına sebep olmuştur[9]. Ayrıca ziraate elverişli sahalarda kurulanları da önemli yerleşim alanları haline gelmiştir.

Osmanlı Devleti'nde köy ve kasaba halkı istedikleri gibi yerlerini terkederek başka yerlere gidemezlerdi. Bunun için

---

6 Loncalar, her esnafın kendi arasında kurduğu bir esnaf teşkilâtı olarak görülmektedir. Her loncanın kendine has gelenek ve görenekleri vardı. Loncanın başında mesleğin en yaşlısı ve usta olanı bulunur, bunlara şeyh denirdi. Ayrıca loncada Yiğitbaşı ve esnaf kâhyaları vardı ve teşkilât bunlar sayesinde denetlenirdi. Belli mal standardını tutturmayan esnaf, ürettiği bozuk mal kapısına çivilenmek suretiyle cezalandırılırdı.

7 Yakın-doğu cemiyetlerinde sanat erbabı, politikada sanıldığından çok daha fazla rol oynamıştır. Bu sebeple şehir tüccar ve sanatkârlarını himâye etmeyen hükümdarlar, sonunda iktidarlarını kaybetmek zorunda kalmışlardır (Bk. Halil İnalcık, The Ottoman Empire the Classical Age (1300-1600), London 1963, s. 160-161).

8 Cengiz Orhonlu, "Şehir Mimarları", Osmanlı Araştırmaları, sayı II, İstanbul 1981, s.1-4.

9 Cengiz Orhonlu, "Aynı makale", s. 5-6.

iskân kanunu çıkarılmış ve bu kanun çerçevesinde yerlerini terkedenlere çeşitli cezaî müeyyide uygulanmıştır. Buna rağmen bazı sosyal hadiseler (meselâ isyan, eşkıyâlık hareketleri, celâlîlik), özellikle **köy ahâlisinin emniyetlerini sağlamak maksadıyla daha büyük yerleşim birimlerine göçlerine sebep olmuştur. Bu ise şehirlerde önemli ölçüde nüfus artmasına, buna mukabil hızlı nüfus artışı dolayısıyla şehirlerin olumsuz yönde gelişmesine ve büyük çapta bir işsizler grubunun ortaya çıkmasına ve asayişsizliğe yol açmıştır**[10]**.** Buna karşılık devlet bu nüfusu zaman zaman eski yerlerine nakletmek için emirler çıkarmış, fakat bunda başarılı olamamıştır[11].

2- Köylüler:

Şehir halkından ayrı olarak diğer bir üretici sınıf da köylüler yani çiftçilerdi. İmparatorluğun ekonomik yapısı ziraate dayandığından, bu işle meşgul köylülerin devlet açısından ne kadar önemli olduğu aşikârdır. Osmanlı Devleti'nin kuruluş dönemindeki genel yapısı, Osmanlı toplumunun diğer bir unsuru olan konar-göçerleri ziraat sahalarında (mezraa) küçük çapta tarımla uğraşmaya zorlarken, bir yandan da onların köyler kurarak yerleşik vaziyete geçmelerine zemin hazırlamıştır. Zira, **Rumeli'de fütühatın genişlemesiyle, Anadolu'da büyük bir nüfus potansiyeline sahip konar-göçerler, devlet tarafından güvenlik açısından yeni fethedilen yerlere nakledilmişler ve buralarda köyler tesis ederek yerleşik hale geçmişlerdir**[12]. Anadolu'da ise daha Türkiye Selçukluları zamanından itibaren köyler teşkil edildiği görülüyor[13]. Beylikler döneminde de toprak Selçuklularda olduğu gibi timar, vakıf,

10 Geniş bilgi için bk. Y. Halaçoğlu, İskân Siyâseti ve Aşiretlerin Yerleştirilmesi, s. 33-35.
11 Meselâ IV. Murad Revan Seferi'ne giderken Sivas'ta halkın şikâyeti üzerine, İstanbul'a gönderdiği bir fermanla, yüz ve elli seneden beri Anadolu'dan gelmiş olanların derhal eski yerlerine geri gönderilmesini emretmiştir (Bk. Y. Halaçoğlu, Aynı eser, s. 35).
12 Bk. Cengiz Orhonlu, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Aşiretlerin İskânı", Türk Kültürü Araştırmaları, XV/1-2, Ankara 1976, s. 267- 271.
13 Anadolu Selçuklu Devleti'nde toprak ve halk, aynen Büyük Selçuklularda olduğu gibi sultana ait sayılırdı. Toprağı işleyen halk veya köylü, o toprağa geçici tapu ile çalışmak ve ekip-biçmek şartıyla sahip idi. Vergilerini bağlı bulundukları iktâ sahibine verirlerdi. Reâyâ ölünce elindeki toprak çocuklarına geçerdi (Bk. İ. H. Uzunçarşılı, Osmanlı Devleti Teşkilâtına Medhal, Ankara 1970, s. 57-58, 116).

mülk, yurd olarak ayrılmış, bu topraklar üzerinde ziraat yapan köylüler, elde ettikleri mahsulün vergisini vermek suretiyle mükellefiyetlerini yerine getirmişlerdir. Osmanlılar, Anadolu Beylikleri'nden aldıkları topraklar üzerinde geçerli olan bu nizamı ilk zamanlarda değiştirmeyerek, olduğu gibi kabul etmişlerdi(14). Nitekim Osmanlıların XVI. yüzyıl başlarında ele geçirdikleri Güneydoğu Anadolu ile Çukurova'da, eskiden beri devam eden kanunları birkaç istisnasıyla aynen aldıkları görülmektedir(15). Dolayısıyla Osmanlı reâyâsı da bu devlet ve beyliklerde olduğu gibi fetihden sonra devlete ait sayılan topraklar üzerinde ziraat yapmak ve buna karşılık elde ettiği ürünün öşrünü vermekle mükellefti. Ancak **köylü, ektiği toprağın, diktiği meyveli ağacın, bağın ve kovanın öşür ve resmini doğrudan doğruya devlet hazinesine vermeyerek, devletin bir hizmet mukabili bu toprakları terkettiği sâhib-i arza veya vakıf ise vakfa, birine temlik edilmişse o mülk sahibine vermek durumundaydı.** Bununla birlikte şurası da belirtilmelidir ki, Osmanlı idaresi, bir müddet geçtikten sonra önceden var olan hükümleri, bazı ihtilâfa ve hoşnutsuzluğa sebebiyet verdiği için kendi kanunlarına göre **tadil ederek** bu gibi yerlerde Osmanlı kanunlarını geçerli hale getirmiştir. Nitekim Sis (=Kozan)'in Osmanlı topraklarına katılmasından sonra yapılan 1519 tarihli ilk tahririnde Memluk kanunları aynen bırakılırken, bundan yaklaşık beş yıl sonra yapılan (1523-24) tahrirde Memlük ve Osmanlı kanunlarının birlikte geçerli kılındığı, 1536-37 yılına ait tahrirde yer alan kanunnâme'de ise tamamen Os-

14 Meselâ I. Murad Hamid-oğlu Hüseyin Bey'den satın aldığı Akşehir, Beyşehri v.s. yerlerde Osmanlılara geçen timarlıların timarlarını devam ettirdiği gibi, Yıldırım Bâyezid de Aydın ve Menteşe ili'ni aldığı zaman, beylikler tarafından verilen timarlara ve berat sahiplerine kendi tuğrasıyla vesika vermişti (Bk. İ. H. Uzunçarşılı, Osmanlı Devleti Teşkilâtına Medhal, s. 149).

15 Meselâ Sis (Kozan)'nın 1519 tarihli kanunnâmesi, "Der-beyân-ı kanunnâme-i Sultan Kayıtbay der-livâ-i Sis" adını taşıdığı gibi (Bk. Yusuf Halaçoğlu, "Tapu-Tahrîr Defterlerine göre XVI. Yüzyılın ilk yarısında Sis (=Kozan) Sancağı", TD, sayı 32, ıstanbul 1979, s.888), 1518 tarihli Diyarbekir, Ergani, Mardin, Urfa kanunnâmeleri Hasan Padişah (Akkoyunlu hükümdarı Uzun Hasan) ve 1485 tarihli Zülkadriye Vilâyeti kanunu Alâüddevle Bozkurt Bey'e ait idi (Bk. Ö. L. Barkan, Kanunlar, s. 145-160, 119-124).

16 1519 tarihli kanunnâme BA, Tahrir Defteri(TD), nr. 69, s. 664'de; 1523-24 tarihli olanı BA, TD, nr. 450, s. 838'de ve 1536-37 tarihli kanunnâme ise BA, TD, nr. 178, s. 3-4' de yer almaktadır (Bk. Y. Halaçoğlu, "Sis Sancağı", Tarih Dergisi, sayı 32, s. 888-892).

manlı kanunlarının câri olduğu görülüyor[16]. Keza yine 1519 tarihli Behisni (=Besni) kanunnâmesindeki kayıttan, reâyânın, sancaklarında Osmanlı kanunlarının geçerli olmasını istedikleri ve devletin bunu kabul ettiği anlaşılmaktadır[17].

Osmanlı Devleti'nde Müslüman reâyâdan tekâlif-i örfiyyeden olarak bir çiftlik yere[18] sahip olanlarından *resm-i çift* adıyla bulundukları eyâlete göre yıllık on akçadan elli akçaya kadar toprak vergisi alınırdı. Aynı vergi I. Murad döneminden itibaren ziraatle meşgul olan Hristiyanlardan da *ispenç* veya *ispençe* ismiyle 25 akça olarak tahsil edilmiştir[19]. Ancak Hristiyanlardan alınan bu vergi *harac-ı muvazzaf* olduğundan şer'î vergilerden telâkkî edilmektedir. Bir çiftlikten az yeri olup, yarım çift (nîm çift) yere ziraat yapan reâyâdan ise çift resminin yarısı alınırdı. Eğer sipahi çiftliğin fazla olduğundan şüphelenir ve yerin hakiki yüzölçümünü bilmek isterse ölçer ve fazlası için dönümüne dönüm resmi adı altında muayyen bir vergi alırdı[20]. Defterde çiftlik olarak kayıtlı bir toprak sahipsiz kalırsa, çeşitli kişiler arasında bölünebilirdi. Bu takdirde bu çiftliğin eski haline getirilmesine ve vergilerini ödemeye istekli bir köylü çıkarsa, kadı kanalıyla bu çiftliğe ait arazi kimin elinde olursa olsun alınır ve o kişiye verilebilirdi. Bir

17 "Vilâyet-i mezbûre emr-i pâdişâhî ile yazılup defter olmak içün her köyün ve mezâri'in hâsılları ehl-i vukufdan ve reâyâdan teftîş olundukda cevab verüp ayıttılar ki,"beyler zulmünden reâyâda temkîn yok idi, ba'zı gelüp ba'zı gitmek üzere idiler. Ol sebebden her köyden ve mezâri'den ne mikdâr tereke hâsıl olur bilmeziz" dediler. Ammâ pâdişâh-ı âlem-penâh bu vilâyeti feth itdikde Behisni Sancağı Ali Bey'e virilüp kãnûn-ı Osmanî üzere terekesinin öşrin sekizde bir ölçüp almış, anun üzerine cevâb virmeğe kãdir olup ve reâyâ, Kãnûn-ı Osmânî vaz' olunmak murâd idindikleri sebebden ol vech üzre teftîş olunub on kilede bir kile öşür ve bir kilenin dahi rub'u ki salâriyedir, cümle sekiz kileden bir kile olur, anun üzerine defterde hâsıl kayd olundu" (Bk. Ö. L. Barkan, Kanunlar, s. 117).

18 Bir çiftlik yer arazinin verimine ve sancağına göre değişmekteydi. Meselâ Aydın Sancağı'nda verimli ve sulak arazide altmış dönüm, orta halli arazide seksen dönüm ve az verimli arazide yüzotuz ilâ yüzelli dönüm bir çiftlik sayılmaktaydı (Bk. Ö.L. Barkan, Kanunlar, s.8). Karaman'da bu miktar iyi yerden altmış, orta yerden seksen veya doksan, verimsiz olduğu takdirde de yüz veya yüzyirmi dönüm bir çiftlik yer olarak kabul edilmişti (Kanunlar, s. 47). Diyarbekir'de ise iyi yerde seksen, orta yerde yüz ve verimsiz yerde yüzelli dönüm bir çiftlik itibar olunmuştur. Osmanlı dönümü, normal adımla kırk adım kareden meydana gelmekteydi (Barkan, Kanunlar, s.131).

19 Erzurum Vilâyeti kanunu'nda: "Ve livâ-i mezbûre keferesi haracların edâ itdikden sonra rüsûm-ı çiftden bedel, sipahîlerine her haraçgüzâr başına yirmibeşer akça ispenç kãnûn-ı kadîmdir. Edâ itdikden sonra zemînlerinden resm-i çift ve resm-i dönüm virmezler" (Bk. Ö. L. Barkan, Kanunlar, s. 65).

20 Bk. Halil İnalcık, "Aynı makale", Belleten, XXIII/92, s. 582.

21 Bk. H.İnalcık, "Aynı makale", s. 582-583.

çiftlik en çok nîm çift olarak bölünebilirdi[21]. Bununla birlikte tahrir esnasında deftere çift olarak kaydedilmeyenler, sonradan bir çiftlik yere sahip oldukları takdirde çift resmi ödemekle mükelleftiler. Bu kişilerin *bennâk*, *mücerred*, *dul* veya *askerî* sınıftan olması, hattâ sakat ve hastalık gibi özrü bulunması bu hükmü değiştirmezdi. Zirâ kanunnâmede belirtildiği üzere *"Resm-i çift arza bağlanmıştır"* prensibi geçerli idi[22]. Verginin tahsil zamanı ise XV. asırda harmandan sonra, XVI. asırdan itibaren ise genellikle Mart ayı olarak kabul edilmiştir. Devlet, köylülerin ellerindeki toprakları muntazaman işletmesini istemekteydi. Toprağını ekmeyerek boş bırakan (Boz komak) veya başka bir sipahinin toprağına giderek ziraat yapan köylü, sipahisine *Çift-bozan resmi* adı altında bir vergi vermek durumundaydı[23]. Bu vergi, devleti o yılki oradan alacağı öşürden mahrum bırakma karşılığı, tazminat olarak alınırdı ki 75 akça idi[24].

Reâyânın yetişkin bekâr oğlanları *mücerred* olarak isimlendirilip[25], ziraat edecek herhangi bir yere sahip olmadıkları takdirde *mücerred resmi* adı altında 6 akça vergi verirlerdi; bazı bölgelerde ise vergiden muâf tutulurlardı[26]. Mücerred evlenince *bennâk* adı altında vergi mükellefi olurdu. Bunların ziraat için hiç yerleri olmaz veya yarım çiftlikten daha az yerleri bulunurdu[27]. Kanunnâmelerde, defterde mücerred kaydedilen kimselerin evlendikleri veya bir iş sahibi oldukları anda

22 Meselâ Aydın Kanunnâmesi'nde ve Musul Kanunnâmesi'nde bu hususta kayıtlar bulunmaktadır (Bk. Ö. L. Barkan, Kanunlar, s. 8, 175).

23 Çiftbozan resmi için bk. Mustafa Akdağ, Türkiye'nin İktisadî ve İçtimaî Tarihi, Ankara 1971, II, 100; Ayr. bk. Ö. L. Barkan, Kanunlar, s.391 ; L. Güçer, XVI-XVII. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğunda Hububat Meselesi ve Hububattan Alınan Vergiler, İstanbul 1964, s. 48-49.

24 Fâtih Kanunnâmesi'nde, bir raiyyetin kendi yerini boş bırakıp, başka bir sipahinin toprağına gidip ziraat yaptığı takdirde ondan iki öşür alınması hükmü bulunmaktadır. Bu kanunnâmede: "...Ve bir raiyyet ki yer duta, elindeki yerin mu'attal koyub gayrı süvari yerinde ekerse iki onda vire. Bir ekdüği ve bir mu'attal koduğu yer için..." (Bk. Ö.L. Barkan, Kanunlar, s. 391).

25 Bazı yerlerde iş ve kazanç sahibi olacak yaşa erişmiş olan, bazı yerlerde de 20 yaş olarak belirtilmiştir (Bk. H. İnalcık, "Aynı makale", s. 585).

26 Meselâ 1487 tarihli Hüdâvendigâr Kanunnâmesi'nde: "Nesl-i reâyâdan ehl-i kisb olmayan mücerredlerden nesne alınmaz, defterlerde dahi üzerlerine resim kaydolunmamışdır" şeklinde kaydedilmiştir (Bk. Ö. L. Barkan, Kanunlar, s. 2).

27 Konya Kanunnâmesi'nde: "Bennâk, hiç yeri olmayana veya nîm çiftten eksik yeri olana dirler" (Ö. L. Barkan, Kanunlar, s. 47).

28 Bk. Ö. L.Barkan, Kanunlar, s. 6, 29, 158.

bennâk resmi vermekle mükellef oldukları yer almaktadır[28].

Bennâkler, *ekinlü (=çiftlü) bennâk* ve *caba bennâk* olarak iki kısma ayrılırdı. Yarım çiftten az yeri olana ekinli bennâk, çifti ve hiç yeri olmayana caba bennâk denirdi. Birincilerden 12 akça, ikincilerden ise 9 akça vergi alınırdı[29]. Bu miktar bölgelere ve zamana göre değişiklik göstermiştir. Meselâ Bolu'da caba bennâk 6, ekinlü bennâk 12; Ordu yöresinde ise caba bennâk 8, ekinlü bennâk 13 akça idi. Caba bennâkler, tapu ile tasarruf edecekleri yerleri olmadığı için mücerredler gibi başkalarının topraklarında işçi olarak çalışabilirlerdi. Ayrıca bağlı bulundukları sipahiden tapusuz, yani bir nevi kiralık toprak alarak işleyebilirler ve bunun için *dönüm resmi* öderlerdi.

Bennâkler, ekinli olsun caba olsun tahrir esnasında deftere yazılırlar, yani bir sipahiye raiyyet kaydolunurlardı. Bunlar çift sahibi kimselerin aksine başka bir sipahinin toprağına gidip çalışabilirler, ancak raiyyet resmini yazıldıkları sipahiye öderlerdi. Bu takdirde bennâk sipahiye hem işlediği arazinin vergisini, hem de bennâk resmini vermek durumundaydı[30].

Reâyâ bu vergiler haricinde duruma ve şartlara göre *duhan* resmi adı altında bir vergi daha öderdi ki, umumiyetle bir sipahinin arazisine geçici bir zaman için gelen, yerleşen fakat ziraat yapmayanlara mahsustu.

3- Konar-göçerler:

Aslında reâyâdan sayılan, fakat hayat tarzları bakımından şehirli ve köylülerden ayrılan konar-göçerler[31], yerleşik halkın vermekle mükellef tutuldukları vergileri vermez, buna karşılık kendilerine mahsus bir nizam içinde telâkki olu-

29 Bk. H. İnalcık, "Aynı makale", s. 589. Aynı müellif, "Bennâk", Encyclopedia of Islam (EI2), II, 1169-1170; Ayr. bk. Neşet Çağatay, "Osmanlı İmparatorluğu'nda reâyâdan alınan vergi ve rüsûmlar", Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi, sayı V/5, (Ankara 1947), s. 491-493. Bununla beraber Fâtih Kanunnâmesi'nde "Ve benlâkden üç veyahud altı veya dokuz akça alına" şeklinde belirtilerek, bennâk resmi olarak 3, 6 veya 9 akça alınması hükmü konmuştur (Bk. Ö. L. Barkan, Kanunlar, s. 390).

30 H.İnalcık, "Aynı makale", Belleten, XXIII/92, s. 590-591.

31 Konar-göçer tabiri Osmanlı arşiv belgelerinde de yer almakta olup, aşiretlere bu ad, onların göçebelerden farklı olarak kışlaklarında bir nevi küçük çapta yaptıkları ziraat dolayısıyla verilmiştir (Bk. Yusuf Halaçoğlu, İskân siyâseti ve Aşiretlerin Yerleştirilmesi, s.14).

nurlardı.

Kuruluş devrinde bir iskân unsuru olarak yeni fethedilen memleketlerin türkleştirilmesinde kullanılan konar-göçerler, yerleşik halka göre daha disiplinli ve daha savaşçı bir yapıya sahip idiler. Bununla beraber 1357'den itibaren Rumeli'ye geçirilip, I. Bâyezid döneminde gittikçe artan bir şekilde devam eden bu nakiller, Rumeli'de önemli miktarda yerleşik bir Türk nüfusu meydana getirmiştir(32). Nitekim Fâtih devrinde yapılmış tahrîr defterlerinden Rumeli'ye sevk edilmiş bu aşiretlerin çoktan yerleşmiş ve toprağa bağlanarak köyler kurmuş oldukları anlaşılmaktadır. Öte yandan Anadolu'da da daha **Selçuklu Devleti zamanından başlayarak beylikler zamanında da devam eden bir konar-göçer yerleşmesi olduğu kaynaklarda belirtiliyor. Bu durum Osmanlı Devleti tarafından da sürdürülmüştür.** Nitekim son yapılan araştırmalarda tahrîr defterlerine göre **24 Oğuz boyuna ait yer adlarının hayli yaygın olduğu görülmektedir.** Bunlardan Kayı ismini taşıyan 94, Afşar 86, Kınık 81, Eymir 71, Karkın 62, Bayındır 52, Salur 51, Yüregir 44, Çepni 43, ığdir 43, Bayat 42, Alayuntlu 29, Kızık 28, Yazır 24, Dodurga 24, Begdili 23, Büğdüz 22, Çavuldur 21, Yıva 19, Döğer 19, Karaevli 8 ve Peçenek 4 aded idi(33). Bunun yanısıra cemaat kethüdalarının ismini taşıyan oldukça önemli sayılara ulaşan bir köy topluluğunun da var olduğu gözden uzak tutulmamalıdır.

Osmanlılarda ilk kanun metinlerinde yörük veya konar-göçerlerden bahsedilmezken, XV. yüzyıla ait olanlarında onlarla ilgili bazı hükümlere rastlanmaktadır(34). Kanuni devrinde ise yörük nizamlarını, idarî ve malî mükellefiyetlerini ortaya koyan mufassal yörük kanunnâmeleri ortaya çıkmıştır. **Anado-**

---

32 Bunun için bk. Tayyib Gökbilgin, Rumeli'de Yürükler, Tatarlar ve Evlâd-ı Fâtihan, İstanbul 1957, s. 13-14; Münir Aktepe, "Osmanlıların Rumeli'de ilk fethettikleri Çimbi Kalesi", TD, sayı 2 (İstanbul 1950), s. 283-308; Aynı müellif, "XIV ve XVI. Asırlarda Rumeli'nin Türkler tarafından iskânına dair", Türkiyat Mecmuası, X (İstanbul 1953), s. 304-307; Cengiz Orhonlu, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Aşiretlerin İskânı", Türk Kültürü Araştırmaları, XV/1-2 (Ankara 1976), s. 269-270.
33 Bk. Faruk Sümer. Oğuzlar, Ankara 1967, s. 450.
34 Meselâ Fâtih Kanunnâmesi'nde "Koyunlu yerlü ve yürük yayla ve kışla hakkın virmeye" şeklinde zikredilmiştir (Ö. L. Barkan, Kanunlar, s.391).

lu'da yörük kelimesi ile etnik bir mefhum ifade edilirken, Rumeli'de ordu hizmetinde kullanılan askerî bir teşkilât düşünülmüştür. Yörüklerin Rumeli'de yerleşme ve yayılışlarından bahseden 1456-1467 yıllarına ait Dimetoka, Gümülcine, Firecik, İpsala, Keşan ve Yanbolu havalisine ait emlâk, evkaf ve timarları ihtiva eden tahrîr defterleri bu hususta daha aydınlatıcı bilgiler vermektedir. XIV. asrın ortalarından itibaren Rumeli'de batı ve kuzey yönlerinde yayılan yörükler, gittikleri yerlerde bir timar, has veya evkaf toprağında raiyyet olarak mükellefiyet altına girmişler veya yağcı, küreci v.s. gibi teşekküllere katılarak ayrı bir hukukî nizama dahil olmuşlardır. Önceleri cemaat reislerinin isimleriyle anılırlarken, sonradan kesif olarak bulundukları yerlere göre Selânik, Vize, Ofçabolu, Naldöken, Tanrıdağı (Karagöz) ve Kocacık yörükleri şeklinde adlandırılmışlardır[35]. Yörükler XVII. yüzyıldan itibaren **Evlâd-ı Fâtihân** olarak adlandırılmış ve orduya lojistik destek sağlayan bir kısım işlerde görevlendirilmişlerdir. Bununla ilgili olarak çeşitli belgelerde, *"ötedenberi Osmanlı Devleti'nin güzide ve cengâver, itaatli, ferman dinleyen askerlerinden olan ve eski seferlerde düşmanla yapılan savaşlarda kendülerinden nice yararlık ve yüz aklıkları görülen, Anadolu'dan Rumeli'ye geçip burada vatan tutmuş bulunan yörüklerin evlâdına Evlâd-ı Fâtihân isminin verildiği"* bildirilmektedir[36]. Yine bir belgede, "*gaza ve cihat niyetiyle Anadolu'dan Rumeli'ye geçüp din ü mübîn uğrunda hizmette bulunan Evlâd-ı Fâtihân....*" tabiri kullanılmıştır.

Konar-göçerler kendi aralarında il veya ulus adı altında gruplandırılmışlardır. Bu da kendi arasında yukarıdan aşağıya sırasıyla boy, aşiret, cemaat, oymak, mahalle, oba(aile) şeklinde bölümlere ayrılmıştır. Her boyun başında da Bey (Boybeyi) ismi verilen ve boyun idarî işlerini yürüten bir kişi bulunurdu. Konar-göçerler yaşayış tarzlarının bir gereği olarak **yaylak-kışlak hareketine bağlı idiler.** Onların bu hayat tarzı biraz da

35 Bu hususta geniş bilgi için bk.Tayyib Gökbilgin, Rumeli'de Yörükler, Tatarlar ve Evlâd-ı Fâtihan, İstanbul 1957, s. 20-29, 105 vd.
36 Ahmet Refik, Anadolu'da Türk Aşiretleri, İstanbul 1930, s.115.

hayvanlarına otlak bulmak düşüncesinden doğmuştur. Bununla beraber kısmî de olsa küçük çapta ziraatle meşgul oldukları da görülmektedir[37]. Nitekim bu yüzden, raiyyet oldukları halde yerleşik olanlarla aralarında bazı hukukî ve iktisadî farkların ortaya çıkmasına yol açmıştır. Konar-göçerler hayvancılıktan elde ettikleri ürünleri, şehir ve kasaba kenarlarındaki pazar yerlerinde ihtiyaç duydukları yiyecek, giyecek gibi mallarla değiştirmişler ve böylece yerleşik halkla iktisadî yönden bir bütünlük oluşturmuşlardır.

Kanunnâmelere göre konar-göçerler, hayat tarzları sebebiyle kimseye raiyyet kaydedilmemiş olup[38], mükellefleri bennâk, mücerred ve kendi kendine yeten hâneden ibarettir[39]. Bunun haricinde konar-göçerlerden alınan ve kanunnâmelerde *resm-i meraî*, bazılarında *resm-i ağnam* ve *resm-i ganem* olarak geçen *koyun resmi* yerliden, yörükden, eşkinciden ve yüzdeciden olmak üzere birkaç çeşittir. Meselâ 1487 tarihli Hüdâvendigâr Livası Kanunnâmesi'nde *"yürükde ve yerlide resm-i ganem iki koyuna bir akçadır"* hükmüyle tespit edilmiştir[40]. Ağnam resminin hesaplanmasında kuzulu koyun kuzusuyla, oğlaklı keçi oğlağıyla beraber sayılırdı. Koyunların sayısı 300 olduğu zaman bir sürü tabir olunur ve 5 akça *ağıl resmi* alınırdı[41]. Buna karşılık XVI. asırda sürülerin bir timar sahibinin toprağında otlatılması karşılığı alınan yaylak ve kışlak resimleri, ilk devirlerde alınmamaktaydı. Nitekim *Fâtih Kanunnâmesi*'nde bu husus, *"Koyunlu yerlü ve yürük yayla*

---

37 Geniş bilgi için bk. Y. Halaçoğlu, İskân Siyaseti ve Aşiretlerin Yerleştirilmesi, s.16-22.
38 "Yörük tâifesi konup-göçegeldikleri itibariyle kimesneye raiyyet olmayup, her kande gider olsa cemaati ile yazdıkları karye sipahisine resm-i raiyyetlerini verip, toprak sahipleri dahle-demezler" (Bk. "Osmanlı Kanunnâmeleri", Millî Tetebbular Mecmuası, I/2, İstanbul 1331, s. 306).
39 "Bennâk ve mücerred, liva hakkıyla mart ayında alınmak kanunumdur. Martın evvel günü kimin tahviline düşerse, cümle resm-i çift ve bennâk ve mücerred anın olur" ("Osmanlı Kanunnâmeleri" Millî Tetebbular Mecmuası, I/1, İstanbul 1331, s. 109).
40 Bk. Ö. L. Barkan, Kanunlar, s. 3.
41 İbrail Kanunnâmesi'nde: "Reâyâdan iki koyuna bir akça resm-i ganem ve her üçyüz koyuna beş akça ağıl hakkıdır, ammâ eşkünci tâifesi üç koyuna bir akça verir ve ağıl hakkı verir" hükmü yer almaktadır (Bk. Neşet Çağatay, "Osmanlı İmparatorluğu'nda reâyâdan alınan vergi ve resimler", Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi, V/5, Ankara 1947, s. 486, not 13).
42 Bk. Ö. L. Barkan, Kanunlar, s. 391.

ve kışla hakkın virmeye" şeklinde tespit edilmiştir[42].

Konar-göçerlerden bu vergilerden başka *resm-i arus* (gerdek resmi)[43], *yâve akçası*[44] ve *bâd-ı hevâ*[45] gibi vergi ve rüsûmlar da alınmaktaydı. Bunun dışında savaş malzemesi üreten bazı oymaklar ise, vergileri yerine imal ettikleri ok ve yay gibi silahları devlete vermek gibi bir mükellefiyete sahiptiler. Meselâ Konya Karapınar (Sultaniye) yöresinde yaşayan **Atçeken ulusu, devlete at yetiştirmekle mükellef tutulmuştu.** Keza Bozulus Türkmenlerinden olan **İzzeddinlü aşireti, orduya ok yapmakla görevlendirilmiş** ve daha sonra bundan dolayı Okcu İzzeddinlü olarak adlandırılmıştır.

Konar-göçer ahali bir sipahiden toprak alarak ziraat yaparsa, diğer reâyâ gibi öşür ve sâlârlık (ağalık, kumandanlık) verdikten başka *resm-i boyunduruk* adı altında 12 akça resim verirdi[46]. Bununla birlikte **konar-göçerlerin asıl meşguliyetleri hayvancılık idi. Bu sebeple imparatorluğun et, süt, yağ, peynir, deri gibi ihtiyacını karşılamakta ve yerleşik halkla ekonomik bir bütünlük sağlamakta** idiler.

4) Muâf ve Müsellem Reâyâ:

Bu grup içerisinde *Yayalar, Yörükler, Müsellemler, Cerahorlar, Canbaz;lar, Derbendçiler, Menzilciler, Lâğımcılar*[47] *Beldarlar*[48], *Tatarlar, Martoloslar*[49], *Pandorlar*[50], *Suyolcular*[51], *Kayıkçılar*[52], *Kaldırımcılar*[53] ve *Köprücüler*[54] yer almakta idi. Bunlardan yayalar ve müsellemler Osmanlı Devleti'nin ilk muntazam asker-

43 Bu resim yerleşik olanlardan kızdan 60 akça, duldan 40 akça olarak alınırken, yörüklerde kız ve dullar babasına tâbi olduğu için aynı miktarda alınan bir vergiydi.
44 Sahipsiz tutulan hayvanlara karşılık alınan bir vergi olup "Kaçkun" da tâbir edilirdi.
45 Bir kimsenin mal ve mülküne, davarına zarar veren kimseden alınan vergidir.
46 Bk. Ö. L. Barkan, Kanunlar, s. 3.
47 Kale kuşatmalarında tüneller kazarak surların havaya uçurulmasını sağlarlardı.
48 İki dağ arasını muhafaza eden mânâsına gelmekte olup, derbendçinin Türkçe karşılığıdır. Savaş zamanlarında top çekmek, hendek kazmak ve geri emniyetini sağlamak gibi vazifeleri vardı (Bk. C. Orhonlu, Derbend Teşkilâtı, s. 77-78).
49 Gerek sınır, gerekse kaleleri korumakla vazifelendirilmişlerdi. Ayrıca XVI. yüzyılın ikinci yarısından itibaren derbendçilik ile de görevliydiler (C. Orhonlu, Aynı eser, s. 80-81).
50 Bulgaristan, Yunanistan ve Sırbistan'da güvenliği sağlamak için teşkil edilmiş ücretli asker (C. Orhonlu, Aynı eser, s. 90-92).
51 Şehirlerin ve çeşmelerin su ihtiyacını karşılamak için kurulmuş bir teşkilât (C. Orhonlu, Aynı eser, s. 38; Ayr. bk. Aynı müellif, "Su-yolculuk",Osmanlı İmparatorluğu'nda Şehircilik ve Ulaşım, İzmir 1984, s. 78-82).
52 İstanbul'da ve üzerinde köprü olmayan nehirlerde yolcu nakli için kurulmuş bir teşkilât (C. Orhonlu, "Osmanlı Türkleri Devrinde İstanbul'da Kayıkçılık ve Kayık İşletmeciliği", Tarih Dergisi, Sayı 21, İstanbul 1966, s. 109-134).

lerini meydana getirmekte olup, Yeniçeri ocağının teşkilinden sonra yavaş yavaş geri hizmete alınmışlardır(55). Yayalar Anadolu eyâleti'nin çeşitli sancaklarında bulunurlardı. Her ocağın bir yayabeyi vardı. Bunlar savaş zamanlarında yol açmak, siper kazmak, top çekmek, gülle ve ağırlık nakletmek, askere zahire taşımak gibi hizmetlerde bulunurlardı. Barış zamanlarında da ihtiyaca göre kale tamiri, madende çalışma, tersane hizmeti gibi işlerde kullanılırlardı. Rumeli'de aynı hizmeti görenlere yörük denirdi. **Savaş Anadolu'da ise yayalar, Avrupa tarafında ise yörükler sefere giderlerdi.** Yayalarla yörüklerin sefere giden nöbetlilerine ellişer akça harçlık verilirdi ki, bunlara *ellici* denirdi. Müsellemler ise savaş sırasında ordudan biriki gün öncesinden ileri gönderilerek yol, köprü ve ormanları açarlardı.

Sınır boylarındaki ahaliden teşkil edilen ve yol açmak, kale yapmak, ordunun geçmesine engel olan ormanlıkları kesmek, bataklıkları temizlemek, siper kazmak, ordu ağırlıklarını nakletmek gibi işler yapan Cerahorlar da geri hizmet erbâbı olarak yer almaktaydı. Bunlar gibi aynı gaye ile kullanılan Canbaz ve Tatarlar ise ordunun geri hizmetinde çalışan amele grubundandı. Yaptıkları hizmete mukabil avarız vergisinden muaf tutulmuşlardı.

B) SOSYAL YAPI

Osmanlı ımparatorluğu;'nda Türk ve müslüman olan şehirler tipik bir şekilde, genellikle bir câmi etrafında toplanmış medrese, imaret (yemek pişirilen ve dağıtılan yer), misafirhane (tâbhane. misafirhane;), hastahane (bîmarhane, dârüşşifa), hamam, han ve kervansaray, tekke, zaviye, mektep, gibi dinî,

53 Osmanlılarda şehir, köy ve transit bütün yolların yapımı ve tamirini yürüten teşkilât (Geniş bilgi için bk. C. Orhonlu, "Meslekî bir teşekkül olarak kaldırımcılık ve Osmanlı şehir yolları hakkında bazı düşünceler", Güney-Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi, Sayı 1, İstanbul 1972, s. 93-138).

54 Nehirler üzerine köprü kurmak, bunların devamlı tamirini ve bakımını yapmak için kurulmuş teşkilât (C. Orhonlu, Aynı eser, s. 38-39, 49-52; Ayr. bk. Aynı müellif, "Köprücülük", Osmanlı İmparatorluğu'nda Şehircilik ve Ulaşım, İzmir 1984, s. 70-77).

55 Muaf ve müsellem reâyâ için bk. H. İnalcık, Fâtih Devri Üzerinde Tetkikler ve Vesikalar, Ankara 1987, s. 177-181.

kültürel ve sosyal tesisler çevresinde teşekkül etmiştir. Osmanlı şehirlerinin tesisi, yukarıda belirtilen çekirdek kuruluşlar çerçevesinde, evler, dükkânlar, kanalizasyon, suyolu, fırın, değirmen, mum imalâthanesi, boyahane, salhane, başhane, bayram ve pazar yerleri gibi iktisadî ve içtimaî ihtiyaçların karşılanabileceği binaların imarıyla gerçekleşmiştir. Şehircilik ise belli nizamlar çerçevesinde ele alınmıştır[56]. Bunun için resmî hüviyete sahip **"şehir mimarları"** adı altında bir teşkilât vücuda getirilmiştir.

Şehir bünyesinde yer alan **câmiler**, bir ibadet mahalli olmaları yanında, müslümanların işlerini gördükleri ve herhangi bir devlet emri veya kararının görüşülüp neticelendirildiği bir yer olarak da kullanılmıştır. Her semtin câmiine gelen hükûmet tebligatı burada halka açıklanırdı. Mimarî alanda mükemmelliğe ulaşan Osmanlı camileri, hemen her şehirde, hükümdar, hükümdar âilesi, yüksek devlet adamları, hayırsever halk tarafından yaptırılmıştır. Özellikle İstanbul'daki padişahlar tarafından inşâ ettirilen ve selâtîn camileri denilenleri, birer mimarî şaheserleridir.

Camiler dinî fonksiyonlarının yanısıra islâm devletlerinde eğitim-öğretimde, kültür hizmetlerinde, kamu yönetiminde, adalet hizmetlerinin yerine getirilmesinde ve askerî gayelerde de hizmet vermiştir. Nitekim camiler aynı zamanda eğitim ve öğretim yapılan kurumlar arasında önemli bir yer tutmaktadır. Keza Osmanlıların ilk zamanlarında kadılar, görev yapacakları yerdeki camiye götürülür, tayiniyle ilgili berat orada okunur ve merasim yapılırdı. Davalar ise yine bu camilerde görülürdü.

Yollar üzerinde veya şehirlerde kurulmuş olan **han** veya **kervansaraylar**, ortası avlu ve çevresi geniş kerevetlerle çevrili, etrafı bir nevi surla koruma altına alınmış yerlerdi. Bu tesisler sayesinde misafirlerin ve tüccarların emniyet içinde seyahat etmeleri sağlanmıştır. Bu sebeple de ticaret hayatının canlanmasında önemli rol oynamıştır[57].

56 Osmanlılarda şehircilik için bk. Cengiz Orhonlu, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Şehir Mimarları", Osmanlı Araştırmaları, İstanbul 1981, II, 1-30.

57 Kervansaray kelimesi Selçuklular tarafından kullanılmakta olup, Osmanlılar bu tür yapılara han adını vermişlerdir.

Bunlardan başka hemen her yolcunun, uğradıkları takdirde yiyecek, içecek ve yatacak bir yer buldukları zaviyeler ise, devletin kurulmasında hizmet etmiş, ahîlere, babalara ve alperenlere vakıf olarak verilmiş yerlerdi. Bunlar şehir ve kasaba kenarlarında, köy civarında yol uğrağı olan yerlerde tesis edilmişti. Zaviyedar denilen kimseler kendilerine vakıf olarak verilmiş toprakları ekip-biçerek buradan elde ettikleri gelirle misafirleri ağırlarlardı.

Yukarıda belirtilen kurumlardan başka umûmî mahiyette daha birtakım müesseseler de vardı ki, bunlarla birlikte Osmanlı Devleti'nin sosyal yapısının ne derece sistemli olduğu sergilenmektedir.

a) Vakıf:

Vakıf müessesesi, asırlarca islâm devletlerinde büyük önem kazanmış, sosyal ve iktisadî hayat üzerinde derin tesirler bırakmış dinî-hukukî bir müessesedir. Bütün Türk-islâm devletlerinde âdeta bir yarış halinde gelişen vakıflar, bilhassa Osmanlı Devleti'nde tekâmülünün zirvesine ulaşmış ve islâm hukukunun en zengin ve etkili müesseselerinden biri, hattâ birincisi haline gelmiştir[58]. Zira dinî ve sosyal hizmetlerin görülmesinin yanısıra, fethedilen ülkelerde Türk kültürünün yerleştirilmesi, ordunun techiz edilmesi, donanmaya yardım, öğrenci yurtları tesisi, Türkistan'daki Türklerle münâsebet sağlanması gibi hususlarda da önemli bir yer kazanmıştır.

Osmanlı Devleti'nin daha kuruluşundan itibaren başlayan ve devletin siyasî ve malî kudretinin artmasıyla orantılı olarak gelişen vakıflar iki kısımda ele alınabilir[59]. Bunlardan birincisi *"aynıyla intifa olunan"*, yani bizzat kendisinden yararlanılan vakıflardır. Bu tür vakıflara *"müessesât-ı hayriyye"* adı verilmekteydi. Bu grup içerisine câmiler, mescidler, medreseler,

---

58 İslâm dünyasında vakıf müessesesinin önemi hakkında bk. Fuat Köprülü, "Vakıf müessesesinin hukukî mahiyeti ve tarihî tekâmülü", Vakıflar Dergisi, Ankara 1942, II, 1-32; Halim Baki Kunter, "Türk Vakıflarının Milliyetçilik Cephesi", Vakıflar Dergisi, Ankara 1956, III, 1-10.

59 Bk. Bahaeddin Yediyıldız, "Vakıf", İA, XII/2, 156; Ayr. bk. Şakir Berki, "İmparatorluk ve Cumhuriyet Vakıf Hukukunda Vakıf Şartları", Vakıflar Dergisi, X, 73-77.

mektepler, imaretler, kervansaraylar, zâviyeler, hastahâneler, kütüphaneler, sebiller ve mezarlıklar girmektedir. İkinci kısım ise *"aynıyla intifa olunmayan"*, fakat birincilerin sürekli ve düzenli bir şekilde işlemesini temin eden bina, arazi, nakit para v.s. gelir kaynaklarının teşkil ettiği vakıflardır ki, bunlara Osmanlılarda *"asl-ı vakf"* ismi verilmiştir. Birbirini tamamlayan bu iki tür vakfın bilhassa Osmanlılarda büyük bir gelişme içine girdiği görülür. Nitekim 1540 senelerinde yalnız Anadolu Eyaleti'nde bu şekilde vakıf yoluyla 45 imaret, 342 câmi, 1055 mescid, 110 medrese, 626 zaviye ve hankah, 154 muallimhane, bir kalenderhane, bir mevlevîhane, 2 dârulhuffaz, 75 büyük han ve kervansaray işletilmekte, 121 müderris, 3.756 hatib, imam ve müezzin ile 3.299 şeyh, şeyhzade, kayyum, talebe veya mütevelliye maaş verilmekte idi(60). Yine Kastamonu, Alanya, Teke, Hamid ve Karahisar-ı Sahip sancaklarından meydana gelen Anadolu Eyâleti'nde 1530-1540 seneleri arasında toplam 79.784.960 akça olan gelirin % 17'si, yani 13.641.684 akçası vakıfların geliri olarak görülmektedir(61). Bulgaristan'da ise 3339 Türk vakfı bulunduğu ve bunlardan 2356'sının câmi ve mescid, 142'sinin medrese, 273'ünün mektep, 174'ünün tekke ve zaviye, 42'sinin imaret, 24'ünün köprü, 16'sının kervansaray, diğerlerinin de hamam, türbe, çeşme, sebil, kütüphâne gibi hayır eserleri olduğu kayıtlardan anlaşılmaktadır(62). **XVIII. asırda ise bugünkü Türkiye sınırları içinde, Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nden tespit edilebildiğine göre 6.000 vakıf bulunmaktaydı(63).**

Bu tür bina ve kuruluşların devamlı işleyebilmesi için düzenli gelirlere ihtiyaç vardı. Bu sebeple vakıfların umûmi masraflarının karşılanabilmesi ve bilhassa çalışanların ücretlerinin ödenebilmesi için, vakfa kurucusu tarafından (=vâkıf) taşınır ve taşınmaz mallar vakfedilmiştir. Bunlar arasında araziler

---

60 Ö. L. Barkan - E. H. Ayverdi, 953 (1546) tarihli İstanbul Vakıfları Tahrir Defteri, İstanbul 1970, s. XVII; Ayr. bk. Ö. L. Barkan, "Edirne ve Civarındaki Bazı İmaret Tesislerinin Yıllık Muhasebe Bilançoları", Belgeler, Sayı 2 (Ankara 1969), s. 236-237.
61 Bk. Ö. L. Barkan, "Edirne ve Civarındaki Bazı İmaret Tesisleri", s. 236.
62 B. Yediyıldız, "Türk Kültür Sistemi içinde Vakfın yeri", Türk Kültürü, Sayı 281 (Ankara 1986), s. 539.
63 B. Yediyıldız, "Vakıf", İslâm Ansiklopedisi, s. 156.

(bazı köylerin tamamı, her türlü ziraat işletmeleri, çiftlikler, tarlalar, bağlar ve bahçeler), bütünüyle bir cemaat ve aşiretten alınan vergiler, mesken olarak kullanılan binalar, dükkânlar veya iktisadî gaye için yapılmış yapılar ile deri, gemi, nakit para gibi menkuller yer almaktadır. Bunların dışında mülkiyeti devlete ait bulunan mîrî arazinin vakıf haline getirilmesi usûlünün de çok yaygın olduğu görülmektedir[64]. Burada vakfedilen şey, arazinin çıplak mülkiyeti değil, ya üzerinde çalışanların devlete ödemek zorunda oldukları vergiler veya arazinin tasarruf hakkı olmuştur. Bununla birlikte hem vergilerin, hem de tasarruf hakkının birlikte vakfedilmesi de mümkündü. Bu vakıflara esas olan, vakfedilen gelirlerin, devlet bütçesinden karşılanması gereken hizmetlere tahsis edilmesidir.

Yapılan bazı araştırmalarda Osmanlılardaki toprak vakıfları üç kısımda mütalâa edilmiştir[65]:

1- Sahiplerinin mülkü olan (memlûke) öşrî veya haracî toprakların vakfedilmesiyle meydana gelenler. Bunlar mülkiyeti devlet tarafından satılmış veya imâr ve ihyâ maksadıyla kolonizatör Türk dervişlerine ve kırsal alanlarda zaviye sahiplerine mülk olarak terk edilmiş boş toprakların vakıf haline getirilmesiyle ortaya çıkmıştır.

2- Malikâne-dîvanî sistemine bağlı toprakların vakfedilmesi şekli. Bu durumda topraktan ve toprak üzerinde yaşayan köylülerden, elde ettikleri mahsulün beşte biri, yedide biri veya onda biri olarak alınan vergi vakfedilmiştir.

3- Sadece toprak üzerinde yaşayan kimselerden alınan vergilerin vakfedilmesi şekli.

Vakıflara ait bu gelir kaynakları ise genellikle aşağıda belirtildiği şekilde işletilmekteydi. Öncelikle bu hususta islâm hukukunda belirtilen şartlara uygun olarak hareket etmek mecburiyeti vardı. Bunun için tek yol değişik şartlar altında ortaya çıkan kiralama (=icar) sistemiydi. Muhtemelen XVI. asırdan

---

64 Bk. B. Yediyıldız, "Aynı madde", s. 156-157; Ayr. bk. Şakir Berki, "Aynı makale", X, 75-76.
65 Ö. L. Barkan, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Toprak Vakıflarının İdarî-mâlî Muhtariyeti Meselesi", Türk Hukuk Tarihi Dergisi, Ankara 1944, I, 15.

itibaren görülmeye başlanan ve Osmanlılarda yaygın olarak tatbik edilen *"icâreteyn"* usûlü, vakıf emlâkin kiralanmasında en çok kullanılan şekildi. "Çift kira" mânâsına gelen icâreteyn, başlangıçta, artık işletilemeyecek bir hale düşmüş vakıf emlâkleri için tatbik edilmişti. Kiracı mukavelenin yapıldığı sırada, bir defaya mahsus olmak üzere vakfı idare eden mütevellîye, genellikle vakıf emlâkin gerçek değerinin yarısına yakın bir para ödüyordu. Buna *"icâre-i mu'accele"*, yani peşin kira bedeli deniliyordu. Kiracı ayrıca her yıl mütevellîye, değişmeyen bir kira bedeli daha ödemekteydi ki, buna *"icâre-i mü'eccele"*, yani sonradan ödenecek kira denmekteydi. Bu ikinci kiranın toplamı normal kira bedelinin çok altında idi. Zengin bir vakfın mütevellîsi, vakfın birikmiş parasını değerlendirmek için, vakıf adına gayrı menkul satın alarak bunu eski mülk sahibine *"icâreteyn"* suretiyle de kiralayabilirdi. Hangi şekilde olursa olsun, icâreteynden faydalanan kiracılar, kiraladıkları emlâk üzerinde mutlak mülkiyet hakkına sahip olmamakla beraber, bu emlâkden istedikleri gibi faydalanma, onlar üzerindeki haklarını çocuklarına, 1867'den itibaren de diğer vârislerine miras olarak bırakma ve mütevellîlerin izniyle onları satma imkânına kavuşmuşlardır[66].

Türk-islâm kültürünün gelişmesinde çok önemli olan vakıflar, bunun yanısıra hayat şartları bakımından insanlar arasında büyük ölçüde sosyal adaletin sağlanması ve farklılıkların kaldırılması açısından da mühim bir role sahiptir. Ayrıca **bugün belediyelerin görevleri arasında bulunan hizmetler, vakıflarca gerçekleştirilmiştir.** Bunların başında şehirlerin su ihtiyacının karşılanması gelmektedir. Bunun için su bendleri, su kuyuları, çeşme ve sebiller v.s. yaptırılmıştır. Yine, sokakların aydınlatılması, temizlenmesi ve şehirlerin güzelleştirilmesini gaye edinen vakıflar bulunduğu gibi, yol, köprü, konak yerleri tesisi için de vakıflar kurulmuştur.

Osmanlı Devleti'nin eğitim hizmetlerinin de çok büyük çapta vakıflar yoluyla gerçekleştirildiği ve eğitime bütçeden çok az

66 B. Yediyıldız, "Aynı makale", s. 158-159.

masraf yapıldığı bilinmektedir. Bilhassa Osmanlı Devleti'nin sosyal refah düzeyini en iyi biçimde bize gösteren imaret sistemi, vakıf müesseselerinin en dikkate değer olanıdır. Zira bunlar, çevrelerinde yer alan külliyelerle, Türklerin imar hususunda olduğu kadar, ilim, sanat, sosyal yardım ve dinî müesseseler yapmaktaki maharetlerini ve üstünlüklerini bütün dünyaya göstermiştir. Bu tesislerde vakıf hizmetlilerine, mektep ve medrese talebelerine, tekke ve zaviye dervişlerine, fakirlere, yolculara v.s. ye, vaziyete göre üç öğüne kadar yemek verilirdi. Yalnız yirmi imaretin bulunduğu İstanbul'da günde sayıları binlerle ifade edilen pekçok kişinin yemek yediği göz önüne alınırsa, önemleri hakkında bir fikir sahibi olunabilir. Nitekim, böyle bir imkân dolayısıyla, toplumda sosyal dayanışmanın gerçekleştirilmesinin yanısıra, açlık yüzünden meydana gelebilecek hırsızlık gibi gayr-ı kanunî olayların da önüne geçilmiştir.

Müslüman olsun, olmasın bütün insanlığa tahsis edilmiş hastahanelerde (bîmarhane, dârüşşifa) ise, bedenî ve ruhî hastalıkların tedavisi yapılmaktaydı. **Yine fakir, vergilerini ödeyemeyecek kişiler için kurulmuş** ***Avarız Vakıfları*** da Osmanlı sosyal hayatının güzel bir nümunesidir. Dolayısıyla vakıflar, beledî ve sosyal hizmetlerin halka en iyi şekilde götürüldüğü, köy ve kasabaların kurulması ve fethedilen yerlerin Türkleştirilmesinde oynadığı rol bakımından vazgeçilmez bir müessese olmuştur[67]**.**

b) Hastahaneler:

Osmanlılarda halk, ordu ve saray mensupları için bîmaristan, bîmarhâne, şifahâne veya dârüşşifa denilen hastahaneler kurulmuştur.

Osmanlı hastahanelerinde din ve ırk gözetilmeksizin her kesimden insana hizmet verilmekteydi. Hastahanelerden ilki Bursa'da Yıldırım Bâyezid tarafından şehrin doğusunda yaptırılmış ve hekimi de Memlük Sultanı Berkuk tarafından gönderilmiştir. Bu dönemde Bursa'da sekiz hastahane olduğu bilinmektedir. Bundan sonra ise her fethedilen şehirde hasta-

---

67 Bk. Ö. L. Barkan, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Bir iskân ve kolonizasyon metodu olarak Vakıflar ve temlikler", Vakıflar Dergisi, Ankara 1942, II, 354 vd.

hane inşa edilmiş, buna bağlı olarak da Sivas, Amasya, Tokat, Çankırı, Kastamonu, Konya, Selânik, Belgrad ve Budin'de de hastahane yapılmış, ayrıca fethedilen her bölgede bunun gibi tesislerin kurulmasına çalışılmıştır. Meselâ Edirne'nin başkent olmasından sonra II. Murad burada cüzzamlılar için bir cüzzamhâne yaptırdığı gibi, ayrıca Muradiye mahallesinde de "Hastalar koğuşu" denilen saraya ait bir hastahane tesis etmişti. Keza II. Bâyezid tarafından 1485'de Tunca nehri kenarına yaptırılan cami yanına, akıl hastalarının su, müzik ve kuş sesiyle tedavi edildiği bir hastahane inşa ettirilmiştir(68). Bu hastahane *Dârü't-tıb* veya *Medrese-i Etibba* olarak anılmaktaydı(69). Keza İstanbul'un fethinden sonra Fâtih Sultan Mehmed de kurduğu medreselerin yanına 1470'de bir de hastahane yaptırmıştı(70). Burada haftada bir gün fakirlere ücretsiz bakılmakta ve ilaçları ücretsiz olarak verilmekteydi.

XVI. yüzyılın başlarında (1514) Üsküdar'da Karaca Ahmed'de Miskinler Tekkesi denilen yerde cüzzamlılara ait bir hastahane açılmıştı. Yine Kanunî'nin hanımı Hürrem Sultan tarafından İstanbul'da Haseki Câmii yanına Mimar Sinan'a yaptırılan hastahane 1539 yılında hizmete sunulmuştu. Keza Kanuni tarafından Süleymaniye külliyesi içinde bir de hastahane ile tıp tedrishanesi inşâ ettirilmişti(71). Bu hastahanede akıl hastaları için bir koğuş bulunmaktaydı. Yine Atik Valide Sultan hastahanesi, her türlü hastanın tedavi edildiği ünlü Osmanlı hastahanelerindendirdir. XVII. yüzyılda da padişah ve devlet adamlarınca hastahane yaptırılmıştır. Bunlardan 1616'da tesis edilen Sultan Ahmed külliyesi içindeki bîmarhâne en önemlilerindendir. Kaynaklardan **XVI. yüzyılda İstanbul'da 110 hastahane bulunduğu tespit edilmektedir.**

İstanbul dışında açılan hastahanelerden Manisa'daki Hafsa Sultan Dârüşşifası'nı da saymak gerekir. 1539 yılında inşa edi-

68 Bk. Oktay Aslanapa, Edirne'de Osmanlı Devri Âbideleri, İstanbul 1949, s. 62 vd.
69 Hastahane'de biri baştabib olmak üzere üç doktor ile iki göz doktoru ve bir cerrah bulunmaktaydı. Hastahanenin eczahanesinden ise herkese ilaç verilmekteydi (Evliya Çelebi, Seyahatnâme, III, 466-470).
70 Hastahanede bir başhekim ile 6 doktor, üç göz doktoru ve iki cerrah bulunmaktaydı (Uzunçarşılı, Osmanlı Tarihi, II, 640).
71 Uzunçarşılı, Osmanlı Tarihi, II, 641-642.

len bu hastahanede bir başhekim, bir cerrah, iki göz hekimi, bir akıl hastalıkları uzmanı, iki eczacı, iki eczacı yardımcısı, ikisi gece, ikisi gündüz çalışan dört hastabakıcı, bir idareci, bir kâtip, iki aşçı ve bir çamaşırcı vazife yapıyordu[72].

XVI. yüzyılda İstanbul Kasımpaşa Tersanesi'nde Osmanlı donanması için bir hastahane tesis edilmişti. Ayrıca Osmanlı donanması için Girit, Basra ve Preveze'de de bahriye hastahaneleri kurulmuştu. Bunların yanısıra tersanede çalışanlar için de Gemlik, İzmit, İznik, Rusçuk, Tulça, Vidin, Süveyş ve Basra'da hastahaneler vardı.

Resmî hastahanelerde saray doktorları vazife yapmaktaydılar. Bunlara hassa tabipleri denilmekteydi. Hastahanelerde görev yapan baştabipler ise resmî tabiplerin isim ve memuriyetlerini havi defterlerini tutarlardı.

Osmanlı hastahaneleri, şehircilik ve hastahane mimarisi bakımından bugünün modern İsveç hastahanelerindeki en ileri plânlamaya sahiptiler.

c) İmaretler:

İmaret, medrese talebelerine, fakir-fukaraya, cami ve hayrat hizmetlilerine, kimsesiz ve garipler ile yolculara ücretsiz yemek dağıtan kurumlardı. Müslümanlıkta yoksullara yardım etmek büyük sevap sayıldığından, zengin olanlar birçok hayır müessesesi yanısıra imaret de yaptırırlar ve fukaranın karınlarını doyurmak suretiyle büyük sevap kazandıklarına inanırlardı. **Bazı imaretlerde yemek dışında adam başına 3-5 akça ve hattâ bazen 10 akça harçlık verilirdi.**

Osmanlı sosyal adaletinin bir örneği olan imaretler ülkedeki aç insanların doyurulması gibi bir fonksiyonu yerine getirmekteydi. Memleketin sosyal bünyesini yansıtması bakımından önemli yere sahip imaretlerden **ilki Orhan Gazi** tarafından İznik medresesiyle beraber yaptırılmış ve burada fakirlere kendisi de çorba dağıtmıştır. Bundan başka İznik'te Çandarlılar tarafından üç imaret daha inşa ettirilmiş ve bu Osmanlı şehrindeki imaret sayısı 7'ye ulaşmıştır. İznik'ten başka

72 Bk. Arslan Terzioğlu, "Bîmâristan", Diyanet, İslâm Ansiklopedisi, VI, 173-176.

Bursa'da I. Murad, Yıldırım Bâyezid, Çelebi Mehmed ve II. Murad tarafından birer imaret yaptırılmıştır. Ayrıca XV. yüzyılda çeşitli kişiler tarafından Bolayır, Edirne, Uzunköprü, Manisa, Filibe, Serez, Gümülcine, Yenice-i Vardar, Gelibolu, Mihaliç, Turhal v.s. yerlerde birçok imaret hizmete açılmıştır. Öyle ki XVI. yüzyılda Anadolu Eyaleti'nde 45, Amasya, Çorum, Sivas, Trabzon ve Malatya sancaklarından teşekkül eden Rum Eyaleti'nde 10, Rumeli Eyaleti'nin Trakya ve Makedonya bölümünde 25, İstanbul'da ise 20 kadar imaret bulunmaktaydı[(73)]. İstanbul'dakilerde XVIII. yüzyılda her gün otuzbinden fazla, XIX. yüzyılda ise 5-6 bin kişiye yemek verilirdi.

İmaretlerin en önemlileri Padişahlar tarafından İstanbul'da yaptırılmış olanlarıdır. Nitekim Fâtih Sultan Mehmed'in Sahn-ı Seman medreselerinin yanına inşâ ettirdiği imarette, başta Fâtih külliyesinde yer alan câmi, medreseler, hastahane, kütüphane mensupları ve diğer bölümlerin müstahdemleri olmak üzere hergün binden fazla kimseye sabah ve akşamları yemek verilmekteydi.[(74)] Bütün bu kuruluşlar vakıf adı verilen bir müessese çerçevesinde teşkilâtlanmıştı.

II. Meşrutiyete kadar varlıklarını sürdüren imaretler, 6 Nisan 1911 tarihli bir kanunla yalnız ikisi açık bırakılmak üzere kapatıldılar. Cumhuriyetin ilânından sonra, medreselerle birlikte bu ikisi de ortadan kalktı (1924).

d) Haberleşme ve Yol Sistemi:

Osmanlı İmparatorluğu'nda bütün iktisadî faaliyet, yolların geçtiği yerler ile bu yolların vardığı liman ve şehirlerde toplanmıştır. Her devirde münakalenin lâyıkıyla gelişmesi ve işlemesi için, yolların emniyetinin sağlanması gerekmiştir. Bunun için büyük kervan ve ticaret yolları üzerinde, dağ ve geçit mahallerinde, tüccar ve yolcuları, kervanları barındıran hanlar yapılmış, ayrıca Ortaçağ Türk-islâm devletlerinde görüldüğü üzere[(75)] "Ribat" tarzında ve bir karakol niteliği taşıyan "Der-

73 Bk. Ö.L. Barkan, "Edirne ve Civarındaki Bazı İmaret Tesisleri, s. 236-237.
74 Uzunçarşılı, Osmanlı Tarihi, II, 638-639.
75 Bunun için bk. A. Mez, "Orta zaman Türk-islâm dünyasında karayolları", çev. Cemal Köprülü, Ülkü Halkevleri Dergisi, X, (Ankara 1937), 25-26.
76 Derbend Teşkilâtı hakkında geniş bilgi için bk. C. Orhonlu, Osmanlı İmparatorluğu'nda Derbend Teşkilâtı, İstanbul 1967.

bend" tesisleri vücuda getirilmiştir[76]. Yollar üzerinde, bu tesislerden başka, devletin idarî ve askerî sahasında çok önemli bir yere sahip ve geri hizmet erbabından olarak bilinen menzilcilerin hizmetinde bulunan "menziller" de yer almıştır. İşte Osmanlı Devleti'nde haberleşme bu teşkilâtın bünyesinde "ulak" adı verilen kimseler tarafından yürütülmüştür.

Menzillerin üzerinde kurulduğu Osmanlı yolları geniş sayılabilecek yatık yollardan teşekkül eden Ortaçağ tarzında olup, çoğunlukla devlet tarafından tamir edilirdi[77]. Osmanlı yolları İstanbul merkez olmak üzere Anadolu ve Rumeli'de sağ, sol ve orta kol şeklinde üç ana kol halinde uzanmıştır. Bunlar ise birbirine tâlî yollarla bağlanmıştır. Bu yollar üzerinde 3 saatden 18 saat mesafeye kadar uzaklıkta menzilhâneler tesis edilmişti[78].

Kelime olarak, konak, iki konak arası, bir konak yol, merhale, tatar konağı, posta ve posta tatarları beygirlerinin bulunduğu mahal manâlarına gelen menzil, yollarda coğrafî şartlara göre değişen mesâfelerde, haberin yerine bir an önce ulaştırılması gayesiyle konaklama noktaları şeklinde tesis edilmiştir. Bu konaklama noktalarında bir miktar beygir beslenerek, haber getirip-götüren ulakların hizmetine sunulmuştur. Menzilin bu mükellefiyeti için lâzım olan para ise, "menzilkeş" ismi verilen o yerin veya yakın çevre ahalisinin avarız ve bedel-i nüzülü karşılığı gördükleri hizmetle ve ulakların, kullandıkları beygire mukabil, kendilerine evvelden devletçe tahsis olunan beygir ücretini menzilciye ödemeleriyle sağlanmaktaydı. Buna ek olarak menzil masraflarının, bir yerin mukataa mallarının ocaklık şeklinde menzile bağlanmasıyla veya gümrük malından da karşılanabilirdi. Ayrıca masraf, menzilcilerin çekemeyecekleri derecelere ulaşırsa, o takdirde yardım olarak başka bir kazadan menzile "*imdâdiye*" tayin olunurdu.[79] İmdadiye para ile olduğu gibi, para karşılığı mal ile de olmaktaydı.

77 Bk. C. Orhonlu, Aynı eser, s. 2; Ayr. bk. a. mlf.,"Meslekî bir teşekkül olarak kaldırımcılık ve Osmanlı şehir yolları hakkında bazı düşünceler", Güney-Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi, I (İstanbul 1972), s.93-138.
78 Bk. BA, Kâmil Kepeci Tasnifi, nr.2555, sene 1003.
79 Bk. Başbakanlık Arşivi, Maliyeden Müdevver Defterler, nr. 14440.

Başlangıçta, eyâletler ahval ve muâmelâtı ile serhadlerde sâir devletlerden edinilen bilgileri devlete bildirmek ve hükûmet emirlerini yerlerine ulaştırmak için tertîb olunan menziller daha sonra ordunun iâşesinin temininde, özel haberleşmede ve nihayet kısmen de olsa ticarî mal naklinde de kullanılmıştır.[80]

Osmanlı Devleti'nde münakale genel olarak yaylı, kağnı v.s. muhtelif araba çeşitleri ile at, deve, katır, merkep gibi hayvanlar vasıtasıyla temin edilmiş olup,[81] haberleşmenin yapıldığı yollarla aynı güzergahı takip etmiştir. Ancak haberleşmede konak yerleri menzilhaneler iken, bu gibi yerlerde umûmiyetle han ve kervansaraylar kullanılmıştır.

Osmanlılarda menziller daha önce de belirttiğimiz gibi sadece haber gayesiyle kullanılmamıştır. Ordunun sefere çıktığı anlarda ihtiyaç duyulan iâşe ve emtianın sağlandığı ve toplandığı mahaller olarak da vazife görmüştür. Bu sebeple menzil noktaları bu gibi durumlarda çevre halkın mallarını sattığı bir pazaryeri şekline girerek, ekonomik hareketlilik kazandırmıştır[82]. Ayrıca buralarda İstanbul'a gelen ve giden yabancı elçiler ağırlanmış, yiyecek, giyecek ve hayvanlarıyla ilgili her türlü ihtiyaçları karşılanmıştır[83].

Menzilde, devlet tarafından bir yıl için tayin edilen Menzil emîni (=Menzilci), Menzil kethüdası, Ahur kethüdası, seyis, odacı, sürücü, aşçı gibi hizmetliler ile menzilin asıl yükünü çe-

---

80 Nitekim 1141-1153=(1728-1740) tarihli bir menzil kayıt defterinde (Bk. Maliyeden Müdevver Defterler, nr. 10322), Arabistan ile Anadolu şehirleri arasında irtibat temini ve münâkaleyi sağlamak üzere menziller tertîb edildiği kaydedilmektedir. Ayrıca yine, devletçe verilen fermanlarla, ulakların bir miktar eşya nakledebildikleri anlaşılmaktadır (Bk. Maliyeden Müdevver Defterler, nr. 8470, s.190; Ayr. bk. Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi, nr. E 8578).

81 Bk. Franz Taeschner, "Die Entwicklung des Wegenetzes und des Verkehim Türkischen Anatolien", Anadolu Araştırmaları, I/2 (İstanbul 1959), 277.

82 Nitekim 1578 İran seferinde ordunun ve hayvanların ihtiyacı olan erzak ve ihtiyaç maddelerinin, ordunun güzergâhı üzerinde münâsip mahallere depo edilmesi ve orduya satılması hususunda emir verilmişti (Bk. Bekir Kütükoğlu, Osmanlı-İran Siyasî Münâsebetleri, 1578-1590, İstanbul 1962, s. 200-201.

83 Meselâ Kanuni zamanında İran'dan gelen elçilerin masraf defteri tutulmuş olup, bu defterde Erzurum'dan Geyve'ye kadar olan menzillerde, elçilik heyeti için tahsis edilen iâşe belirtilmektedir (Bk. TD, nr. 426); Ayr. bk. Şerafettin Turan, "1560 tarihinde Anadolu'da yiyecek maddeleri fiatlarını gösteren bir İran elçilik heyeti masraf defteri", Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi, XVII/3-4 (Ankara 1964), 273-294.

ken menzil çevresindeki köy ve kasaba ahalisinden teşekkül eden bir grup vardı. Bunlardan menzil emînleri bir yıl için menzilin bulunduğu kaza ayânı, kadısı veya naibinin teklifi ve devletin bunu tasdikiyle tayin edilirdi[(84)]. Menzil emînleri ordunun veya askeri bir kıt'anın istirahatini, levazımını ve doyumunu teminle mükellef olup, vazifesinde ihmali görülürse cezalandırılırdı. Ayrıca ulaklara meşekkat çektirir, menzili mamur bir halde tutmayıp, menzilkeşlerin yerlerini terkine sebep olursa azledilirdi. Bu vazifeleri karşılığı avarız-ı divaniyye ve tekâlif-i örfiyyeden ve eğer gayr-ı müslimse yeniçeri oğlanı vermekten muaf tutulurdu[(85)].

Menzil hizmet erbabından sürücüler, başka bir menzile hareket eden ulaklarla birlikte giderek, menzile ait olan hayvanları geri getirmekle vazifeli idiler. Bunlar ayrıca rehberlik yapmakla da görevlendirilmişlerdi[(86)].

Menzilkeşler ise, düzenli olarak tutulan menzil defterlerinde belirtildiği üzere, menzil akçası, menzil imdadiyesi gibi her ailenin varlığına göre para veya para mukabili mal vermekle mükelleftiler. Ayrıca belirli sayıda "er" çıkararak menzil işlerini yaparlardı; buna karşılık olarak çeşitli örfi vergilerden ve avarızdan muaf tutulurlardı. Diğer bir deyimle avarız ve nüzülleri karşılığı menzil vazifesini üstlenmişlerdi. Menzilkeşler, menzilin harap olmaması, yanmaması, eşkıyaya karşı muhafazası ile de yükümlü idiler. Ayrıca menzilin ihtiyacı olan arpa, saman, ot, odun, yağ, un gibi zaruri ihtiyaç maddelerini de temin etmek ve bunları belirli ücret karşılığında satmak bunlara aitti. Bu şekilde menzillerin ihtiyacı olan erzakın çeşidini ve miktarını ihtiva eden defterler tutulmuştur[(87)].

Menzil hizmetlilerinden ahur kethüdası, seyis, odacı ve aşçılar, menzilin iç hizmetlilerinden olup, yaptıkları hizmete mukabil bir miktar ücret alırlardı.

---

84 Muselâ bk. Maliyeden Müdevver Defterler, nr. 8470, s. 256, 296, 378.
85 Hikmet Tongur, Türkiye'de genel kolluk teşkil ve görevlerinin gelişimi, Ankara 1946, s.109.
86 Bk. BA, Mühimme Defteri, nr. 93, s.78-87, sene 1069-1071; nr. 94, s.50-61, sene 1073-74.
87 Muselâ bk. Maliyeden Müdevver Defterler, nr. 20203; nr. 18733; Kâmil Kepeci tasnifi., nr.7432.

Haber ve emirlerin götürülüp-getirilmesinde kullanılan ulaklar ise iffet sahibi, namuslu, hayvana binmeye ve yol meşakkatine tahammüllü olan kişilerden seçilirdi. Ayrıca uzun müddet sadrıazam veya diğer vekil ve vezirlerin dairelerinde istihdam ve tecrübe edilmiş, terbiye görmüş olmaları da gerekirdi. Bu yüzden ulakların hal ve hareketlerinin devamlı kontrol altında bulundurulması lüzumu doğmuş ve muntazam bir idareye bağlanmaları ihtiyacı ortaya çıkmıştır. Bu sebeple ulaklar I. Abdülhamid döneminde kurulan Tatarân Ocağı'na bağlanmışlar, sadır olan fermanla da işleyişi tespit edilmiştir(88). Daha sonra ise ocak mensubu ulakların, diğerlerinden ayırdedilebilmesi için ayrı bir kalpak ve elbise tahsis edilmiştir(89).

Osmanlılarda Anadolu ve Rumeli'deki bütün menzillerin mali sorumluluğu Defterdarlığa bağlı olan Mevkufat Kalemi'nde teşkil edilmiş bulunan *Menzil Halifeliği*'ne aitti(90). Menzillerle ilgili herhangi bir mesele Hazine-i âmire'de muhafaza edilen Mevkufat Defterleri'ne bakılarak karara bağlanır ve ona göre hareket edilirdi.

e) Derbend tesisleri:

Osmanlı Devleti'nde yolların ve seyahat emniyetinin sağlanması için bir nevi küçük kale şeklinde tesis edilmiş karakollara Derbend adı verilirdi.

Osmanlı vesikalarında XV. yüzyıldan itibaren kullanılmaya başlanan derbend kelimesi, Türkçe'ye Farsça'dan geçmiş der (=geçit) ve bend (=tutmak) kelimelerinden meydana gelmiştir. Lügat kitaplarında engel, geçit, boğaz, set, hudud bölgeleri ve dağlar arasında güçlükle geçilen yerlere olduğu gibi, istihkâm olarak kullanılan yerlere de aynı isim verilmekteydi. Kelimenin türkçe karşılığı kullanılan şekli "Belen"dir. Derbend manâsına ayrıca Osmanlıcada "Dîdeban" kelimesi de geçmektedir. Yine Filistin ve Suriye taraflarında "Derek" ve "Madîk" de aynı anlamda kullanılır.

---

88 Şekip Esin, Posta, Telgraf ve Telefon Tarihi, Ankara 1942, s. 16.
89 Bk. Yücel Özkaya, "Aynı makale", s.340.
90 Bk. Heywood, "Aynı makale", s. 41; Ayr. bk. İ.H. Uzunçarşılı, Merkez ve Bahriye Teşkilâtı, Ankara 1984, s. 357.

Müstahkem derbend tesisleri dört tarafı duvar ile çevrili küçük bir kale şeklinde olup, yanında han, cami, mektep ile dükkânlar bulunmakta ve adeta bir kasaba hüviyetini taşımaktadır. Yol ve ticaret emniyetinin sağlanması için yapılan bu tesisler bu sebeple genellikle yolların kavşak noktasına ve merkezî bir durum arzeden yerlere yapılırdı. Osmanlı resmî vesikalarına göre bir yerin derbend olabilmesi için *"mahûf ve muhâtara olan, kuttai tarîk ve haramîden hâlî olmayan"* yani, korkulu, tehlikeli ve sık sık eşkıya baskınlarına maruz kalan yerler olması lâzım gelirdi. Bu hüviyetiyle İlhanlıların yol ve geçit emniyeti için tesis ettikleri *"Tutkavulluk"* müesseseleri tarzında olan derbendlerin Osmanlılar tarafından geliştirilerek alındığı ihtimali ortaya çıkmaktadır(91).

Osmanlı teşkilâtı içinde derbendlere teşkilâtlı bir müessese olarak II. Murad devrinden itibaren raslamaktayız. Bununla beraber bu tesislerin daha önce de mevcut olabileceği göz önüne alınmalıdır. Zira yolların emniyetinin sağlanması yanında, derbendlerin ikinci mühim bir rolü de ıssız yerlerin şenlendirilmesi, yani iskâna açılmasında bir vasıta olmasıdır. Bu maksatlarla kullanılan derbendler hukuken iki kısımda ele alınmaktadır. Bunlardan birincisi Yurdluk ve Ocaklık şeklinde timar yoluyla tasarruf olunan derbendler, ikincisi muafiyet usulü ile tevcih edilmiş, tehlikeli yerlere yerleştirilmiş veya memur edilmiş olan halkın muhafaza ile görevli oldukları derbendlerdi. Bu ikinci gruba girenler genellikle vakıf ve has toprakları üzerinde veya kimsenin tasarrufunda olmayan yerlerde tesis edilirlerdi.

Derbendciler bulundukları yerin emniyetini temin etmekle beraber ihtiyaç halinde yolculara rehber olarak da hizmet verirlerdi. **Bölgelerinde yolculardan birinin malı kaybolduğu takdirde kendi mallarından tazmin ederler,** bu husus devlet tarafından kendilerine verilen derbendcilik beratında da şart olarak yer alırdı.

Derbendciler sadece bağlı bulundukları derbendin

---

91 Cengiz Orhonlu, Derbend Teşkilâtı, s. 16.

sınırlarından sorumlu idiler. Diğer derbendin sahasına giremezlerdi. **Bulundukları derbendde bir nevi jandarma kuvveti olarak yollarda ve geçitlerde güvenliği sağlamak, yolların tamirinde çalışmak ve ıssız yerleri şenlendirmek gibi vazifeleri vardı.**

Derbendciler Müslüman ve Hristiyanlardan olabilirdi. Aynı köyde oturan her iki dinden kişiler birlikte derbendci kaydedilebilirdi. Meselâ Sofya'da Deli Davut köyü derbendcileri 36 Müslüman ve 3 Hristiyandan teşekkül etmişti[(92)]. Köprü üzerlerinde tesis edilmiş derbendlerde de vazifeliler, hem derbendcilik, hem de köprücülük yapmakla mükelleftiler. Kezâ bazı derbendciler aynı zamanda menzilcilik de yapmaktaydılar[(93)].

Derbendciler derbendlerde nöbetleşe beklerlerdi. Özellikle müstahkem olmayan tehlikeli yerlerde daimî nöbetçiler bulunmakta idi. Bu nöbetçi derbendciler için kulübeler inşa edilmişti. Bunların masrafları bazı bölgelerde halk tarafından karşılanırdı. Bir tehlikeyi diğer derbende ulaştırmak için "derbend davulu" adı verilen bir davul kullanılırdı. Derbencilerin vazifelerini yerine getirmeleri esnasında kendilerine ateşli silah verilmezdi. Ancak çok tehlikeli yerlerde tüfek kullanmalarına müsaade edilirdi. Bu şekilde Manisa civarındaki derbendlere yolları tüfekli muhafızlarla korumaları izni verilmişti[(94)]. Ancak silah kullanılmasına izin verilen derbendlerdeki silah miktarları devlet tarafından tespit edilmekteydi.

Müstahkem mevki şeklindeki askerî nitelikli derbendlerde, başbuğ, sağ kol ağası, bölükbaşı, sol kol ağası, zâbitân ve neferlerden müteşekkil bir hizmetliler grubu bulunmaktaydı. Askerî kuvvetin bulunmadığı derbendlerde ise han ağası veya derbend ağası, derbendci başı, derbendci bölük-başısı ünvanlarını taşıyan kimseler görev yapmaktaydı. XVIII ve XIX. yüzyıllarda ise derbendlerin sevk ve idaresi derbendat nazırı veya derbendat başbuğu adını taşıyan kimselerin yetkisine

92 Maliyeden Müdevver Defterler, nr. 8584, s. 142.
93 Maliyeden Müdevver Defterler, nr. 9956, s. 259.
94 Çağatay Uluçay, 18. ve 19. yüzyıllarda Saruhan'da eşkıyalık ve halk hareketleri, İstanbul 1955, s.66.

bırakılmıştı. Derbendci-başı ise, derbendin sevk ve idaresinden doğrudan doğruya sorumlu olup bu makama derbenddeki derbendciler arasından sözü geçen, güvenilir biri tayin edilirdi. Derbendci-başı ayrıca, derbend hizmetinin aksamamasını temin etmek, bir derbendden başka yere giden derbendcileri tekrar yerlerine getirmek, nöbetlerine gelmeyenleri tespit edip nöbetlerine gelmelerini sağlamak gibi vazifeleri de yerine getirirdi. Bu hususlarda ihmalleri görülenler azledilirlerdi. Derbendci-başılar bazen "serdar" olarak da isimlendirilmişlerdir.

Bunlardan başka derbend teşkilâtı içinde belli bir ücret veya maaş karşılığı çalışan *"Beldarlar"* ile Hristiyan ahaliden tayin edilmiş derbend ve geçit bekçiliği yapan, sınırda kale muhafızı ve akıncı olan *"Martoloslar"* da bulunmaktaydı[95]. Ayrıca ücretli derbendci olarak yerli ahali arasından seçilen zabtiye neferi hüviyetinde *"Pandorlar"* vardı.

Derbendci tayin edilen halkın, Osmanlı ticarî hayatının bel kemiği durumunda bulunan derbendleri korumaları dolayısıyla belli nizam ve kanunlar çerçevesinde hareket etmek mecburiyetleri vardı. Meselâ yerini izinsiz terkeden reâyâ için iskân kanununda yer alan on yıllık süre, bunlar için uygulanmayarak, zaman gözetilmeksizin eski yerlerine nakledilmeleri hükmü bulunuyordu[96]. Nitekim XVII. yüzyılda memlekette meydana gelen kargaşadan dolayı bir kısım derbend reâyâsının yerlerini terkettikleri görülmüş, bu durumun memleketin harap olmasına sebep olduğu anlaşılarak derbend ahalisinin tekrar yerlerine dönmeleri için çalışmalar yapılmıştır[97].

Derbendler XVII. yüzyıldan itibaren eski düzenini kaybetmeye başlamıştır. Bu durum emniyetin hemen tamamen yok olmasına ve çevre köy, ve hattâ kasaba ahalilerinin de eşkıya baskılarından korunmak için yerlerini terketmelerine yol açmıştır[98]. Devlet bu bozuk düzen karşısında 1720 yılından iti-

95 Robert Anhegger, "Martoloslara dâir", Türkiyat Mecmuası, İstanbul 1940-42, VII-VIII/I, 282-320; Ayr. bk. H. İnalcık, Fâtih Devri Üzerine Tetkikler ve Vesikaları, Ankara 1987, s. 178-180.
96 Maliyeden Müdevver Defterler, nr. 10159, s. 10.
97 Bk. Yusuf Halaçoğlu, İskân Siyâseti ve Aşiretlerin Yerleştirilmesi, s. 94-108.
98 Bk. Yusuf Halaçoğlu, Aynı eser, s. 96.
99 Maliyeden Müdevver Defterler, nr. 8483.

baren derbendlere yeniden nizam vermek için bir takım tedbirler almıştır[99]. Nitekim, yerlerini terkeden derbend reâyâsının eski yerlerine döndürülmeleri için çalışılırken, yollar üzerindeki harab ve boş hanlar tamir ettirilerek, müstahkem hale getirilmiştir. Bu tamir ettirilen yerlere ise derbendci olarak yeni ahali nakledilmiş, böylece çevre emniyetinin sağlanması cihetine gidilmiştir. Harab yerlerin tamirinde içinde oturacakların bütün ihtiyacını karşılayacak derecede câmi, mektep, mahkeme binası, hamam, suyolları gibi sosyal tesislerin yapılması, bu gibi yerleri bir iskân merkezi haline getirmiştir. Nitekim Arkıd-hanı, Ulukışla, Kadınhanı gibi yerleşim merkezleri bu şekilde kurulmuştur[100].

Bir derbendde beş-on kişiden yüz kişiye kadar derbendci bulunurdu. Bunlar bulundukları yerin iktisadî hüviyetine göre çiftçilik veya hayvancılık ile meşgul olmaktaydılar. Derbendciler yaptıkları hizmete mukabil tekâlif-i örfiyyeden veya bütün vergilerden muaf tutulmuşlardı. Buna mukabil sahip oldukları toprakta yaptıkları ziraate mukabil öşür verirlerdi. Gayr-ı müslim derbendciler ise ispence, cizye, öşür ve âdet-i ağnam vermekle mükelleftiler[101]. Bu sebeple, bazı vergilerden muaf olduklarına dair ellerine bir belge verilirdi. Buna muafnâme denirdi. Muafnâmeler her padişah değiştiğinde yenilenirdi. Derbendciler yaptıkları hizmete mukabil vergiden muaf tutuldukları için, vergilerini aynî olarak vermekteydiler ve bu vergi nizamları dolayısıyla raiyyet ile muaf arasında *"muaf ve müsellem reâyâ"* grubuna girmekteydiler[102].

Derbendciler büyük ticaret yollarının bulunduğu tehlikeli yerlerde gelip-geçen kervanlardan "Geçit akçası" adı verilen belirli ölçüde vergi alırlardı. Geçen her sürüden koyun başına alınan bu vergi, ayrıca tüccar denklerinden de alınmakta olup derbendciler için önemli bir gelir kaynağı teşkil etmekteydi[103].

Bir derbendci vefat ettiği zaman yerine oğlu varsa o getiri-

100 Bk. C. Orhonlu, Derbend Teşkilâtı, s. 101, 119, 121; Y. Halaçoğlu, Aynı eser, s. 96, 98, 102.
101 Maliyeden Müdevver Defterler, nr. 7534, s. 233.
102 Ö. L. Barkan, Kanunlar, s. 141; Ayr. bk. C. Orhonlu, Derbend Teşkilâtı, s. 49 vd.
103 Bk. Tahrir Defteri, nr. 69, s. 518.

lirdi. Bu şekliyle derbendcilik babadan oğula geçen bir meslek statüsü kazanmıştı. Ölen kişinin oğlu yoksa dışardan namzet olan başka bir şahıs tayin edilirdi. Derbendci sayısı muayyen olduğu için lüzumundan fazla kimse derbendciliğe getirilemezdi(104).

Derbendler XVIII. yüzyılın sonlarından itibaren *"Derbendât başbuğluğu"* veya *"Derbendât nazırlığı"* ismi verilen bir teşkilât vasıtasıyla idare edilmeye başlandı. Bir yıllık süre ile tayin edilen derbendât başbuğunun (derbend ağası) yılda bir kere bölgeleri dolaşarak teftiş etmeleri usulü getirildi. Başbuğlar bulundukları bölge valisinin teklifi üzerine tayin edilmekteydiler. Emrinde neferler kethüdâsı, alemdar, çavuş, kâtip ve neferler vardı. Başbuğ olan kişinin ertesi yıl da seçilmesi mümkündü(105).

Derbendler Tanzimat devrinde "müsavat esasları"na dayalı bir vergi nizamının kabul edilmesiyle kademeli olarak kaldırılmaya başlanmıştır. Bu sebeple derbendci ahaliye vergi konarak derbendcilik statüleri sona erdirildi ve derbend hizmetleri ile masraflarının devlet tarafından karşılanması cihetine gidildi; bunların yerine ise büyük şehirlerde polisler, taşra bölgelerde de jandarma birlikleri kurularak asayişi temin vazifesi bunlara bırakıldı(106). Bu kolluk kuvvetleri zamanla yerli ahali ile de takviye edilerek **Zabtiye teşkilâtı** ismini aldı. Zabtiye teşkilâtının ortaya çıkmasıyla derbendcilik görevi yapan *martolos*lar ile *pandor*ların işlerine de son verildi. **Teşkilât 1876 yıllarında piyade ve süvari olarak 20.000 kişilik bir kuvvete ulaşmıştı.** Ancak disiplinden uzak bir teşkilât olan Zabtiye teşkilâtının düzene konması için 1880'de Jandarma Nizamnâmesi adını taşıyan bir nizamnâme hazırlandı. Fakat Saray ve zabtiye erkânının muhalefeti dolayısıyla kabul edilmedi. Bu nizamnâme daha sonra 2 Şubat 1904'de çıkarılan Jandarma Ni-

---

104 Orhonlu, Derbend Teşkilâtı, s. 75.
105 Derbendler hakkında geniş bilgi için bk. Cengiz Orhonlu, Derbend Teşkilâtı, İstanbul 1967.
106 Hikmet Tongur, Türkiye'de genel kolluk teşkil ve görevlerinin gelişimi, Ankara 1946, s.221.
107 Halim Tevfik Alyot, Türkiye'de zâbıta tarihi, gelişim ve bugünkü durumu, Ankara 1947, s.115-116.

zamnâmesi'nin esasını meydana getirdi. Bununla derbendcilerin görevleri Zabtiye teşkilâtı ile Nafıa Nezâreti'nin yetkilerine bırakıldı[107].

f) Arpalık:

Çeşitli zamanlarda vezir, beylerbeyi, sancakbeyileri gibi askerî sınıf ile ilmiye sınıfından mazul (azledilmiş) şeyhülislâm, kadıasker ve mevâlînin görevleri sırasında veya herhangi bir sebeple vazifelerinin sona ermesi üzerine geçinmeleri için bir kısım yerin geliri tahsis edilirdi. Bugünkü mânâda tekaüdlük(emeklilik) maaşı denilebilecek bu tahsisat yeni bir vazifeye tayin edilinceye kadar devam ederdi *(icmalsiz arpalık).* Ayrıca bazı arpalıklar devamlı arpalık statüsünde bulunup, bunlar da bir hizmete mukabil verilirdi. Bu tür arpalıklara *icmalli* denmiştir. Arpalık adıyla gelir bağlanması şeklinin ne zaman ortaya çıktığı hakkında kesin bir kayda rastlanamamıştır. Bununla beraber XVI. asrın ilk yarısından itibaren ordu ve saray erkânına, maaşlarına ilâve olarak, hayvanlarına yem ve hizmetkârlarına iaşe bedeli suretinde bir tatbikat görülmektedir. Ancak yaygın şekilde, özellikle has ve zeâmet almış bulunan vüzerâ ve ümerâya verilmesi XVII. yüzyıldadır.

Kaynaklarda belirtildiğine göre **arpalık;** yeniçeri ağası, rikâb-ı hümâyûn ağaları, bölük ağaları v.s. gibi askeriyeden olanlarla, padişah hocaları, şeyhülislâm ve kadıasker gibi ilmiye ricaline tahsis edilmekteydi. Bunlardan kadıaskerlere has derecesinde verilen[108] arpalığın en üst seviyesi ilmiye ricaline bağlanıp, miktarı senede 70.000 akçe idi. Bu miktar Yeniçeri Ağası'na 58.000 akçe, saray mensuplarına ise zeâmet ölçüsünde olmaması düşünülerek 19.999 akçe olarak belirlenmişti[109]. Bununla beraber XVI. yüzyılda arpalığın miktarının 20 akça ile 70 akça arasında değiştiği görülmektedir. XVIII. yüzyılda ise en küçüğünün 130, en fazlasının da 2500 akça civarında olduğu tespit edilmiştir.

---

108 Arpalık hakkında geniş bilgi için bk. İbnülemin Mahmud Kemal, "Arpalık", Târih-i Osmanî Encümeni Mecmuası, XVI/17 (94), s. 276-283.
109 Bk. T. Gökbilgin, "Arpalık", İslâm Ansiklopedisi, I, 592.

Arpalık sahibi olanlar bizzat arpalıklarına gitmeyerek oraya kendileri adına bir naib gönderirlerdi. Naipler arpalığın gelirinin dörtte bir veya beşte biri karşılığında arpalığı asıl sahipleri adına yönetirlerdi. Bununla beraber bazı arpalık sahipleri kendiliklerinden, bazıları da devlet tarafından bir ceza olarak arpalıklarına gönderilir ve kadılık yaptırılırdı[110]. III. Selim zamanında arpalık usulünün ıslahı çerçevesinde bütün ilmiye sınıfından arpalık sahibi olanların arpalıklarına gitmeleri mecburiyeti getirilmiştir[111]. Ancak XVIII. yüzyılda, arpalığın nizam ve kanuna aykırı dağıtılması sebebiyle merkez ve taşrada bulunan yüksek dereceli idarecilere ve devlet memurlarına maaş tayin edilerek arpalık usulü kaldırıldı. Bundan sonra arpalık sadece ilmiye mensuplarına verildi.

Arpalık usûlü Tanzimat'tan sonra kaldırılarak ilmiye sınıfından azledilenler aylığa bağlandı. Bir ilmiye tekaüd sandığı kurularak, ölen memur ailelerine birer miktar maaş tahsis edildi. Bu teşkilât daha sonra genişleyip isim değiştirerek *tarîk maaşı* ve en son olarak da *rütbe maaşı* ismini aldı.

110 Râşid, Tarih, I, 44; II, 188.
111 A.Cevdet Paşa, Tarih, IV, 292.

OSMANLI TOPRAK DÜZENİ

Toprak düzeni ile ilgili olarak, islâm hukukunda ve siyâset kitaplarında çeşitli tanımlar, türlü taksim ve tasnifler yapılmıştır. İslâm hukukuna göre toprak üç kısma ayrılmıştır. Bunlardan birincisi *arz-ı öşrî,* veya *arazi-i öşriyye*, ikincisi *arz-ı haracî* veya *arazi-i haraciyye*, üçüncüsü de *arz-ı taz'if* veya *arz-ı emiriyye* yani *mîriyye*'dir. Toprağın bu şekilde ayrılması yeri veya ürünleri bakımından olmayıp, sahipleri bakımındandır. Nitekim toprak sahipleri bu ayırıma bağlı olarak üçe ayrılmıştır. Birinciler müslim, ikinciler zimmî, üçüncüler tagallübî, yani fetihle ele geçirilerek idare edilen toprakların sahipleridir[1].

Osmanlı Devleti de gelişip fethettikleri topraklar artınca, kendilerinden önceki Büyük Selçuklular, Anadolu Selçukluları ve Beylikler gibi toprağı taksim ve idare etmişlerdir. Bu sebeple **Anadolu beyliklerinden aldıkları yerlerde nizamı aynen bırakırlarken, Rumeli'de fethettikleri toprakları devlete bağlı arazi olarak tapulamışlar,** sadece kilise, manastır ve dinî vakıfları serbest bırakmışlardır. Bunun yanısıra bazı yerleri

1 Arazi ve çeşitleri hakkında geniş bilgi için bk. Halil Cin, Mirî Arazi ve Bu Arazinin Mülk Haline Dönüşümü, Ankara 1969, s. 9 v.d.
2 Bu hususta bk. Ö.L. Barkan, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Kuruluş Devrinin Toprak Meseleleri", Türkiye'de Toprak Meselesi (Toplu Eserler) I, İstanbul 1980, s. 286.

de sahipleri üzerinde bırakarak mülk topraklar statüsüne koymuşlardır ki bu tür topraklar *Mülk Timar* olarak adlandırılmıştır(2).

Osmanlı kanunnâmelerinde toprak beş kısım olarak ele alınmıştır:

1- Arâzi-i Memlûke: Mülk topraklardır. Bu tür toprakların tasarruf hakkı bütünüyle sahiplerine ait idi. Diğer bütün malları ve eşyaları gibi miras bırakabilirler, satabilirler, hîbe edebilirler, rehin bırakabilirler veya vakfedebilirlerdi. Arâzi-i memlûke toprakları dört kısma ayrılırdı: a) Köy ve kasabalar içinde veya kenarlarında kısmen iskân bölgesi sayılan yarım dönüm büyüklüğünde bulunan yerler, b) Aslen arâzi-i emiriyyeden iken sonradan arâzi-i memlûkeye dahil olan yerler, c) Arâzi-i öşriye, d) Arâzi-i haraciyye(3).

Bunlardan öşrî topraklar ya fethedildiği zaman müslümanlara verilmiş veya daha önce müslümanların elinde bulunan topraklardı. Bu topraklar sahiplerinin mülkü olup, yaptıkları ziraate karşılık elde ettikleri ürünün onda birinden (öşrü) beşte birine kadar vergi olarak devlete vermekle yükümlü idiler. Haracî topraklar ise Hristiyanların elinde mülkleri olan topraklardı(4). Bunlar da öşrî toprak sahipleri gibi elde ettikleri ürünün onda birinden beşte birine kadar *harac-ı mukaseme* adıyla öşür ve bundan ayrı olarak *harac-ı muvazzafa* adıyla çift akçası (arazi vergisi) vermekle mükelleftiler(5). Gerek müslümanlar, gerekse gayr-ı müslimlerin öşür vergilerinin onda birden beşte bire kadar değişik oranlarda alınması, doğrudan

---

3 Bk. Halil Cin, Aynı eser, s. 20-30.
4 Osmanlılarda ayrıca gayr-ı müslim asilzâdelerine çiftlik itibariyle verilen Baştina adı altında bir toprak da bulunmaktaydı. Bunlar Raiyyet baştinası ve Askerî hizmet baştinası olmak üzere iki kısma ayrılmıştı. Bunlardan Raiyyet baştinası, haraclı baştina olarak da adlandırılmakta ve müslümmanların eline geçse bile bu tür topraktan haraç alınmaktaydı (Bk. H. İnalcık, Fâtih Devri Üzerine Tetkikler ve Vesikalar, Ankara 1987, s. 172-174).
5 İslâmda zimmîler de müslümanlar gibi bir vatandaş olarak her türlü hak, hukuk ve islâm vatandaşlığından faydalanırlar. Bu sebeple ellerinde kendilerine ait olan toprakları yine kendi malları sayılmıştır (İslâmda zimmîlerin hukukî statüsü hakkında geniş bilgi için bk. Ahmed Özel, İslâm Hukukunda Milletlerarası Münâsebetler ve Ülke Kavramı, İstanbul 1982, s.186 vd.).
6 Ö. L. Barkan, "Öşür", İA, IX, 485-486.

toprağın sulanmasına veya sulanmamasına, dolayısıyla verimine bağlı bir husus idi[6]. Zira Osmanlı kanunnâmelerinde bu verginin değişik sancaklarda, farklı oranlarda alındığı görülüyor. Meselâ 1518 tarihli Mardin livâsı kanununda şehirli ve köylünün bağ, bostan ve pamuk mahsullerinden yedide bir, ziraatlerinden beşte bir öşür alınacağı kaydedilmektedir[7]. Yine Çemişkezek kanununda bu oran müslüman ve gayr-ı müslimlerin ziraatlerinden beşte bir, müslümanların pamuk, yağ ve meyvelerinden yedide bir, gayr-ı müslimlerin aynı mallarından beşte bir olarak belirtilmiştir[8].

2- Arâzi-i Mevkûfe: Vakıf arazilerdir. Bu tür topraklar mülk olup olmamasına göre iki kısım altında toplanmıştır. Bunlardan mülk arazi, maliki tarafından belirli bir gayeye tahsis edildiği takdirde *"Sahih Vakıf"* ismini alır. İkinci olarak da mirî araziden bir kısmının veya tasarruf hakkının tümünün vakıf haline getirilmesi halinde ise *"Tahsisat kabilinden vakıf"* şeklinde bir kısım ortaya çıkar. Bu gibi toprakların vergileri dinî, ilmî ve sosyal müesseselere tahsis edilmektedir. Vakıf reâyâsı, arazisi hangi vakfa bağlanmışsa, öşür ve resmini o vakfın mütevellisine verir ve o da vakıfnâmesi gereğince bunu gerekli yerlere sarfederdi[9].

3- Arâzi-i Metrûke: Terkedilmiş topraklardır. Mîrî arazi içinde mütalâa edilmektedir. Bir mülkiyet veya tasarruf hakkına konu edilemez, sadece âmmenin yararına sunulabilir.

4- Arâzi-i Mevat: Hiçbir işe yaramayan arazilerdir. Bu da mîrî topraklar içinde telâkki olunmaktadır. Kimsenin tasarrufunda olmayan topraklar olarak tarif edilebilir. Bir yerin mevat arazi. Arazi-i mevat; sayılıp sayılmaması, oranın ihyâ edilip edilmeyeceği ile ilgilidir[10].

5- Arâzi-i Emiriyye: Bu tür toprakların mülkiyeti devlete ait bulunmakta idi. Bunlar vergisinin büyüklüğüne ve hizmete göre çeşitli parçalara bölünmüştü. Bu gibi topraklar, üzerin-

---

7 Bk. Nejat Göyünç, XVI. Yüzyılda Mardin Sancağı, İstanbul 1969, s.157.
8 Bk. BA, TD, nr. 64, s. 755.
9 Bk. Halil Cin, Aynı eser, s. 31-33.
10 Bk. Halil Cin, Aynı eser, s. 38-39.

de yaşayan kişilere ait olmayıp, bunlar bir kiracı durumundaydılar. Toprak fethedildikten sonra ekilmek, boş bırakılmamak şartlarıyla eski sahipleri üzerinde bırakılmış ve yaptıkları ziraat karşılığı ödemekle mükellef tutuldukları vergilerini, hazine yerine, o yerin geliri hizmet karşılığı kime bağlanmışsa ona vermişlerdir. Kendileri öldükleri zaman ise toprakları ekip-biçmek şartıyla çocuklarına bırakılmıştır. Genel olarak Rumeli toprakları mîrî topraklardan sayılmıştır(11).

Mîrî arazi yirmibeş kısma ayrılmıştır. Bunlardan padişaha gelir olarak ayrılana *havass-ı hümâyûn* denirdi. Bunlar mukataa ve iltizam (toprağın idaresini kendi adına birinin üzerine verme) suretiyle idare olunurdu(12). İkinci bir kısmı, derecelerine göre gelirleri vezirlere, beylerbeyilerine, sancakbeyilerine v.s. büyük devlet memurlarına ait olan *has* ismi verilen topraklardı. Üçüncüsü, padişah kızlarına ve ailelerine bağlanmış yerlerdi ki *paşmaklık* olarak adlandırılmıştır. Dördüncüsü, devlet adamlarına hizmetleri dolayısıyla mülk olarak verilen topraklardır; bunlara da *mâlikâne* denmiştir(13). Bir kısım topraklarlar ise fetih esnasında bazı kumandanlara hizmetlerine mukabil verilen, ölümlerinde evlâdına ve akrabalarına intikal eden *yurtluk-ocaklık* yerlerdi. Ayrıca müsellem, yörük, yaya, çingene müsellemi gibi geri hizmet erbabıyla, akıncı beyleri ve akıncıların çeribaşı olan toycalara da mîrî toprak tahsis edilirdi. Bunlardan başka saray hizmetinde ve yolların emniyeti için derbendlerde bulunanlara da bir kısım toprak verilmiştir(14).

---

11 163. Kanunî zamanında şeyhülislâm Ebussuûd Efendi'nin verdiği bir fetva ile Anadolu da mîrî toprak statüsüne sokulmuştur (Bk. Ö.L. Barkan, "Türk Toprak Hukuku Tarihinde Tanzimat ve 1274 (1858) Tarihli Arazi Kanunnâmesi", Türkiye'de Toprak Meselesi (Toplu eserler), I, İstanbul 1980, s. 302-303).

12 XVI. yüzyılın başında imparatorluğun vergi geliri içinde Rumeli'de padişah hasları % 48, Anadolu, Karaman, Zülkadriye ve Rum eyâletlerinde de % 26 idi (Bk. Ö. L. Barkan, "Timar", İA, XII/1, s. 288).

13 Meselâ Yıldırım Bâyezid zamanında Rumeli'nin fethinde oynadığı büyük rolden dolayı Mihal-oğlu Ali Bey'e Plevne kasabası civarında bir takım boş araziyi ihtiva eden geniş bir saha birçok köyleriyle birlikte "cümle hududu ve hukuku ile mefrâzü'l-kalem ve maktu'i'l-kıdem" olarak "isterse sata, dilerse bağışlaya ve murâd idinirse vakfede" gibi haklarla verilmişti (Bk. Ö. L. Barkan, "İmparatorluk Devrinde Toprak Mülk ve Vakıflarının Hususiyeti", Türkiye'de Toprak Meselesi (Toplu Eserler), I, İstanbul 1980, s. 256-257).

14 Derbendcilerden ziraat yapanların tabi oldukları vergi nizamı için bk. Cengiz Orhonlu, Osmanlı İmparatorluğu'nda Derbend Teşkilâtı, İstanbul 1967, s. 47-50.

Mîrî toprakların en önemli bölümü savaşlarda başarı gösteren kişilere verilen zeâmet ve timarlardır. **Dirlik** ismi verilen ve Osmanlı toprak düzeninde genel adıyla **timar** olarak bilinen bu tür topraklar gelir yönünden çoktan aza doğru üç grup altında toplanmıştır:

1) Has: Senelik geliri yüz bin ve daha fazla olan toprağa denirdi. Kelime manâsı geçim yolu, geçim vasıtası demek olup, padişaha verilenler *havass-ı hümâyûn* adını taşırdı[15]. Buna timarda ve zeâmette olduğu gibi *sâhib-i arz* yerine padişah dirliği de denirdi[16]. Haslar padişahtan başka hanedana mensup kişilere, sultanlara, vezirlere, beylerbeyilerine, sancakbeyilerine v.s. verilirdi. Padişah ve hanedana mensup kişilere verilen haslar dışındakiler, vazifede bulundukları süre içinde kendilerine aitti. Azillerinde veya ölümleri halinde bu dirliği kaybederlerdi.

Devlet ricali içinde en fazla senelik geliri olan veziriazam hassı idi ki, kanunnâmede belirtildiğine göre bir milyon iki yüz bin akça idi[17]. Beylerbeyilere ise bir milyon ilâ bir milyon iki yüz bin akça arasında has verileceği belirtilmiştir. Bunlarda en düşük has sekiz yüz bin akça olarak sınırlandırılmıştır[18]. Kanunnâmede, eğer defterdarlara has verilecek olursa altıyüz bin akçalık has verilmesi gerektiği yer almaktadır.

Haslar *voyvoda* denilen kimseler vasıtasiyle idare edilirdi. Has olarak verilen yerin öşür ve diğer resimleri has sahibine ait olup, köylü ziraat yapmazsa toprak elinden alınarak bir başkasına verilirdi. Has sahibi gelirlerinin her beşbin akçası için devlete bir *cebelü* adı verilen silahlı ve zırhlı bir asker bes-

---

15 Yeni fetholunan yerlerden devlet hissesine ayrılan toprakların gelirlerinin bir kısmı doğrudan devlet hazinesine, bir miktarı da padişaha ayrılırdı. Padişaha verilen hisse iç hazineye girerdi.

16 1520-1535 tarihleri arasında Anadolu Eyâleti'nde padişah haslarına bağlı olarak 615 köy, 9 kasaba, 19 şehir, 935 cemaat mecvuttu (Bk. Ö. L. Barkan, "Timar", İA, s. 288.

17 Fâtih Kanunnâmesi'nde: "Ve vüzerâm oniki kerre yüzbin akça ile olalar, hâs ol mikdâr ta'yîn oluna" (Bk. Fâtih Kanunnâmesi, s.47).

18 "Ve beğlerbeğiler dahi on kerre yüzbin oniki kerre yüzbine dahi varsun. Ekalli sekiz kerre yüzbin ile olsun" (Fâtih Kanunnâmesi, s. 47).

19 "Cebe" moğolcada zırh, vücud zırhı anlamına gelmektedir. "lü" eki ise «..yle techiz olunmuş» veya «..ye sahip» mânâsında bir ektir. Dolayısıyla "Cebelü" zırhlı asker anlamında kullanılmıştır (Bk. N. Beldiceanu, Aynı eser, s. 90).

lemek zorundaydı[19]. Nitekim XV. yüzyılda Anadolu Eyâleti'nde başta padişah hasları olmak üzere, diğer bazı devlet adamlarına ait hasların geliri toplam 41.052.010 akça idi ki, 8210 cebelü beslenmekteydi[20]. Aynı şekilde Rum Eyâleti'ndeki haslardan da 1125 cebelü çıkmaktaydı[21].

2) Zeâmet: Senelik geliri yirmi bin akçadan yüz bin akçaya kadar olan dirliğe denirdi. Zeâmetler eyâlet merkezlerinde bulunan hazine ve timar defterdarlarına, zeâmet kethüdalarına, sancaklardaki alay beylerine, kale dizdarlarına, kapucubaşılarına, dîvân kâtiplerine, defterhâne ve hazine-i âmire kâtiplerine verilirdi. Ayrıca timar sahipleri terakkî (zam) alarak zeâmet sahibi olabilirdi. Pek büyük bir suç işlemedikçe zeâmetleri alınmazdı, yani hayatta bulundukları müddetçe tasarruf ederlerdi. Zaîm adı verilen zeâmet sahipleri de tıpkı haslarda olduğu gibi ilk beş bin akçası hariç sonraki her beş bin akça için bir cebelü beslemek mecburiyetindeydiler. Zeâmetlerin elli bin akçadan yukarı olanlarına *ağır zeâmet* adı verilirdi.

Bir kişiye verilen zeâmet o kişi öldüğü zaman, yani zeâmet boş kaldığı zaman, tekrar başka bir kişiye zeâmet olarak verilir ve o yer bölünmezdi. Meselâ 25.000 akçalık bir zeâmet yine aynı mikdarda olmak üzere başkasına verilirdi. Bu tür zeâmetlere *tezkereli zeâmet* adı verilirdi. Bunun dışında, aslında timarken alınan terakkilerle zeâmet olan yerler, sahibi öldüğü zaman başkalarına toprak geliri bölünerek timar olarak verilirdi. Osmanlı Devleti'nde 1520-1535 tarihleri arasında Anadolu eyâleti'nde 195, Rumeli eyâleti'nde ise 384 zeâmet vardı[22].

Zeâmet sahipleri zeâmetlerindeki vergileri bütünüyle kendileri alır, sancakbeyi ve subaşılar müdahale edemezlerdi. Savaş zamanlarında cebelüleriyle birlikte sancakbeylerinin kumandası altında sefere iştirak ederlerdi. Savaş olmadığı anda ise kimseye bağlı olmazlar, hattâ toprakları içindeki suçluları kendileri yakalarlar, başkaları karışamazdı.

---

20 Bk. Ö. L. Barkan, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Kuruluş Devrinin Toprak Meseleleri", Türkiye'de Toprak Meselesi (Toplu Eserler), I, İstanbul 1980, s. 290.
21 Bu eyâletin toplam has geliri 5.627.861 idi (Bk. Ö.L. Barkan, "Aynı makale", s.286).
22 Bk. Ö. L. Barkan, "Timar", İA, XII/1, s. 288-289.

Zeâmet bazen müşterek olarak verilebilirdi. Bu tür tevcihlerde iki hususiyet göze çarpmaktadır. Bunlardar ilki, bazen bir köyün iki kişiye birden *"ber-vech-i iştirâk"*, yani eşit olarak verilmesi şekli idi. İkinci hususiyet ise bir bölgenin gelirinin taraflardan birine az diğerine daha fazla hisse kaydedilmesi şeklidir(23).

3) Tîmar: Senelik geliri bin akçadan başlayarak 19.999 akçaya kadar olan dirliğe tîmar ismi verilmiştir. Kuruluş devrinde, kuvvetli bir merkeziyetçi idarenin kurulması ve bazı siyasî şartların ortaya çıkardığı Osmanlı timar sistemi, memleketin askerî gücünü olduğu gibi, iktisadî ve sosyal durumunu da doğrudan etkilemiştir. İmparatorlukta geçimlerini veya hizmetlerine mukabil masraflarını karşılamak için bir kısım asker ve memurlara çeşitli bölgelerin gelirinin tahsis edildiği timar sistemi, devletin en kudretli süvari kuvvetini meydana getirmiştir(24).

Osmanlı timar sistemi, çeşitli kaynaklarda ve araştırmalarda belirtildiğine göre, Halifeler devri, Büyük Selçuklu, Anadolu Selçukluları, İlhanlılar ve daha sonra kurulan Türk beyliklerinin ikta sisteminin bir devamı şeklindedir(25). Hattâ eski Mısır'da firavunların Nil vadisindeki toprakları askerlere 'ikta' şeklinde dağıttıkları bilinmektedir. Buna ek olarak Bizanslıların *pronoia* ismi verilen timar tarzındaki toprak usûlünden de alındığı iddia edilmektedir(26). Bununla birlikte, **şurası muhakkak ki, Osmanlı Devleti daha başlangıçtan itibaren, tıpkı Anadolu Beylikleri'nde olduğu gibi, yeni fethedilen yerleri bir kısım asker ve kumandanlara mülk olarak tahsis etmiştir. Bu ise zamanla timar şekline dönüşmüştür.** Nitekim timarla ilgili ilk kayda I. Murad devrinde rastlamaktayız(27). Kaynaklarda belirtildiğine göre Gelibolu'nun fethini müteakip (1376-77) timar tevcihleri yapılmıştır. Daha sonraki

---

23 Meselâ Mardin livâsında 40.000 akça hasılı olan Kızılkend köyü Rumelili Kasım ve Hasan arasında eşit olarak bölüştürülmüştür. Aynı şekilde yine Mardin'de 48.000 akça geliri olan Meşkûk, Ayn-ı Devle ve Tohum köyleri, Ali ve Hasan Bey arasında farklı olarak taksim olunmuştur (Bk. Nejat Göyünç, Mardin Sancağı, s. 152-153).
24 Timar sistemi hakkında bk. Ö. L. Barkan, "Timar", İA, XII/1, s. 286.
25 İktâ sistemi için bk. Osman Turan, "İktâ", İA, V/2, s. 949-959.
26 Bk. Ö. L. Barkan, "Timar", İA, XII/1, s. 294-295.
27 Bk. Nicoara Beldiceanu, XIV. Yüzyıldan XVI. Yüzyıla Osmanlı Devleti'nde Tımar, çev. Mehmet Ali Kılıçbay, Ankara 1985, s. 13.
28 Geniş bilgi için bk. N. Beldiceanu, Aynı eser, s. 14-18.

padişahlardan gerek I. Bâyezid, gerekse Çelebi Mehmed ve II. Murad dönemlerinde de timar tevcihleri yapıldığı görülüyor[28]. Nitekim, 1431 yılında Arnavutluk'ta mevcut 335 adet timardan yüz kadarı Saruhan'dan, Canik'den, Bolu'dan ve Engürü (Ankara)'den sürülüp getirilmiş Türklere verilmişti. Yine 1454'te Tesalya'da Tırhala sancağında bulunan 182 timardan 146'sı müslümanlara, 36'sı gayr-ı müslimlere tevcih edilmişti[29]. **Bu örnekten de anlaşılacağı üzere, hristiyanlara da timar verildiği görülmektedir.**

Timar sistemi, uygulanış açısından Batı'daki feodal nizamla karşılaştırıldığında, bazı benzerlikler göstermekle beraber, muhteva ve gaye açısından değerlendirdiğimizde, aralarında önemli farklılıkların bulunduğu tespit edilmektedir. Nitekim **feodaller** toprağın "Rand-hâsıl" denilen gelirini almakla yetinmeyip, **idarî, kazaî ve mâlî istiklâle de sahiptiler.** Toprak üzerinde yaşayan her şey bunların malı sayılırdı. Topraklarını istedikleri gibi tasarruf yetkileri vardı. Merkezdeki kralı sadece Büyük Senyör ve birinci şövalye tanıyıp, savaş zamanlarında kendi kuvvetleriyle bunların yanında bulunurlardı. Kralın bunları azletme yetkisi yoktu. Buna karşılık **timar sahipleri tamamen merkezî idareye bağlı oldukları gibi, toprak üzerinde sadece kiracı durumunda idiler.** Yetkileri devletin koyduğu kanunlar çerçevesinde sınırlandırılmıştı. Her zaman için toprakları ellerinden alınabilirdi.

Timar tevcihi çeşitli usullerle kanunlarla belirlenmişti. Meselâ veziriazamlar 5.999 akçaya kadar olan timarları kimseye danışmadan verebilirdi[30]. Ayrıca küçük timarların dağıtılmasında beylerbeyilerin yetkileri büyüktü. Belli bir miktara kadar beylerbeyiler timarlı sipahilere kendi tuğralarını taşıyan beratlarla doğrudan doğruya timar verebiliyordu[31]. Bu tür timarlara *"Tezkeresiz Timar"* adı verilmekteydi. Daha büyük timarlarda ise beylerbeyiler timara hak kazanmış kişinin eline

29 Ö. L. Barkan, "Timar", İA, s. 298 ; Ayr. bk. H. İnalcık, Fâtih Devri Üzerine Tetkikler ve Vesikalar, Ankara 1987, s. 145.
30 Bu hususta Kanunnâme'de, "Veziriazam altıbinden bir eksük tîmârı bilâ-arz vermesi kanunum olmuşdur" (Fâtih Kanunnâmesi, s. 40).
31 Fâtih Kanunnâmesi'nde bu hususta : "Ve etrafda beğlerbeğiler tîmâr ve ze'âmeti tevcîh edüp arz etsünler. Arzları makbul olsun" denilmektedir (Bk. Fâtih Kanunnâmesi, s. 41).
32 Bk. Ö. L. Barkan, "Timar", İA, s. 315.

bir tezkere vererek tayinini merkeze teklif eder ve tayin beratı İstanbul'dan verilirdi. Bu tür timarlara da *"Tezkereli Timar"* denirdi[32].

Osmanlılarda timar hukukî ve mâlî bakımdan da kısımlara ayrılmıştır. Bunlardan padişah hasları ve vezir vakıfları, vezir, beylerbeyi, sancakbeyi, nişancı, defterdar, divan kâtipleri, çavuşlar, çeribaşılar, subaşılar, dizdarlar gibi yüksek devlet memurlarının sahip oldukları has ve zeâmetler, idarî ve mâlî bir takım imtiyazlara sahip oldukları için *Serbest timarlar* olarak adlandırılmıştır. Bu tür timarlarda *rüsûm-ı serbestiye* denilen niyâbet ve bâd-ı hevâ gibi örfî vergiler tamamiyle timar sahibine bırakılmıştır. Buna karşılık benzeri vergileri bağlı bulundukları sancakbeyi ve subaşısı ile paylaşmak durumunda kalan timarlar *Serbest olmayan timarlar* olarak telâkki edilmiştir. Bunlar bulundukları sancağın özelliğine göre bâd-ı hevâ türünden cürm-ü cinâyet, gerdek, otlak resmi ve kışlak resimleri ile tapu bedeli gibi vergileri sancakbeyi veya subaşı ile paylaşırlardı[33].

Timarlar verildikleri kişilerin hizmetlerine göre de isimlendirilmişlerdir. Bunlardan birincisi *Hizmet timarı* adıyla anılan ve bazı camilerin imamet ve hitabetleriyle saray hizmetlerinde bulunanlara mahsustu. Bu tür timarlar bazı araştırmacılar tarafından "Sivil Timar" olarak da vasıflandırılmıştır. Nitekim bunlar içerisinde Asesbaşı[34], mirahur[35], muhtesib[36], kadı, imam, hatip gibi askerî olmayan kimseler yer almaktaydı[37]. İkinci grup timar *Mustahfız timarı* denen ve mensup oldukları kaleyi korumaları karşılığı kendilerine tahsis edilen timara denirdi. Aslında askerî olmakla birlikte bu tür timarlar kale komutanlarına ve kalede görevli askerlerle her türlü hizmetlilere

---

33 Bk. Ö. L. Barkan, "Timar", İA, s. 310. Ayr. bk. N. Beldiceanu, Aynı eser, s. 31.

34 Meselâ Fâtih döneminde, yeniçeri ocağına mensup olup inzibat ve asayişi sağlamakla görevli Üsküb asesbaşısı gelirini şehrin dükkânlarından sağlamaktaydı (N. Beldiceanu, Aynı eser, s.34).

35 Padişaha ait ahırın en büyük âmiri olan Mirahurlardan Mezid Bey-oğlu Mehmed'e 1464'de görevine karşılık timar bağlanmıştı (N. Beldiceanu, Aynı eser, s.35).

36 İstanbul'un belediye işlerinin âmiri olan kişi.

37 Beldiceanu, Aynı eser, s. 36-39.

38 Beldiceanu bunu "Süvari olmayanlara verilen timarlar" olarak vasıflandırmıştır. Ayrıca bu gruba hizmetleri denizle ilgili olan kişilere de verildiğini belirtiyor (Bk. Aynı eser, s. 43-44).

verilirdi[38]. Üçüncü tür timar ise *Eşkinci timarı* olup, en fazla timar bu türdendi. Timarlı sipahi olarak adlandırılan timar sahipleri, alaybeyilerinin kumandası altında sefere giderlerdi.

Timar sahiplerine Osmanlı tarih terminolojisinde *Sâhib-i Arz* adı verilmekteydi. Sâhib-i arz öldüğü veya timarı herhangi bir sebeple boş kaldığı takdirde, timarı bir başkasına veya eli silah tutabilecek oğlu varsa ona verilirdi. Timar sahibi kendisine verilen yeri herhangi bir sebeple hiç kimseye bırakamazdı. Bu hususta kanunnâmelere kesin hükümler konmuştur[39].

Herhangi bir sebeple toprağını terkeden köylü, timar sahibi tarafından yakalanır ve eski yerine yerleştirilirdi. Bu husus iskân kanununda kesin şekilde hükme bağlanmıştır[40]. Sipahi yerini terkeden reâyâdan on yılı geçirmemiş olanlarını yerleştikleri yerden kaldırarak eski yerlerine iskân ederdi. Buna karşılık arazilerini boş bıraktıkları için kendilerinden *Çiftbozan* (Çiftini bozmak) ismiyle bir vergi alırdı[41]. Buna benzer olmak üzere, büyük bir ihtimalle daha önce de var olduğu tahmin edilen Kanuni dönemine ait Niğbolu kanunnâmesinde, başka bir timar toprağına giden reâyânın gittiği timar sahibi tarafından eski yerine bildirilmesi, bildirmediği takdirde azledileceği hususu yer almaktadır[42]. Bununla beraber sipahi ile köylü arasındaki ilişkiler sadece sipahi lehine değildi, ancak kanunlar çerçevesinde hareket edebilirlerdi. Meselâ Bozok ka-

---

39 Meselâ timarını terkederek vazifesini ihmal eden, sefer esnasında oğlunu veya bir akrabasını gönderse bile orduya katılmayan, askerden kaçan, görev yerini terkeden timar sahibleri subaşı bile olsa timarları ellerinden alınırdı (Bk. N.Beldiceanu, Aynı eser, s.67-68). Ayr. bk. Ö. L. Barkan, "Timar", İA, s.318.

40 "Defterde yazılu raiyyet kadîmi karyelerinden kalkup ahar karyede tavattun eyleseler on yıldan berüde ise kaldırılup kadîm karyelerine gönderilüp ammâ on yıldan ziyâde mürûr eyleyen reâyâ kaldırılmak olmaz. Oturdukları yerde ahara raiyyet yazılmış değiller ise resm-i raiyyetlerin defter mûcebince sipahileri alur...." (Bk. Yusuf Halaçoğlu, XVIII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun İskân Siyâseti ve Aşiretlerin Yerleştirilmesi, İstanbul 1980, s. 6).

41 Çiftbozan resmi için bk. İ. H. Uzunçarşılı, Osmanlı Tarihi, III/2, s. 294, not 1; M. Akdağ, "Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluş ve İnkişafı Devrinde Türkiye'nin İktisadî Vaziyeti", Belleten, XIV/55 (Ankara 1950), s. 376-378; Ö. L. Barkan, "Timar", İA, s.307.

42 "Ve zikr olan timarın ve sancağın raiyyeti bir karyeden kalkup bir ahar sipahînin timarına varsa, ol timarına varan sipahî teftîş eyleye, kangı köydendir ma'lûm edindikden sonra ol sipahîye ve köylüye haber göndere. Gelüp ol raiyyeti alalar veyahud yakın yer ise bir âdemi ile göndere ve illâ mukayyed olmayup mahzâ dütün rüsûmuna veyahud ziraat eylediği a'şara tama' eylerse mûcib-i azl ola" (Bk. Ö. L. Barkan, Kanunlar, s.268).

nunnâmesi'nde haksız yere sipahiye el kaldıran raiyyetden on altın alınması, buna karşılık raiyyeti inciten sipahi dövülürse reâyâdan ceza alınmaması ve bir sipahinin emir almadan köylüden ulak beygiri isteyerek davar boğazlatması sonucu dövülmesi halinde dövenin suçlu sayılmaması gibi hükümlerin yer alması, aradaki ilişkileri göstermektedir[43].

Timar sahipleri kendilerine tahsis edilen timarın gelirine göre savaşa asker götürürlerdi. Hâsıllarının ilk üç bin akçası *Kılıç* tabir olunur ve bu miktar kendilerinin ihtiyaçlarına ayrılırdı. Bundan sonraki her üç bin akça için ise bir cebelü beslerlerdi[44]. Meselâ, 9000 akçalık geliri olan bir timar sahibi ilk 3000 akçayı kendisi için ayırır, kalan 6000 akça için iki cebelüyü savaşa götürürdü. Bir savaş esnasında memletteki bütün eşkinci, züemâ ve erbâb-ı timarı bağlı oldukları seraskerin maiyyetine girerek savaşa katılırlardı. Ancak işleri yürütmek ve bölgeyi korumak için onda biri yerlerinde kalırdı.

Bütün bu özellikleri göz önüne alınacak olursa, ilk bakışta, timar sisteminin Avrupa'daki derebeyilik ile benzerlik gösterdiği düşünülebilir. Halbuki ikisi arasında büyük farklar mevcuttur. Meselâ Osmanlı timar sisteminde "sahib-i arz", kendisine tahsis edilen topraklarda kiracı durumunda olup, elindeki arazinin değil, buralarda elde edilen ürünün devlet adına topladığı verginin sahibidir. Bunu da belli bir mükellefiyeti yerine getirmek karşılığında devlet tahsis eder. Timar sahibi, kanunlara ve devletin koyduğu nizama aykırı harekette bulunursa arazisi alınır. Arazi üzerinde yaşayan insanlar da feodalizmde olduğu gibi köle durumunda değildir. Elde ettikleri ürün, bulunduğu sancak veya kazaya ait kanunnâmeler çerçevesinde, en fazla onda bire kadar vergilerini vermek şartıyla kendilerinindir.

Timar sistemi, devletin diğer müesseselerinde olduğu gibi

43 Kanunnâme'de: "Kulluğa buyurulmuş sipahîye raiyyet el kaldırmaya, eğer kaldırırsa on altın alına; Sipahî kolayına gezerken raiyyeti incidirse raiyyet ol sipahiyi döğerse cürm alınmaya; Eğer bir sipahî buyruk olmadan ulak istese, ya davar boğazlatsa, anı dövseler suçu olmaya" şeklinde kaydedilmiştir (Bk. Ö. L. Barkan, Kanunlar, s. 127-128).

44 Meselâ Kanuni döneminde Rumeli ve Anadolu eyâletilerinde toplam 37.521 timar sahibi bulunmaktaydı. Bunlardan 9.653'ü kale muhafızı timarı, kalan 27.868'i ise eşkinci timarı idi (Bk. Ö. L. Barkan, "Feodal Düzen ve Osmanlı Timarı", Türkiye'de Toprak Meselesi (Toplu Eserler), I, İstanbul 1980, s. 874).

XVI. yüzyılın sonlarından itibaren bozulmaya başlamış ve eski hüviyetini yitirmiştir. Zira timar dağıtımında uyulması gereken nizam ve kanunların aksine timar, ehli kişilere verilmeyerek, rüşvetle askerlikle ilgisi olmayan haksız kimselere verilmiş, bu durum teşkilâtın bozulmasına yol açmıştır. Bu sebeple **Koçi Bey** başta olmak üzere pekçok Osmanlı müellifi eser ve risâlelerinde timar teşkilâtının bozulma nedenlerini açıklarlarken, ıslahı için de çeşitli yollar teklif etmişlerdir. Meselâ anonim bir eser olan *Kitâb-ı Müstetab*'da teşkilâtın, devlet ileri gelenlerinin kanunlar hilâfına rüşvetle timar sahiplerini rastgele tayin etmeleri ve timarlarını ellerinden almaları sebebiyle bozulduğunu ve bu bozulmanın III. Murad devrinde başladığı bildirilmektedir(45). Koçi Bey de eski usûl ve nizamların terkedilerek, dirliklerin nüfuzlu devlet adamlarının hizmetkâr ve köleleri ile iş adamlarının eline geçtiğini, rüşvetin bu hususta büyük rol oynadığını yazmaktadır(46).

Timar sisteminin bozulmasıyla ilgili olarak XVIII. yüzyıla ait bilgileri ise, 1720-1785 yılları arasında yaşamış **Canikli Ali Paşa'**nın Risâlesinden öğrenmekteyiz. Canikli Ali Paşa, timar ve zeâmetlerin rastgele kişilere verilmiş olduğundan bahisle, bu gibi kişilerin reâyâya dahil edilmesi, kabul etmeyenlerin öldürülmelerini istemektedir(47). Ona göre timarın bozulma sebepleri üç sebebe dayanmaktadır: 1- Timar kayıt defterleri seraskere gittiğinde, ne kadar işe yarar timar varsa kendi taraftarlarına vermeleri 2- İşe yarar timarların çoğunun vezir ve devlet ricalinin eline düşmesi 3- Büyük timar sahiplerinin korkularından gedik peyda etmeleri sebebiyle, kendilerinden yeterince faydalanılamaması.

Canikli Ali Paşa yukarıda bahsedilen aksaklıkların düzeltilebilmesi için timar ve zeâmet sahiplerinin yerlerinde oturmalarını, ekip-biçip, yurt edinme yoluna gitmelerini, kendilerine öküz ve tohum verilerek ziraat yapmalarının sağlanmasını, ti-

---

45 Bk. s. 15, 39.
46 Bk. Koçi Bey Risâlesi, nşr. A.Kemalî Aksüt, İstanbul 1939, s. 24 vd.
47 Bk. Yücel Özkaya, "XVIII. Yüzyılın Sonlarında Timar ve Zeâmetlerin Düzeni Konusunda Alınan Tedbirler ve Sonuçları", TD, Sayı 32 (İstanbul 1979), s. 220.
48 Y. Özkaya, Aynı makale, s. 220.

mar ve zeâmetlerin ehli kişilere verilmesini şart koşmaktadır[48].

Timarın bu şekilde bozulması ve eski fonksiyonunu kaybetmesi, devletin her fırsatta timar gelirini hazineye aktarmasına yol açmıştır. I. Abdülhamid ve III. Selim zamanlarında yapılan bazı ıslah teşebbüsleri de yetersiz kalmıştır. Nitekim III. Selim tarafından çıkarılan 9 Eylül 1792 tarihli kanun ve buna bağlı Hatt-ı Hümâyûn ile eyâlet askerinin düzene konulmasına çalışılmıştır[49]. Ancak timar ve zeâmete eski rağbetin kalmaması, bu teşkilâtın yeniden eski şekline konulmasına meydan vermemiş ve nihayet 1844 yılından itibaren zabtiye (jandarma) ve başka hizmetlerde kullanılmak suretiyle eski fonksiyonunu kaybetmiş ve sessiz sedasız yavaş yavaş ortadan kalkmıştır.

---

49 Aynı makale, s. 225 v.d.

OSMANLI İSKÂN SİYASETİ: KOLONİZASYON VE ŞENLENDİRME

İskân en geniş manasıyla bir beşerî yerleşmedir. Mevsimlerin seyrine uyarak yer değiştiren, yazın yaylaya çıkan, kışın ovaya inen yarı göçebe grupların bir müddet için yerleşmeleri; yerleşik insan topluluklarının münferid mesken, çiftlik, köy, kasaba, şehir, geçici veya devamlı, toplu veya dağınık, küçük veya büyük bütün yerleşmeleri iskân olayı olarak kabul edilmektedir[1]. Dolayısıyla iskân, devletlerin ekonomik ve idarî meseleleri ile yakından alâkalı olması yanında, toplumu da büyük oranda ilgilendirir. Çeşitli milletlere mensup gruplardan teşekkül etmiş bir toplumda **merkezî idarenin kuvveti, takip ettiği plânlı iskân politikası ile doğru orantılı gelişmiştir.** Aynı şekilde nüfusun ekonomiye kaydırılması meselesi de iskân politikasının şekliyle ilgilidir.

Devletlerin kuruluşu ve parçalanması gibi olaylar, çok defa büyük nüfus kütlelerinin yer değiştirmesine sebep olmuştur. İşte Osmanlı Devleti de bu şekilde bir olay sonucu kurul-

---

1 Ali Tanoğlu, "İskân Coğrafyası, esas fikirler, problemler ve metod", Türkiyat Mecmuası, XI (İstanbul 1954), s.1.

2 M.Fuad Köprülü, Les Orgines de l'Empire Ottoman, Paris 1935; Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluşu, Ankara 1972.

muştur[2]. İmparatorluğun gelişmesinde, yeni fethedilen yerlerin Türkleştirilmesinde olduğu kadar, boş yerlerin şenlendirilerek ekonomik hareketlilik sağlanması, kasaba ve köyler kurulması imkânını veren konar-göçer aşiretlerin önemi büyüktür[3].

Anadolu'nun fethi ile birlikte büyük dalgalar halinde başlayan göç hareketleri Anadolu Selçuklu Devleti'nin kurulmasıyla neticelenmiş,[4] bu devletin parçalanmasından sonra ise, bu büyük nüfus potansiyeli beyliklerde toplanmıştır. Osmanlı Beyliği'nin teşekkülü ile birlikte bu nüfus, bundan sonra Anadolu'da Türk birliğini sağlayan Osmanlı Devleti'nin aslî unsuru olarak etkin bir güç halini kazanmıştır. Bu aslî unsur, şehir, kasaba ve köylerdeki yerleşik halk ile hayat tarzları sebebiyle konar-göçer olarak adlandırılan yarı göçebe aşiretlerdi.

Osmanlı Devleti'nde, kuruluş ve genişleme, duraklama ve nihayet gerileme devri olarak nitelenen dönemlerinde siyasî, iktisadî ve içtimaî duruma göre farklı iskân uygulamaları görülür. Nitekim kuruluş ve genişleme dönemlerinde, elde edilen yeni topraklara bir vatan telâkkisiyle Türk nüfus nakledilmesi, devletin "*dışa dönük*" olarak adlandırılacak bir iskân politikası takip ettiğini göstermektedir. Buna karşılık devletin uzun savaşlar yaptığı dönemlerde memleket içinde meydana gelen asayişsizlik, vergi adaletsizliği v.s. gibi sebeplerle meskûn yerlerin boşalması, "*harap ve sahipsiz yerlere aşiretlerin yerleştirilerek şen ve âbâdan edilmesi*" şeklinde bir düşünceyi doğurmuştur. Dolayısıyla bu devirde bir "*iç iskân meselesi*" ortaya çıkmıştır. Bu durum özellikle 1774'den itibaren, düşman elinde kalan topraklardan yeni sınırların gerisine doğru başlayan ve gittikçe hızlanan göç hareketleri ile yeni boyutlar kazanmıştır. Böylece **XIX. yüzyılın iskân meselesinde önemli bir yeri olan göçmen meselesi ve bunların yerleştirilmesi**

---

3 Paul Wittek, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Türk Aşiretlerinin Rolü", Çevr. Ercüment Kuran, Tarih Dergisi, Sayı 17-18 (İstanbul 1963), 257-268.

4 Osman Turan, Selçuklular Zamanında Türkiye, İstanbul 1971; Aynı Müellif, Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi, İstanbul 1973; Ayr. bk. M.Halil Yinanç, Türkiye Tarihi, Selçuklular Devri, Anadolu'nun fethi, İstanbul 1944.

ağırlık kazanmıştır.

Kuruluş devrinde Trakya'ya çıkan Türk kuvvetleri, bulaşıcı hastalıklar, tabii âfetler ve vergi adaletsizliği gibi sebepler yüzünden halkı fakir düşmüş ve nüfusça azalmış olan bu bölgeleri kolayca ele geçirmişlerdir. Bu sırada orduyla birlikte bizzat fütühata katılan veya ordunun ardından hareket eden ve her biri halkı motive eden, **birçoğu Yesevî tarikatine mensup idealist birçok derviş, ıssız yerlerde, yolların geçtiği önemli mevkilerde zaviyeler ve tekkeler inşa ederek, ilk iskân nüvelerini oluşturmuştur**[5]**.** Osmanlı tarihinde "Alperen" denilen ve bu hareketi gerçekleştirenlere, fonksiyonlarına bağlı olarak araştırmacılar tarafından "Kolonizatör Türk Dervişleri" adı verilmiştir[6]. Meselâ Rumeli'yi bu şekilde iskân eden "Sarı Saltuk" ile Bursa'nın fethinde rol oynayan "Geyikli Baba" bunların başında gelmektedir[7]. Yine Balkanların Trakya bölümünde bu ilk zamanlara dair bilgi edindiğimiz Tahrir Defterleri'nde, Osmanlılar zamanında kurulmuş yerleşim merkezlerinin isimlerinde görülen Ahî, Baba, Abdal ve Fakih gibi tarikat mensubu kişilerin ünvanlarına rastlanmaktadır. Aynı şekilde bu bölgelerde varlığı bilinen zaviye ve tekkeler de bunu teyid eder mahiyettedir. Bunlardan köylerde bile şubesi bulunan Ahî teşkilâtının, memleketin sosyal bünyesinde ve siyasi kuruluşunda büyük yenilikler yapmak için müsaid kaynaşmayı sağlamakta olduğu, temsil ve fütühat işlerini kolaylaştırdığı muhakkaktır[8]. Bu dervişler bazen devletin desteğiyle, bazen de kendi inisiyatifleri ile henüz feth edilmemiş bölgelere de giderek, buralarda kurdukları zaviyelerde, gelip-geçenlere gösterdikleri misafirperverlik, bölge halkına

---

5 Bunlardan köylerde bile şubesi bulunan Ahî teşkilâtının, memleketin sosyal bünyesinde ve siyasî kuruluşunda büyük yenilikler yapmak için kaynaşmayı sağlamakta olduğu, temsil ve fütühat işlerini kolaylaştırdığı muhakkaktır (Bk. Ömer Lütfi Barkan, "Osmanlı İmparatorluğu'nda bir iskân ve kolonizasyon metodu olarak Vakıflar ve Temlikler", Vakıflar Dergisi, Sayı 2(Ankara 1942), 283.

6 Osmanlı Devleti'nde iskân metodları için bk. Ömer Lütfi Barkan, "Vakıflar ve Temlikler", 284-353 ; Aynı müellif, "Osmanlı İmparatorluğu'nda bir iskân ve kolonizasyon metodu olarak sürgünler", İktisat Fakültesi Mecmuası, XI (1951), 525-569; XIII (1953), 56-78; XV(1955), 209-237.

7 Geyikli Baba hakkında bk. Âşık Paşa-zâde, Tevârih-i Âl-i Osman, nşr. Âlî, İstanbul 1332, s.196.

8 Ö.L. Barkan, "Vakıflar ve Temlikler", s.283.

yaptıkları yardım ve insanî muamele ile büyük sempati toplamışlar; bazen ihtidâ edenlerden, bazen de Anadolu'dan gelen yeni nüsuftan, bulundukları bölgelerde bir üs hüviyeti de taşıyan koloniler kurmuşlardır. **Bu dervişlerin bu hareketleri, XIX. yüzyılın Batılı misyonerleri ile büyük benzerlik göstermektedir.** Nitekim Osmanlıların Rumeli'yi fethinde, oluşturulmuş bu koloniler önemli rol oynamışlardır. Türk topluluklarının Rumeli'ye nakledilmeleri sırasında, devlet tarafından kendilerine zengin topraklar vermek, bütün akrabalarıyla geçecek olanlara yurdluk, toprak, timar gibi imtiyazlar tanınmak suretiyle muhâceret teşvik edilmiştir[9]. **Bütün bu nakil ve iskândan maksat, fethedilen bu bölgelerin mamur hale getirilmesine yönelik olmuştur. Bununla beraber şurasını da belirtelim ki, bu bölgeye Anadolu'dan ilk nüfus nakli Osmanlılar döneminden önceye rastlamaktadır.** Nitekim Karadeniz'in kuzeyinden gelen Uz, Peçenek, Kumanlar dışında, Bizanslılar tarafından Anadolu'dan Konya civarından Konyarlar Selânik, Tesalya ve civar bölgelere iskân edilmişlerdi[10].

Osmanlıların Rumeli'de fütühata başlamaları, yeni topraklar elde etmek, gaza ve cihatta bulunmak gibi sebeplere dayanmaktadır. Buna karşılık fethedilen bu yerlerin elde tutulabilmesi için de bu yörelere Müslüman ahali nakli gerekmiştir. Bu sebeple Osmanlıların Balkanlarda fethettikleri topraklara Anadolu'dan Türk konar-göçerleri sevkettikleri ve buraların Türkleştirildiği görülüyor. Bununla beraber fütühat sahasının XVI. asırda Tuna'nın ötesine taşmasına rağmen, iskân sahasının genişletilmediği, büyük oranda Balkanlar'a nüfus nakledildiği Tahrir Defterleri'nden anlaşılmaktadır. Bu sebeple **Balkanların kesin olarak vatan telâkki edildiği** fikri kuvvet kazanmaktadır.

Rumeli'ye ilk Türk iskânı Sultan Orhan zamanında gerçekleştirilmiş ve Osmanlı kaynaklarında "*Göçer evler*" veya "*Ka-*

9 Bk. Yusuf Halaçoğlu, XVIII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun İskân Siyâseti ve Aşiretlerin Yerleştirilmesi, Ankara 1997, s. 4.

10 G. Lejean, Ethnographie de la Turquie d'Europe, Gotha 1861, s. 34; Jirecek, Das Fürstentum Bulgarien, Leipzig 1891, s. 140.

11 Âşıkpaşa-zâde'de, bunun ilgili olarak "Atası Orhan Gazi'ye haber göndürdi kim: Devletlü! Himmetinle Rum-ili feth olunmağa sebep olundı. Kâfirler gayet zebûndur.

ra Arap" olarak adlandırılan Karesi halkından bir grup Türk göçebesi, 1357'de Gelibolu yöresine ve daha sonra da Hayrabolu'ya yerleştirilmiştir[(11)]. Daha sonra Sultan I. Murad devrinde ise Lala Şahin Paşa'nın Kavala, Drama, Serez taraflarını ele geçirmesinden sonra Saruhan'daki göçer yürükler Serez tarafına getirilmiştir. Aynı şekilde Yıldırım Bâyezid döneminde de 1400-1401 yıllarında tuz yasağını kabul etmeyen Menemen Ovası'nda kışlayan aşiretlerden "*Göçerevliler*" Filibe taraflarına iskân edilmiştir[(12)]. Bu yapılan iskânlar neticesinde pek de kalabalık olmayan yörede pek çok köy ve hattâ kasaba kurulmuştur. Tasalya'nın ele geçirilmesinden sonra ise buraya önemli miktarda yörük nakledilmiş, nitekim Osmanlılar zamanında Yenişehir olarak adlandırılan bugünkü Larissa kurulmuştur[(13)].

Bu tür yerleşmelerde Osmanlı iskân politikası büyük bir maharetle tatbik edilmiştir. Gerçekten de henüz fethedilmemiş yörelerde bazı tarikat mensubu dervişin ıssız yerlerde zaviyeler kurması ve fetihten sonra buralarda bir iskân merkezinin temelini atmaları, devletin bu yörelerin şenlendirilmesi gayesiyle sürgüne tabi tuttuğu halk için bulunmaz bir fırsat doğurmuştur. Nitekim Tahrir Defterleri'ne baktığımızda pek çok yerleşim alanının isminden bu fikrin doğruluğu görüldüğü gibi, fütühatta bu türden tarikat mensuplarının ne kadar etkili oldukları da ortaya çıkmaktadır. Gerçekten de meselâ Gümülcine'de Süpüren Kasap, Börkçiler, Konukçu Şemseddin, Ahî Evren, Hacı Şemseddin zaviyeleri bulunurken, Enez'de Yokuşluk; Ferecik'te Dolu Dede, Ahî Turasan; Dimetoka'da Abdal Cüneyd, Timur Baba, Karagöz Bey Zaviyesi ve Ahî Denek zaviyeleri yer almakta idi[(14)]. Öte yandan aynı kazalarda Abdal

İmdi şöyle ma`lum ola kim bu tarafdan feth olan hisarlara, vilâyetlere ehl-i islâmdan çok âdem gerekdir. Bu feth olan hisarlar içün içüne komağa ve hem yarar gaziler gönderin. Orhan Gazi dahi kabul etdi. Vilâyetine "göçer Arap" evleri gelmişdi. Anları sürdi, Rumili'ne geçürdi. Bir niçe zaman Gelibolu nevâhisinde sâkin oldılar....." (Tevârih-i Âl-i Osman, İstanbul 1332, s.49). Ayr. bk. Neşrî, Kitâb-ı Cihan-nümâ (Yay. F.R. Unat-M.A.Köymen), Ankara 1987, s. 182-183.

12 Bk. Cengiz Orhonlu, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Aşiretlerin İskânı", Türk Kültürü Araştırmaları, XV/1-2 (Ankara 1976), s. 270.

13 Geniş bilgi için bk. Yusuf Halaçoğlu, "Teselya Yenişehri ve Türk eserleri hakkında bir araştırma", Güneydoğu Avrupa Araştırmaları Dergisi, Sayı 2-3 (İstanbul 1974), s. 89-100.

14 Bk. Tahrir Defteri, nr. 20, s.145; Tahrir Defteri, nr. 370, s. 30, 48; Tahrir Defteri, nr. 167, s. 13-15.

Cüneyd, Abdal Fakih, Hacı Fakih, Habib Fakih, Saltıklu, Abri Fakih, Ahad Baba, Baba Uruz gibi mahalle ve köy isimlerine rastlamak mümkündür.

Osmanlı fütühatıyla birlikte sürgün usûlüyle[15] Rumeli'ye büyük bir hızla Türk grupları nakledildiği ve kısa zamanda Anadolu'nun çeşitli kesimlerinden önemli miktarda nüfus iskân edildiğini görülmektedir. Özellikle vakıf kayıtlarından bölgenin ilk sahiplerini ve bunların hangi hükümdar zamanında iskân edildiği anlaşılmaktadır. Meselâ Sultan I. Murad döneminden itibaren Gümülcine, Dimetoka ve Ferecik'de Bergamalu, Söğütlü, Saruhanlu, Menteşelü, Hamidlü, Geredelü, Söğütlü, Göynüklü, Caniklü, Ahlatlu, Ayvalu, Ayntablu gibi Anadolu yerleşim birimlerinin isimlerini taşıyan mahalle ve köylerle, Özbekli, Danişmendlü, Saruca Danişmend, Saruhanlu, Karagözlü, Bayatlar, Dağeri, Yörükler, Arpuz Ata, Saltıklu, Oğuzlar, Döğer-düğünü, Baraklar, Sıçanlu, Salurlar, Eymirlü, Bayındur gibi ***Türkmen boylarının isimlerini taşıyan mahalle ve köyler teşkil edilmiştir***[16]. Öte yandan diğer yerleşim birimlerinin isimleri de Türkçe isimler olup bunların benzerlerine Anadolu'da sıkça rastlanmaktadır. Meselâ, Gümülcine'de Eskici Hacı, Debbağlar, Hacı Karagöz, Kadı Mescidi, Hacı Hızır, Hacı Hayreddin, Koca Nasuh, Yenice, Bergamalu, Aşçı Mescidi v.s. gibi mahalle isimleri ile Obacılar, Çekirdeklü, Balabanlu, Denizlü, Çobanlu, Çakırlar, Çadırlu, Bulduklu gibi köy isimleri bu kabildendir[17]. Dimetoka'da, Oruç Bey, Tatarlar, Doğan Bey, Karagöz Bey, Pazarlu Bey gibi doğrudan fütühata iştirak etmiş gazilerin isimlerini taşıyan mahallelerle, Kozluca, Akalan, Soğanlık, Gökçe Pınar, Saru Hızırlu, Umur Bey gibi Türkçe köy isimleri yer almaktadır[18]. Aynı şekilde Ferecik'te de Şeyh Mescidi, Hacı Yusuf, Temür Han, Hacı Durmuş gibi

---

15 Hattâ Âşıkpaşa-zâde'de bununla ilgili olarak:

Kanundur Padişahlara sürgün ide — *Ve gerçi halk incinür ol seferden*
Bu Tanrı takdiridir dahi ne — *Ki ya'ni bu dahi il ma'mûr ide*

beyti yer almaktadır (Bk. Âşıkpaşa-zâde, s. 74).

16 Bk. Tahrir Defteri, nr. 20, s.142; Tahrir Defteri, nr. 370, s. 19-42, 43-48 ; Tahrir Defteri, nr. 167, s. 7-16.

17 Bk. Tahrir Defteri, nr. 167, s. 7 v.d.

18 Bk. Tahrir Defteri, nr. 370, s. 19 v.d.

19 Bk. Tahrir Defteri, nr. 370, s. 43-48.

mahallelerle Sevindiklü, Yund-oğlanı, Balabanlı, Koyuneri, Sülemiş, Koyun Tepesi, Yenice, Köpeklü, Bayramlu gibi Türkçe köy isimleri yer almaktadır[19].

Rumeli'de sevkedilen yörüklerin belli başlıları, Naldöken, Tanrıdağı (=Karagöz), Selânik, Vize, Kocacık ve Ofçabolu Yörükleri'dir. Bunlarla ilgili olarak Osmanlı Arşivi'nde müstakil *Yörük Defterleri* bulunmaktadır. Bu Yörük grupları hakkında Tayyib Gökbilgin tarafından, *Rumeli'de Yörükler, Tatarlar ve Evlâd-ı Fatihan* adlı bir araştırma yapılmış olup, bu konu ile ilgili geniş bilgi edinmek mümkündür. Evlâd-ı Fatihan'larla ilgili olarak belgelerde, *"ötedenberi Osmanlı Devleti'nin güzide ve cengâver, itaatli, ferman dinleyen askerlerinden olan ve eski seferlerde düşmanla yapılan savaşlarda kendülerinden nice yararlık ve yüz aklıkları görülen, Anadolu'dan Rumeli'ye geçip burada vatan tutmuş bulunan yörüklerin evlâdına Evlâd-ı Fâtihân isminin verildiği"* bildirilmektedir[20]. Yine bir belgede, "*gaza ve cihat niyetiyle Anadolu'dan Rumeli'ye geçüp din ü mübîn uğrunda hizmette bulunan Evlâd-ı Fâtihân....*" tabiri kullanılmıştır.

Osmanlı Devleti, "*dışa dönük*" olarak niteleyebileceğimiz fethedilen yerlere Türk nüfusu naklini çeşitli metodlarla yürütmüştür. Bunlardan en çok başvurduğu usûl sürgün usûlüdür. Boş ve harap olan toprakların Osmanlı tarih terminoloji ile şenlendirilmesi gayesini güden bu metod, ayrıca Anadolu'dan Rumeli'ye, Rumeli'den de Anadolu'ya gayr-ı müslim nüfusun da naklinde tatbik edilmiştir. Devlet merkezî otoriteyi sarsıcı mahiyyette gördüğü bölgelerden uygun miktarda bir nüfusu başka sahalara yerleştirmiştir. Meselâ Mora'da Argos'un alınmasından sonra buradan 30.000 insan Anadolu'ya, Anadolu'dan da Türkmen ve Tatar göçmenleri Tesalya'ya kadar olan bölgeye sürülmüştür. Yine 1487 tarihlerinde Trabzon'dan Rumeli'ye sürülen Hristiyan ahalinin yerine Tokat, Bafra, Samsun, Niksar, Çorum ve Amasya gibi şehirlerden nüfus nakledilmiştir. Keza Kıbrıs'ın fethinden hemen sonra (1572) buraya Anadolu'nun Güney bölgelerinden on iki bine yakın nüfus sürgün usulüyle iskân edilmiştir.

---

20 Ahmet Refik, Anadolu'da Türk Aşiretleri, İstanbul 1930, s.115.

İkinci bir iskân metodu da vakıflar ve temlikler yoluyla yapılmıştır. Fethedilen memleketleri iskân ve imar için müstakil müessese mahiyetinde vakıflar tesis etmek, Osmanlı Devleti'nin ötedenberi tatbik edegeldiği usûllerden biri olmuştur. Bu şekilde vakıflar yoluyla büyük külliyeler vücuda getirilmesi, sosyal imkânları sağlanmış bir merkezin derhal çevreden gelen halkla doldurulmasına ve kısa zamanda etrafında mahalleler kurularak bir kasaba şeklinde teşkilâtlandırılmasına zemin hazırlamıştır. Nitekim II. Murad tarafından 1427-1443 yılları arasında inşa ettirilen Ergene Suyu üzerindeki köprünün çevresinde bugünkü Uzunköprü kasabası ortaya çıkmıştır. Kezâ II. Selim tarafından Kıbrıs'ın fethinden sonra Eski-il kazasında Karapınar'da Sultaniye mamuresinin yaptırılmasından sonra burası da bir kasaba şekline girmiştir. 1718'den sonra Damat İbrahim Paşa tarafından Muşkara köyünde yaptırılan külliye sebebiyle de burası Nevşehir ismiyle bir kasaba şeklinde teşkilâtlandırılmıştır. Aynı şekilde Selçuklulardan kalma bir usûl olarak da yeni fethedilen yerlerin fâtihlerine temlik edilmesi ile buraların şenlendirilmesi cihetine gidilmiştir. Meselâ I. Murad'ın Gümülcine, Serez, Manastır havalisini Gazi Evrenos Bey'e; Filibe havalisini Lala Şahin Paşa'ya; Yıldırım Bâyezid'in Plevne ve Niğbolu havalisini Mihaloğulları'na verdiği görülmektedir. Bunların kendilerine verilen toprağın düşman eline geçmemesi için çalışacakları, akraba ve adamlarını buraya getirecekleri, topraklarını en iyi şekilde işleyecekleri muhakkaktı. Ayrıca devletin bunlara vergi muafiyeti bahşetmesi, mülk sahiplerinin kalkınmasına ve dolayısıyla bölgenin imarına zemin hazırlamaktaydı.

XVI. yüzyıl sonlarından itibaren imparatorluğun dinamizmini kaybetmeye başlaması ve uzun süren savaşlara girilmesi, devletin iskân politikasında değişiklikler yapması zaruretini doğurmuştur. Nitekim özellikle *XVII. yüzyıldan itbaren başlayan iç karışıklıklar ve uzun savaşların ortaya çıkardığı iktisadî buhranın halk kütleleri üzerinde meydana getirdiği baskı, onların yerlerini terkederek kendileri için daha emin gördükleri şehir ve kasabalara göç etmesine sebep olmuştur. Böylece pekçok meskûn ve mamur*

yer boşalmış ve harap olmuştur. Devlet bu durum karşısında iskân kanununa uygun olarak, yerlerini terkedenlerden yeni yerleştikleri topraklarda on yıl geçmemiş olanları tekrar eski yurtlarına nakletmeye çalışmış, bunun için ceza vergileri koymuştur[21]. Topraklarını terkedenlerle ilgili kanun o yerlerin şenliğinin bozulmasına karşı alınan en önemli tedbirdi. Bu kanunun ilk kısmını, önemine binaen aşağıda veriyorum[22].

"Der beyân-ı ahvâl-i celây-ı vatan

Defterde yazılu raiyyet, kadimî karyeleriden kalkup ahar karyede varup tavattun eyleseler on yıldan berüde ise kaldırılup kadîm karyelerine gönderilüp, ammâ on yıldan ziyâde mürûr eyleyen reâyâ kaldırılmak olmaz. Oturdukları yerde ahara raiyyet yazılmış değiller ise resm-i raiyyetlerin defter mûcebince sipahileri alur, ammâ derbend reâyâsından bu kanun icrâ olunmaz. Derbend hâlî kalmağın kaldırılup karyelerine iletdirilüp, derbend hıfz u hırâset itdirüp ve kıptiyânı tutup kendi cemaatlerine katmak kanundur".

Bu iskân kanununa rağmen dağılan insanların eski yerlerine yerleştirilmelerinde yeteri ölçüde başarılı olunamamıştır. Bu ise ekonomisi ziraate dayanan devletin, gelirlerinin azalmasına, yeterli ürün elde edilememesine ve dolayısıyla vergilerin arttırılmasına yol açmıştır. Bu sebeple devlet, iskân siyâseti olarak XVII. asırda başlayan ve XVIII. asırda da devam eden "*harap ve sahipsiz yerlere oymakların yerleştirilerek ziraate açılması ve şenlendirilmesi*" şeklinde bir politika takip etmiştir. Buna XVIII. yüzyıl sonlarından itibaren kaybedilen topraklardaki muhacirler de eklenmiştir.

Genel olarak devlet bu politikası çerçevesinde gerek konar-göçerleri gerekse yerlerini terkeden ahaliyi şu gayelerle yerleştirmiştir:

1- Konar-göçerlerin terkedilmiş harap ve boş alanlara yerleştirilmesiyle;

a) Başı-boş konar-göçer unsurların şakavetlerini önlemek ve yerleşik ahaliye yaptıkları zararları sona erdirmek,

---

21 İskân kanunu için bkz. Yusuf Halaçoğlu, XVIII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun İskân Siyâseti ve Aşiretlerin Yerleştirilmesi, s.6.
22 Bk. Yusuf Halaçoğlu, Aynı eser, s. 6.

b) Boş ve harap yerleri imar ederek şenlendirmek ve ziraate açmak,

c) Yeni mamureler kurmak.

2- Yerlerini terkeden ahalinin eski yerlerine yerleştirilmeleri (iskân kanunu).

3- Derbend, han ve vakıf tesislerinin yeniden tanzimi.

4- Konar-göçerlerin yaylak ve kışlaklarına iskânı.

5- Sürgün yoluyla yapılan iskânlar;

a) Aşiretlerin cezalandırılması gayesiyle yapılan sürgünler,

b) Güneyde âsi Arap kabilelerine karşı bir set teşkili için yapılan sürgünler.

6- Konar-göçerlerin kendiliğinden yerleşmeleri (Devletin sıkı takibatına maruz kalan aşiretlerin yerleşmeleri, Reyhanlı aşireti gibi).

Bu iskân şekillerine bağlı olarak ***XVII. ve XVIII. yüzyıllarda büyük çapta yerleştirmeler şu bölgelere yapılmıştır:***

1- Kütahya-Aydın yöresi **2-** Konya ve Karaman bölgeleri **3-** İç-il ve Teke havalisi **4-** Ankara-Nevşehir yöresi **5-** Sivas-Erzurum bölgeleri **6-** Çukurova bölgesi **7-** Diyarbekir-Malatya bölgesi **8-** Kıbrıs adası **9-** Rakka ve Haleb eyâletleri dahili (Hama, Humus, Belih nehri havalisi, Harran Ovası, Menbiç veya Münbiç nahiyesi) **10-** Rumeli eyâleti.

Bu iskân sonucu genel olarak Oğuz boylarına mensup Kayı, Bayat, Karaevli, Yazır, Döğer, Dodurga, Avşar, Kızık, Beğdili, Karkın, Bayındır, Paçenek, Çavuldur, Çepni, Salur, Eymür, Alayundlu, Yüregir, İğdir, Büğdüz, Yıva, Kınık gibi teşekküller Anadolu'da geniş bir dağılım göstermişlerdir. (Ayrıntı için bu kitabın 79-105. sf. arasındaki *Osmanlı Döneminde Türkiye'nin Nüfus Yapısı ve Aşiretler* başlığına bakınız.)

XIX. Yüzyılda Yerleştirme İçin Yapılan Çalışmalar

XIX. yüzyıl başlarında Güney-doğu Anadolu ile Halep eyâletinde bulunan aşiretler güneyden gelen Arap aşiretlerinin baskısı ile yerlerinden ayrılmak zorunda kalmışlardı. Halep eyâletinin çöl tarafında ve Fırat nehri civarında bulunan Beni Said gibi sayıca çok olan kabileler harekete geçmiş, bunlara

Vahhabi baskısı dolayısıyla Aneze aşireti de katılmıştı. Böylece 1815'de bütün Suriye tarafında bulunan köyler ve ekili alanlar tahrib edilmişti. 1837 yıllarında Mardin-Bağdad arasında bulunan Tay ve Aneze aşiretleri yerleşmek üzere bulunan Türkmen aşiretlerini baskı altında tuttuklarından onları yerlerinden oynatmışlardı. Bu baskı karşısında o taraflara kışlağa giden Türk aşiretleri Anadolu tarafında yeni yurtlar edindiler. **Tanzimatla birlikte aşiretlerin bulundukları eyâlet haricine çıkmalarına sınırlamalar getirildi.** Bundan böyle göçerler, sadece devlet tarafından aşiret reisine verilen mühürlü mürur tezkeresi ve kefil göstermek suretiyle eyâlet haricine çıkabileceklerdi. Öte yandan aşiretler için yeni bir mülkî teşkilât uygulamaya konuldu. Ankara, Sivas, Konya, Karesi sancaklarında bulunan Kıldonlu, Tabanlı, Boynu-incelü ve Yeni-il gibi aşiretler müstakil muhassıllık haline getirildi. İdareleri eyalet müşirlerine verildi. Yaylak-kışlak meselesinden doğan karışıklığın önlenmesi için 1842'den itibaren aşiretlerin ancak bulundukları sancak ve kaza dâhilinde bu ihtiyaçlarını karşılamaları kararı alındı. Aşiretlerin iskân edilecekleri topraklar hangi sancak ve kaza dâhilinde ise hepsi o yerin müşir, kaymakam ve müdirleri idaresinde boş yerlere yerleştirileceklerdi. Bunun için boş, terkedilmiş toprak ve tarlalar onlara tahsis edilerek, yerleşik ahali gibi ziraat yapmalarının teşvik edilmesi kararlaştırıldı. İskâna muhalefet edenlere gerektiğinde zor kullanılması talimatı verildi. Kalabalık aşiretlerin ise dağınık köyler kurmaları öngörüldü.

Öte yandan bu dönemde memleket içinde müstakil hareket etmeye alışmış bazı aile gruplarının da ıslahı ve iskânı çalışmaları yapıldı. Bunlardan özellikle Payas'da Küçük Ali oğulları ile 1864-65'de Kozan ve Çukurova bölgesinde Kozan-oğullarının iskânı önem taşımaktadır. Ayrıca aynı tarihlerde Bursa ve Balıkesir havalisindeki aşiretlerin de iskânı gerçekleştirilmiştir.

XIX. Yüzyıldan itibaren Osmanlı Devleti'nin karşı karşıya kaldığı diğer bir mesele de kaybedilen topraklardan gelen **muhacirlerin iskânı** olmuştur. Dalgalar halinde iç kısımlara gelen muhacirlerin ihtiyaçlarının karşılanması ve onlara uygun yer-

ler gösterilmesi için başlangıçta bir teşkilât bulunmamakta idi. Özellikle 1853 Kırım savaşından sonra kitleler halinde Osmanlı topraklarına göç eden Kırım Türklerinin durumu, devleti bu hususta bir karar almaya mecbur etti. Bu sebeple 1856'da bir talimatnâme hazırlandı. Bu talimatnâmeyle İstanbul şehremaneti, muhacirlere uygun yerler bulmak veya Rumeli'de iskân etmekle vazifelendirildi. Fakat bu talimatnâmenin yeterli olmaması üzerine 1860'da Muhacirîn Komisyonu kuruldu. Ancak bu da yeterli ölçüde fayda sağlayamadı. 1876-78 Osmanlı-Rus savaşını takiben meydana gelen büyük göç olayı teşkilâtın daha aktif hale getirilmesini gerektirdi. Bu sebeple merkezi İstanbul olan ***"İskân-ı Muhâcirîn Komisyonu***" teşkil edildi. Daha sonra her vilâyette birer iskân-ı muhâcirîn müdürlüğü kuruldu ve hepsi İstanbul'daki umum müdürlüğe bağlandı. Umum müdürlüğün teşkilâtı 1914'te yeniden düzenlendi ve ismi **"Aşâir ve Muhâcirîn Müdüriyet-i Umûmiyesi"** olarak değiştirildi. Adı geçen müdüriyet iskân, heyet-i fenniyye, sevkiyat ve aşâir şubelerine ayrıldı. Böylece önceleri sadece muhacirler için hizmet veren müdüriyet, resmen aşiretleri de içine alarak bütün iskân işlerinin tek elden yürütülmesi vazifesini yerine getirir bir teşkilât haline geldi.

OSMANLI DÖNEMİNDE TÜRKİYE'NİN NÜFUS YAPISI VE AŞİRETLER

Osmanlı Devleti'nde XIX. yüzyıla gelinceye kadar bugünkü mânâda bir nüfus sayımı görülmemektedir. XVI. yüzyıla ait nüfusa ait veriler, genellikle vergi mükellefi olan "hane", "bennâk", mücerred ile[1] vergi mükellefi olmayan, yani muaf olan muhassıl, hatib, imam, âmâ, malul, pîr-i fâni vs. gibi kişileri içine almaktadır. Bu gibi kayıtlar ise, Osmanlı dönemine ait en güvenilir kaynak durumunda bulunan *Tapu-Tahrir Defterleri*'nde bulunmaktadır. Bu defterler Müslüman olsun, gayr-ı müslim olsun bütün mükellefleri kapsadığı gibi, aynı zamanda çoğu baş kısımlarında yer alan kanunnâmeleri ile **bütün Osmanlı tebaasına eşit şekilde tatbik edilen hukuk sistemini de ortaya koymaktadır.** Dolayısıyla Türk adaletinin, çeşitli dinlere mensup olan toplumun her kesimine nasıl yansıdığının da bir delili durumundadır. Zira câmi ve mescid yanında kilise ve sinagog, imam ve hatip yanında rahip ve keşiş, Müslüman evkafı yanında Hristiyan kilise evkafı v.s. gibi hususların birlikte zikredildiği görülmektedir. Zira vergi toplamak gayesine yönelik olan bu defterlerde herhangi bir şekilde

1 Tablodaki nüfus, hanenin, çoğu araştırıcılar tarafından kabul edilen anne-baba dahil 5 rakkamı ile çarpılması ve bekâr kişi demek olan mücerredlerin elde edilen sayıya eklenmesiyle bulunmuştur. Bu bakımdan tahminî bir sayı olarak görülmelidir.

kaydedilmeyen nüfusun bulunmadığına dikkat çekmek istiyorum. Nitekim Müslüman nüfus yanında Rum, Ermeni, Yahudi, Nasrani gibi din ve mezhep mensupları ayrı ayrı kaydedilmiştir. Bununla beraber yapılan araştırmalarda bazı yerlerde Yahudiler, Ermeni cemaati arasında ve yine Süryaniler, "Erâmine" başlığı altında gösterilmektedir[2].

Bu kaynaklardan, bugünün modası olan Türkiye'nin 48 etnik gruba ayrıldığı veya Türklerle eski Anadolu halklarının kaynaşarak homojen bir yapı oluşturduğu iddialarına da bir cevap bulmak mümkündür. Zira Osmanlı döneminin bu değer biçilmez kaynakları, Müslüman veya gayr-ı müslim unsurları hiçbir ard niyete dayanmaksızın kaydetmektedir. Öyle ki, **bir şehir, kasaba veya köydeki nüfusu mahalle mahalle ayırarak, sakinlerinin hangi ırk veya dinden oldukları belirtilerek verilmektedir. Öte yandan herhangi bir karışma olmaması için her inanç mensubu ayrı mahallelerde yerleştirilmişlerdir.** Dolayısıyla ilkçağ dönemi Anadolu tarihî-coğrafyası ile nüfus yapısını bir harita üzerine dökmemiz ve bunu aynı şekilde hazırlayacağımız Osmanlı dönemi haritalarıyla karşılaştırdığımızda, nüfusun doğal artışı ile tabii olayları ve göç unsurunu da göz önünde tutmak suretiyle önemli neticeler elde etmemiz mümkün olacaktır.

İşte bu çerçevede bir ön çalışma mahiyetinde, XVI. yüzyılda Anadolu'nun Samsun-Mersin hattının doğusunda kalan kesimindeki nüfus durumunu araştırdık. Bu suretle Anadolu'nun daha sonraki yüzyıllara ait demografik yapısına temel teşkil edecek rakamlar da elde edilmiş olmaktadır. Şüphesiz XVI. yüzyıla ait elde edilecek nüfus oranlarının, son yüzyıla da yansıması olağandır. Anadolu'da XVI. yüzyıldan sonra "Celâli isyanları" denilen karışıklıklar sebebiyle meydana gelen kısmî göçe rağmen büyük bir nüfus hareketi görülmemektedir. Nitekim bu hususta bir örnek verecek olursak, meselâ; 8 kale, 6 şehir, 13 kasaba, 2422 köy, 1734 mezraa ve 118 aşiretin yer aldığı Diyarbekir Eyaleti'nde toplam 413.602 Müslüman, 157.347 de gayr-ı müslim nüfus yer

2 Meselâ Siirt ve Hısn-ı Keyfa'da Yahudiler, Mardin ve çevresinde süryaniler "erâmine" arasında gösterilmektedir (Bk. Nejat Göyünç, Osmanlı İdaresinde Ermeniler, İstanbul 1983, s.26, 87.

3 Bk. Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BA), Tahrir Defteri, (TD), nr. 200, Kanuni dönemi.

almaktaydı[3]. Bu kabilden olmak üzere XVI. yüzyılda çeşitli Anadolu şehir ve kasabalarında köyleriyle birlikte müslim ve gayr-ı müslim nüfus yandaki tabloda gösterilmiştir:

Şehirler	Müslim	Hristiyan	Ermeni	Yahudi	Nasranî
Adana[4]	8.690	-	501	-	-
Adıyaman[5]	6.312	-	369	-	-
Amasya[6]	7.775	1.810	-	365	-
Arapkir[7]	6.912	1.092	602	-	-
Ayas[8]	4.074	-	230	-	-
Ayntab (Antep)[9]	18.126	-	236	-	-
Berendi[10]	3.442	-	-	-	-
Besni[11]	2.223	-	181	-	-
Birecik[12]	13.708	2.160	925	-	-
Çemişkezek[13]	8.851	1.803	6.520	-	-
Çermik[14]	3.124	-	586	-	-
Cüngüş[15]	2.523	141	593	-	-
Diyarbekir[16]	413.602	157.343	-	-	-
Diyarbekir(Amid)[17]	101.176	19.177	3.226	-	-
Dündarlı[18]	10.199	-	-	-	-
Dırahlu[19]	4.352	-	-	-	-
Ergani[20]	4.933	-	1.972	-	-
Erzincan[21]	2.069	-	839	-	-
Gilimgad[22]	3.460	-	-	-	-
Gümüşhane[23]	5.027	-	-	-	-
Hacılu[24]	4.158	-	-	-	-
Harput[25]	8.209	4.638	2.650	-	-
Kâfurnu[26]	6.877	896	258	-	-
Karaisalu[27]	2.785	-	716	-	-
Kayseri[28]	27.711	6.746	2.463	-	-
Kazâbâd[29]	15.254	2.014	321	-	-
Kiğı[30]	4.587	1.733	1.779	-	-
Kosun[31]	15.850	-	-	-	-
Koşmur[32]	4.550	-	-	-	-
Kulb[33]	2.097	1.655	180	-	-
Kınık[34]	7.869	-	-	-	-
Lâdik[35]	23.986	1.463	-	-	-
Mardin[36]	46.083	12.837	8.888	664	268
Merzifon[37]	6.414	-	863	-	-
Muş[38]	6.134	-	2.281	-	-

Şehirler	Müslim	Hristiyan	Ermeni	Yahudi	Nasranî
Nusaybin[39]	8.601	602	806	-	-
Ruha (Urfa)[40]	16.671	-	1.542	-	-
Sağman[41]	7.023	6.555	3.132	-	-
Saruçam[42]	15.152	-	-	-	-
Savur[43]	2.874	924	-	-	-
Savur[44]	23.093	2.986	89	-	-
Sincar[45]	5.892	-	-	257	-
Sis (Kozan)[46]	19.618	1.951	1.075	-	-
Sivas[47]	11.651	13.663	-	-	-
Siverek[48]	9.768	-	680	-	-
Tarsus[49]	26.875	-	135	-	-
Tokat[50]	7.078	4.628	-	-	-
Tozanlu[51]	3.190	789	-	-	-
Ulaş[52]	11.590	-	-	-	-
Yıldız[53]	3.158	29	-	-	-
Yüregir[54]	12.050	-	-	-	-
TOPLAM	**580.950**	**89.168**	**44.638**	**1.286**	**268**

Yukarıdaki tabloda kaydedilen Müslüman, Hristiyan, Ermeni, Yahudi ve Nasrani nüfus içerisinde **Müslüman-Türk nüfus % 81.10, Hristiyan nüfus %12.45, Ermeni nüfus % 6.23, Yahudi nüfus % 0.18 ve Nasranî nüfus ise % 0.04'dür.**

Müslim	Hrıstiyan	Ermeni	Yahudi	Nasrani
580.950	89.168	44.638	1.286	268

4 TD, nr. 177, s. 7-37, sene 943 (1536).
5 Hısn-ı Mansur olarak kayıtlarda geçmektedir (TD, nr. 71, s. 275-326, sene 925/1519).
6 Bk. N. Göyünç, Aynı eser, s. 27. 1585 yılında ise Müslüman nüfus 11.255, Hristiyan nüfus 3.560, Yahudi nüfus ise 315'di.
7 TD, nr. 64, s. 673-713, sene 924 (1518).
8 Adana sancağına tâbi. TD, nr. 177, s. 207-218.
9 943 (1536) yılında Anteb şehri ve nahiyelerinin nüfusunu ihtiva etmektedir (TD, nr. 186, s. 7-84). Buradaki Ermeniler'den 3'ü Mardin, 4'ü Ergani, 2'si Harput, 2'si Maraş, 2'si Zeytun, biri Erzincan, biri Urfa ve biri de Çermik'ten gelip buraya yerleşmiştir.
10 Adana sancağına tâbi. TD, nr. 177, s.277-300.
11 Malatya sancağı kazalarından. TD, nr. 71, s. 179-194.
12 TD, nr. 200, s. 837-909.
13 TD, nr.64, s. 757-862.
14 TD, nr. 64, s. 507-530.

15 Ergani sancağı nahiyelerinden. TD, nr.64, s. 581-595.
16 Rakkamlar Diyarbekir eyaleti'ne aittir. Eyaletin bazı kaza ve nahiyeleri ayrıca listede yer aldığından, müslim ve gayrı müslim nüfus oranları hesaplanırken eyaletin toplam nüfusu dikkate alınmamıştır.
17 Diyarbekir sancağındaki Müslüman nüfus içerisinde 14.047'si Dulkadırlı, 23.266'sı Bozulus ve 16.236'sı da diğer göçebe aşiretlere aittir (TD, nr. 200, s. 917-1059).
18 Adana sancağı nahiyelerinden. TD, nr. 177, s. 155-185.
19 Mardin sancağı nahiyelerinden. TD, nr. 200, s. 696-729.
20 Amid eyaleti sancaklarından. TD, nr. 64, s. 535-577.
21 Burada Erzincan şehrinin nüfusu verilmiştir (TD, nr.60, s.4-9, sene 922/1516).
22 Tokat kazası nahiyelerinden. TD, nr.287, s.209-241, sene 941(1536)
23 TD, nr. 90, s.170-180, Yavuz dönemi.
24 Adana sancağına tâbi nahiye. TD, nr. 177, s. 191-205.
25 TD, nr. 64, s. 605-660. XVII. yüzyıl başında Harput'a gelen Polonyalı Simeon buradaki Ermeni nüfusunu 100 hane olarak göstermektedir (Bk. Polonyalı Simeon'un Seyahatnamesi, 1608-1619, yay. Hrand D. Andreasyan, İstanbul 1964, s. 89).
26 Tokat kazası nahiyelerinden. TD, nr. 287, s. 140-183.
27 Adana sancağı nahiyelerinden olan Karaisalu'daki Ermeni nüfusu Pars-bert, Melvas ve Alnahşa kalelerinde bulunmaktadır (TD, nr. 177, s.219-276).
28 906(1500) yılında Kayseri şehri ve bağlı köylerine ait nüfusu ihtiva etmektedir (Bk. TD, nr.33, s.7-170).
29 Tokat kazası nahiyelerinden. TD, nr. 287, s.243-323.
30 Amid eyaleti sancaklarından. TD, nr. 64, s. 717-754.
31 Tarsus kazasına tâbi nahiye. TD, nr.229, 264 v.d..
32 Tarsus kazası nahiyelerinden. TD, nr. 229, s. 458 v.d.
33 Amid eyaleti sancaklarından. TD, nr. 200, s. 355-370.
34 Adana sancağına tâbi nahiye. TD, nr. 177, s. 301-342.
35 TD, nr. 90, s.1-134.
36 TD, nr. 200, s. 461-694.
37 Nüfus durumu Yavuz Sultan Selim dönemine ait 90 numaralı Tahrir Defteri'nden tespit edilmiştir (bk. s. 137-168).
38 TD, nr. 200, s.325-354.
39 TD, nr. 200, s. 763-830.
40 TD, nr. 64, s.387-451.
41 TD, nr. 64, s. 862 v.d.
42 Adana sancağı nahiyelerinden. TD, nr. 177, s. 105-141.
43 TD, nr. 64, s.311-323.
44 Mardin sancağı nahiyelerinden. TD, nr. 200, s. 373-458.
45 Amid eyaleti sancaklarından. TD, nr. 64, s. 327-346.
46 Bu tarihte Sis sancağı Sis ile Feke, Anavarza, Lemberd, Küpdere ve Pars-bert kalelerinden teşekkül etmekteydi (TD, nr.178, s. 7-130, sene 943).
47 TD, nr. 287, s. 325-351, sene 961. Polonyalı Simeon XVII. yüzyılın başlarında Sivas'ta Ermeni nüfusunun 600 hane olduğunu söylemektedir (Bk. Aynı eser, s.87).
48 Amid eyaleti sancaklarından. TD, nr. 64, s.455-503.
49 TD, nr.229, s. 27-263.
50 TD, nr. 287, s. 1-17, 54-69, sene 961. Polonyalı Simeon buradaki Ermeni nüfusunu 500 hane olarak vermektedir (Bk. Aynı eser, s.87).
51 Tokat kazası nahiyelerinden. TD, nr. 287, s. 116-139.
52 Tarsus'a tabi nahiyelerden. TD, nr. 229, s.360 v.d.
53 Tokat kazası nahiyelerinden. TD, nr. 287, s.183-208.
54 Adana sancağı nahiyelerinden. TD, nr. 177, s. 45-89.

Öte yandan Müslüman-Türk nüfusa oranla toplam gayrı müslim nüfus oranı da % 81.10'a karşılık % 18.90'dır.

Bu arada defterlerdeki kayıtlarda dikkat çekici bir hususu açıklamak istiyorum. *Tahrir Defteri'*inde Eyâlet-i Rum'da Kazâbâd nahiyesinde Hristiyan olarak kaydedilen nüfus içerisinde *"Durak, Evran, Küçük, Hızır, Ãşık, Uğurlu, Emir, Balı, Çoban, Umur, Koçı, Sefer, Selman, Arslan*[55]*; Ankara'da Melikşah, Gökçe, Aydın, Kutlu, Emirşah; Kayseri'de Uğurlu, Yahşi, Eymür Dede, Budak; Urfa'da Gökçe; Siverek'te Yağmur, Budak, Kutluşah, Eynebey v.s."* gibi Türkler tarafından çokça kullanılan isimlere rastlanmaktadır[56]. Gayr-ı müslimler arasında bu kabilden isimlere rastlanılması olağan dışıdır ve bu sebeple bu gibi isim alanların Hristiyan Türkler olmaları kuvvetle muhtemeldir. Nitekim XVII. yüzyıl başlarında Anadolu'ya gelen Polonyalı Simeon da, Harput'taki süryani ve Rumların Ermenice konuştuklarını ve kimin Rum, kimin Süryani veya Ermeni olduğunun anlaşılamadığını belirtmektedir[57].

Osmanlı yönetim sisteminin din ve millet farkı gözetmeksizin herkese geniş bir anlayış ve hoşgörüyle baktığı malumdur. Nitekim Osmanlı adaletini tam olarak ifade edecek en iyi örneklerden biri 200 numaralı *Tahrir Defteri*'nde gayr-ı müslimlerle ilgili verilen bir hükümdür[58]. Bu hükümde, gayr-ı müslim reâyânın, Akkoyunlular zamanında alınan verginin indirilerek, ürettikleri şaraptan alınan *rüsûm-ı hamr*'ın at ve katır yükü için otuz dörder akça, merkep yükü için ise yirmi ikişer akça olarak tahakkuk ettirilmesi istekleri, devlet tarafından, kendilerinden bu kadar vergi alınmasının zulüm olacağı gerekçesiyle kabul edilmeyip, at ve katır yükünden onyedişer akça, merkep yükünden ise onikişer akça alınmasının uygun olacağı kararı verilmiştir. Keza buna benzer olmak üzere çeşitli manastırlara mensup keşişliklerin kendi patrikânelerince tayin imtiyazı da son zamanlara kadar yürürlükte kalmıştır[59]. Yine Hz. Muham-

---

55 Bk. TD, nr. 287, s. 317-318.
56 Bk. N. Göyünç, Aynı eser, s. 28-29.
57 Bk. Polonyalı Simeon'un Seyahatnamesi, s. 90.
58 Bk. TD, nr. 200, s. 528.
59 Bk. BA, Maliyeden Müdevver Defterler (MAD), nr. 16209, s. 4-8.

med aleyhisselam zamanında kilise ve manastırlara tanınan imtiyaz ve bunlara ait vakıflar, her Osmanlı hükümdarının değişmesinde yenilenmiş ve hangi dönemde olursa olsun daha önce tanınan hakka saygılı davranılmıştır[60]. Devletin bu türden kararlar vermesinde, mensup olduğu hukukun yanı sıra, hangi dinden ve milletten olursa olsun bütün insanları Osmanlı tebaası kabul etmesinde, dolayısıyla Müslüman olmayanları ikinci sınıf vatandaş olarak görmemesinde aramak lâzımdır.

Anadolu'da yaşayan aşiretlere gelince: 1071 yılında, Bizanslılarla meydana gelen Malazgirt savaşı sonrasında bölük bölük gelen göç dalgalarıyla Anadolu'da Türk nüfusu arttı. Göçler, Moğol istilâsıyla daha da hızlandı. Bu göç dalgası sonrasında Oğuz boylarına mensup olmak üzere **Kayı, Bayat, Karaevli, Yazır, Döğer, Dodurga, Avşar, Kızık, Beğdili, Karkın, Bayındır, Paçenek, Çavuldur, Çepni, Salur, Eymür, Alayundlu, Yüregir, İğdir, Büğdüz, Yıva, Kınık** teşekkülleri Anadolu'nun çeşitli bölgelerine yerleştiler. Bu Oğuz boylarına mensup teşekküller içinden bazıları büyük federasyonlar oluşturmuş ve çeşitli adlar altında Anadolu'nun çeşitli yörelerinde, bulundukları yerlere göre isimler almışlardır. Bunlardan **Yeni-il Türkmenleri,** Üsküdar'daki Atîk Vâlide Sultan evkafı reâyâsı olup[61], Sivas'ın güneyinde, bugünkü Kangal kazasının bulunduğu yerlerde Yellüce, Mancılık ve Alacahan bölgelerinde yurt tutmuşlardı. Aynı evkafa bağlı olup Yeni-il'de Yabaneri olarak adlandırılan **Haleb Türkmenleri** de Sivas taraflarına yaylağa çıkmakta ve Dulkadırlı Türkmenleri ile Yeni-il'i meydana getirmekteydiler. Bu Türkmen grupları yazın Arapgir, Canik, Divriği, Bozok, Çorum, Amasya ve Sivas yaylaklarında yaylayıp, kışı Antakya ile Şam arasında geçirmekteydiler[62].

Maraş, Elbistan, Kadirli, Kozan bölgelerinde ve Kuzeyde Bozok ile Sivas eyaletini kapsayan geniş bir alan içinde ise **Dulkadırlı** ulusu yurd tutmuştu. Tokat Voyvodalığına bağlı

---

60 Bk. MAD, nr. 16209, s. 16.
61 Bu yüzden Üsküdar Türkmenleri veya Üsküdar evi şeklinde de adlandırılmıştır (Orhonlu, İskân Teşebbüsü, s. 15).
62 Yusuf Halaçoğlu, XVIII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun İskân Siyâseti ve Aşiretlerin Yerleştirilmesi, Ankara 1991, s. 25.

Bozok sancağında da **Mamalı Türkmenleri** bulunmaktaydılar. XVI. yüzyılın başlarından itibaren Ankara'dan Şam civarına kadar olan bölgede **Bozulus Türkmen grupları** yerleşmişti. Yine Sivas'ın batı, kuzey ve doğu taraflarında **Ulu-yörük** adlı bir Türkmen grubu bulunmaktaydı. Bu grup Kuzey'de Ankara ve Samsun'a kadar yayılmıştı. Dulkadırlı Türkmen gruplarından ayrılan ve İfraz-ı Zulkadriye mukataası Türkmenleri olarak adlandırılan cemaatler ise Çukurova'da yerleşmişlerdi[63].

Diyarbekir yöresinde mevcut **Bozulus Türkmenleri**nin mevcudu 4568 hane, 426 mücerred -ki toplam yaklaşık olarak 40.000 kişi- (1.048.882 adet koyunları var), Dulkadırlı Türkmenlerinin de 2757 hane, 262 mücerred ki toplam olarak yaklaşık 20.000 civarında bir sayıya ulaşan bir nüfus (949.382 adet koyunları vardı) idi. Keza İzzeddin Bey cemaatinin 13.869, Karaçayan cemaatinin 2367 kişi nüfusu bulunuyordu[64]. Bunlar dışında değişik cemaatlere mensup gruplardan meydana gelen 1432 hanelik bir nüfus daha vardı. Bozulus'un ayrıca Karaman, Ankara, Aydın ve Kütahya'da yaşayanları da vardı. Anakara'dakiler Keskin kazasında sâkindiler.

Üçok kolundan **Ramazanlı** ulusu ise İskenderun'dan Alanya'ya kadar olan kıyı şeridinde yurt tutmuşlardı. Bunlardan Silifke yöresindekiler **İç-il yörükleri** olarak adlandırılmıştı ki, Kıbrıs'ın fethinden sonra büyük rakamlara ulaşan sayıda adaya nakledilmişlerdi.

Çorum ve Tokat sancakları dahilinde Hoca hasları mukataasına tabi **Çunkar, Çepni ve İlbeyli** oymakları grubu bulunuyordu[65]. Afyon ve Kayseri civarına kadar uzanan saha içinde Turgut, Eski-il ve Bayburd olmak üzere üç idarî bölge bulunmakta ve burada **Atçeken** ulusu oturmaktaydı. Bunlardan bir kısmı İç-il yörüklerine, bir kısmı ise Ramazanlı-ili'ne mensuptular.

Trablus-şam'da 25 cemaatten meydana gelen **Saluriye Türkmenleri** grupları sâkin olup, yazın civar dağlarda yayla-

---

63 Aynı eser, s. 26.
64 MAD, nr. 200, s.917-1007.
65 MAD, nr. 2931, s.100.

makta, kışın ise Tedmür vahasında kışlamaktaydılar. Şam ve Hama'da ise **Bayat'lar** vardı. Kilis ve civarında da Valide Sultan haslarına dahil bulunan **İzzeddinlü** taifeleri grubu yer almaktaydı. Ayrıca aynı hassa tabi **Rışvan** hassı oymakları mevcuttu. Bunlar Malatya sancağı dahilinde yurt tutup, Suriye çöllerinde kışlamaktaydılar. **Lekvanik** cemaatleri de Çorum sancağı dahilinde idi. Ergani'de ise **Badıllu** (Beydili) aşireti, Bitlis'te yaylayıp, Diyarbekir yöresinde kışlamaktaydılar.

Bu ana Türkmen gruplarının dışında Oğuz boylarından **Kayılar** Konya, Ankara, Isparta, Denizli, Selçuk, Afyon, Kozan taraflarında; **Bayatlar,** başta Halep Türkmenleri içinde olmak üzere, bugünkü Halep, Şam ve Trablus çevresi ile (Şam Bayadı) Ankara, Maraş, Kütahya, Irak ve el-Cezire bölgelerinde yaşamaktaydılar. Bunlar Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde kurulmuş bulunan Akkoyunlu ve Karakoyunlu devletinde önemli rol oynadıkları gibi, **Irak bayatları** içinden **Fuzuli** gibi bir şâir de yetişmiştir. **Karaevliler,** Bolu, Tokat ve Kastamonu'da; **Yazırlar** Antakya, Birecik, Ankara, Denizli ve Antalya'da; **Döğerler,** Haleb Türkmenleri içinde olarak Halep, Hama, Humus, Şam, Urfa, Diyarbekir, Kerkük ve Kozan'da (bunlardan Urfa'da yaşayanlar kaynaklarda Kürd olarak vasıflandırılmıştır); **Dodurga** Amasya, Tarsus, Maraş, Ankara'da; **Yaparlılar** Niğde, Kütahya ve Aydın'da; **Avşarlar** Bozulus Türkmenlerinin en büyük aşiretlerinden olarak Halep, Antep, Antakya, Kayseri, Çukurova, Maraş, Uşak ve Aydın'da; **Kızıklar** Orta Anadolu'dan Haleb'e kadar olan bölgede yaşayan Halep Türkmenleri içinde; **Beğdililer** Halep Türkmenleri içinde olarak Halep'ten Diyarbekir'e kadar olan bölge ile Sivas-Kangal yöresinde, Tarsus, İç-il yani Silifke-Gülnar-Mersin'de; **Karkınlar** Halep Türkmenleri ile Bozulus Türkmenleri içinde olarak Rakka'da, Dulkadırlı Türkmenleri'ne bağlı olarak Maraş, Birecik ve Mardin, Çukurova, İç-il, Denizli ve Antalya'da; **Bayındırlar** İzmir ve Batı Anadolu ile Trablus-şam (Lübnan), **Halep Türkmenleri,** Sivas, Tarsus, İç-il, Denizli ve Antalya'da; **Peçenekler**, Halep Türkmenleri içinde olarak Haruniye, Maraş, Tarsus ve Akşehir'de; **Çavuldurlar,** Bozulus

Türkmenleri içinde ve Çorum'da; **Çepniler**, Halep Türkmenleri içinde olarak Rakka, Bozulus Türkmenleri'ne bağlı olarak Ankara'nın Keskin kazasında, Balıkesir, Manisa, Aydın, Trabzon, Giresun, Torul, Görele, Kürtün, Maraş, Adana, Konya, Şerefli Koçhisar, Çorum ve Gölhisar'da; **Salurlar**, Sivas, Kayseri, Trablus-şam(Lübnan), Hama, Humus, Tarsus, Kadirli, Şerefli Koçhisar, Konya, Niğde, Denizli ve Amasya'da; **Eymürler** Halep Türkmenleri içinde olarak Sivas-Tokat yöresi ile Antakya, Maraş, Antep, Çukurova, Kırşehir, Adana, Söğüt, Aydın'da; **Alayundlu** Konya, Aksaray, Ankara, Kastamonu, Uşak, Muğla ve Kilis'te; **Yüregirler** Çukurova'da Adana, Tarsus, Ankara ve Kilis'te; **İğdirler** İç-il'de Gülnar, Mut'ta, Tarsus, Koçhisar, Antalya, Eğridir, Muğla ve Konya'da; **Büğdüzler** Halep Türkmenleri arasında olarak Maraş-Hama arasındaki bölgede; **Yıvalar** Halep Türkmenleri, Dulkadırlı Türkmenleri, Yeni-il Türkmenleri içlerinde ve Kayseri, Tarsus, İç-il yörelerinde(Gülnar-Anamur); **Kınıklar** Halep Türkmenleri içinde olarak Sivas, Hama, Humus bölgeleriyle, Ankara, Çukurova ve Aydın'da yaşamaktaydılar. Bunların haricinde ayrıca Ergani kazasında **Badıllu** (Batılu) veya **Beydili** aşireti, Kilis civarında İzzeddinlü taifeleri grubu, Malatya sancağında **Rışvan** aşireti, Kilis ve Çorum'da **Lekvanik** cemaati, Erzurum'dan Tokat'a kadar **Mamalu Türkmenleri,** Diyarbekir'de **Milli aşireti** ile **Bozulus** ve **Dulkadırlı** Türkmenleri grupları mevcuttu.

Rakka bölgesinde Colab (Cullab)nehri çevresine **Bayındır, Musacalu** ve Levkvanik teşekküllerine bağlı **Tatalu, Acurlu, Günce, Çepni, Kılıçlı, Çeçelü, Kazlı, Tuğlu, Şeyhlü, Elci ve Kubaş oymakları**; yine Rakka'ya Bozulus Türkmenlerine bağlı **İzzeddin, Köçeklü, Avşar, İnallu, Anterli, Ömerlü, Çöpü, Karaca Araplı, Çağırganlu Şereflisi, Ömerli, Cerid, Yâbaltun, Tacirlü, Harbendelü, Çepni ve Acurlu oymakları** yerleştirildiler. Bu arada Ergani'de sâkin Badıllu cemaati de Arşuvanlu, Üstürgânlu, Çimkânlu, Azmanlu, Hacı Kırlu, Kurdikânlu, Mamavî, Mudanlı ve Otmanlı (veya Osmanlı) oymaklarıyla beraber Harran nahiyesine iskân olunmuşlardır. Bun-

lardan ayrı olarak Harran kalesinin Rakka'ya açılan kapısına kadar, batıda Collab nehri'ne, doğuda Sülüklü'ye giden yolun iki tarafına **Badıllı** ve ona bağlı **Çimkânlu, Mamavî, Arşuvanlu, Hacıkırlı** ve Osmanlı oymakları iskân olundular. Bunlar Harran etrafındaki köylere yerleştirilmişlerdi. Meselâ Cerid ve Yâbaltun boyları Akça kale, Küçük Collab mezraası, Tel Hüseyn, Mağara, Tel Yağmur (?), Kavuşma ve Savaştepesi mezraası ile Oğlak Dorucu ve Hasan köyü'ne; **Köçeklü** oymağı Aktepe'ye ve Kazıklı mezraasına; **Harbendelü** oymağı Gürpınar ve Gölpınar'a; Badıllu'nın **Arşuvanlı** oymağı Çataltepe, Tel İdris, Tel Şencan ve Tel Mahruk köylerine; Üstürkânlı'nın **Divkânlı** kolu Torbalı ve kurt-tepesi köylerine; **Osmanlı, Azmanlı ve Hacı kırlı** cemaatleri Harran, Tel Ganem, Küçük minare, Çukur dorucu ve Kızıl hümeyra köylerine yerleştirilmişlerdir.

Lekvanik aşireti'ne ise Çitili nahiyesi yurt olarak verildi. **Acurlu oymağı** Kılıçviran, Mağaracık, Özerlik, Şürceviran, Yeni Doruç ve Gedük köylerine; **Lek** ve **Yuralar** oymakları Akça kale'ye, **Akbaş** oymağı Mağaracık köyüne; **Hacılar** oymağı Köprülü, Harmanlık, Celâvend kuyusu, Kızıl Doruç, Höyük ve Boz duruç köylerine iskãn olunmuşlardır.

Rakka havalisinde yer kalmayınca Lekvanik oymaklarından **Kızılkoyunlu**, Urfa şehri nahiyesine bağlı olan Kızılca, Kötü viran, Kaab değirmeni ve Göbekli isimli köylere yerleştirildiler. **Anterli** oymağı da Bozâbâd nahiyesindeki Tel Guzma, Baş viran, Şeyh Züleyha, Orta viran, Karaca viran ve İl hanı mezraalarına iskân olundular. Çepni ve Azmanlı oymaklarından bir miktarı da Yassıca köyüne yerleştirildi.

Öte yandan Belih nehri yöresine de Bozkoyunlu aşiretine bağlı **Kılıçbeyli** ve **Alibeyli** oymakları; Beydili'ye bağlı **Beğmişlü** ile **Cumalı** oymakları; Ebu Rakka nehri civarına **Şeyhlü, Döğerli** ve **Sıçan** oymakları; Tel Semin nehri bölgesine **Döğer** ve **Kara Hocalı**; El-Âs nehri civarına Beğdili'ye bağlı **Kadirli** oymağı; Dahbe (Halisad) nehri boylarına **Kazlı** oymağı; Hureyme (Harîme), Sâlihiyye (Çanakçı), Yeknip (Tammah) ve Remman nehirleri civarında **Barak, Araplı, Çağırganlı** oy-

makları yerleştirildiler.

Adana ve Çukurova için en önemli boylar ise, **Yüregir, Avşar, Sırkıntılı, Varsak, Tecirli, Cerid, Ağça Koyunlu, Bozdoğan, Ulaşlı ve Dulkadırlı Türkmenleridir.** Bunlardan Dulkadırlı Türkmenlerine bağlı İfraz-ı Dulkadriye Türkmenleri olarak adlandırılan grubu Çukurova'da yerleşmişti. Ayrıca Ramazanoğulları (Adana'da Ramazanlı ulusu: İğdir, Yıva, Salur, Kınık, Bayındır, Eymir), Kozanoğulları (Kozan, Kadirli, Feke, Saimbeyli'de), Küçük Alioğulları (Payas yöresinde), Özeroğulları (Payas Sancağı'nda), Menemenci oğulları (Bozdoğanlardan olup Kadirli-Ceyhan arasında ve Sunbas ile bir kısmı Kusun ve Kara ısalu'da), Gökveli oğulları (Kadirli'de Kesik Çay ile Sunbas arasında), Karsantı oğulları (Karaisalu ile Kozan arasındaki dağlık bölgede), Sırkıntı-oğulları (Sarıçam ile Ceyhan nehri arasında) ve Kusun-oğulları (Kusun'da) gibi aile grupları vardı. Bütün bu aşiret ve aile gruplardan Adana ve Çukurova'ya yerleştirilenlere gelince:

Adana'nın en önemli boylarından Oğuzların Üç-ok koluna mensup Yüregirler ve Kınıklardan **Kara-İsalu, Kusun, Kuştemür, Ulaş, Gökçelü ve Elvan** obaları Adana çevresine; **Savcı-Hacılu, Eğlen-oğlu, Ayrı Damlu, Kavurgalı ve Avşa**r teşekkülleri Kozan ve çevresine; **Varsak, Demircilü, Karamanlı, Selmanlı, Zâkirlü, Kavurgalı, Geçlik, Eşkinciler,** Kadirli ve çevresine; Dulkadirli'den Anamaslu *(Obaları : Yazır, Sevinçlü, Oruç beylü, Ulaşlı, Urcanlı, Kazancılu, Söylemezlü, Yol basanlu, Kara Haytalı)*, Dokuz veya Bişanlı *(Obaları: Karkın, Karamanlı, Kürt Mihmadlı, Avcı, Demrek, Hacılar, Neccarlı, Dokuz Koyunlu)*, Küreciler, Cerid *(Obaları: İmrenli, Azılı, Vameyli, Hamdili, Çakılı, Tatarlı, Mustafa beyli, Ceyhan Bekirlisi, Altıgöz Bekirlisi, Almagöllü, Yalağavi, Durak, Hunatlı, Yumutlu)*, Tecirlü *(Akça koyunlu'lardan olup obaları: Palalı, Yazmalı, Şekerli, Hiboğlu, Gönün-oğlu, Budaklı, Gürer, Böcüklü, Domballı, Eloğlu, Çerçi-oğlu, Alcı, Göcüklü, Kokulu, Kara Bibili, Çırnazlı, Araplı, Kırmıtlı, Kabuklu, Alhanlı, Sarıhasanlı, Kalalı, Kara Obalı, Dervişeli)*, Elci *(Akça koyunlu'lardan)*, Küşne, Yuvalu, Tekelü, Varsak, Ağça Koyunlu *(Obaları : Çalışlu, Musa Hacılu, Musacalu, Kozanlu, Hamudlü)*, Eymir, Çi-

melü, Kızıllı, İmanlı Afşarı, Çağırganlı, Avcı, Gündeşli boyları Çukurova'nın çeşitli bölgelerine; **Tecirli** ve **Cerid** aşiretleri Ceyhan ve Osmaniye bölgelerine yerleşmişlerdir. Bu arada Ayas, Berendi, Kınık ve Kurt-Kulağı derbendine İfrâz-ı Dulkadriye Türkmenlerinden Çıkrıklı Tüccarlısı, Şihab Tüccarlısı, Sarızlı Tüccarlısı, Çakal Demircilü, Hüseyin Hacılı, Anamaslı, Çakal Dokuzlu, Elcilü Karamanlısı, Kabakulak Elcisi, Avcı, Ketmi, Ovacıklı, Abdullu, Küşne, Körüklü, Kırıklı, Kara Halillü, Kara Atabeklü ve Pekmezli Afşarı iskân edilmişlerdi.

Buraya kadar kısaca bahsettiğim gruplar ve yerleştikleri alanlarla ilgili ciltler dolusu çalışma yapmak lazımdır. Tablolar halinde aşağıda da sıralanan bu bilgiler bugün karşı karşıya olduğumuz meselelerle ilgili bize çarpıcı bilgiler vermektedir. Bu bakımdan yeni çalışmalar yapmak suretiyle bunları daha detaylı hale getirmek ve bir takım kimselerin Türkiye üzerinde oynamaya çalıştığı oyunları da ifşa ederek buna bir son ver-

ANADOLU AŞİRET VE CEMAATLERİ

Mensubiyeti	Cemaat Sayısı	Hane Sayısı	Mücerred
Türkmenler	39.028	1.067.136	308.924
Kıpçaklar	264	6.236	2.182
Moğollar	148	2.621	1.121
Araplar	201	5.138	1.200
Ekrad	1.542	36.487	8.891
Kıbtîler	5	86	-
Ermeniler	3	84	40
Çingeneler	2	24	17
TOPLAM	**41.209**	**1.117.728**	**322.392**

mek gerekmektedir.

ANADOLU'DA OĞUZ BOYLARINA MENSUP CEMAATLER

Sıra	Boy	Cemaat sayısı	Hane	Mücerred
1	Avşar	5.406	140.357	43.627
2	Beğdili	1.540	42.738	13.297
3	Kayı	1.707	70.406	13.874
4	Bayad	2.099	59.222	17.333
5	Büğdüz	229	4.358	993
6	Yüreğir	1.261	26.405	9.016
7	Çepni	512	22.128	5.885
8	Çavundur	146	4.432	1.686
9	Yıva	3.782	120.939	30.692
10	Karaevli	44	1.953	1.179
11	Yazır	569	22.049	4.743
12	Dodurga	637	15.926	4.624
13	Karkın	1.480	23.544	6.243
14	Kızık	1.587	19.051	9.314
15	Salur	2.318	69.416	21.578
16	Peçenek	547	14.025	4.271
17	Eymür	2.320	58.805	19.023
18	Bayındır	3.010	88.823	23.899
19	Kınık	1.200	25.601	9.270
20	Barak	195	5.960	1.969
21	Döğer	1.560	40.720	12.784
22	Alayundlu	624	15.829	3.609
23	İğdir	1.182	35.359	11.140
24	Alkaevli	2	19	15
	TOPLAM	**33.957**	**928.065**	**270.064**
1	Varsak[66]	1.555	40.252	14.666
2	Barak	195	5.960	1.969
3	Çunkar	494	12.428	5.183
	TOPLAM	**2.244**	**58.637**	**21.818**
	G. TOPLAM	**36,187**	**984.377**	**291.237**

66 Varsakların Oğuzların Üç-ok kolundan olduğu bilinmekle beraber, hangi boya mensup olduğu tespit edilemediğinden ayrıca listelenmiştir.

ANADOLU'DA TÜRKMEN VE YÖRÜK GRUPLARI

	Yörük ve Türkmen Grupları	Cemaat Adedi	Hane Sayısı	Mücerred	Bulundukları Bölgeler
1	Ak Keçilü Yörükleri	187	9.874	2.091	Birecik, Kütahya, Mardin
2	Ak koyunlu Türkmenleri	228	9.070	2.193	Afyon, Bozok, Kütahya, Uşak, Sivas
3	Akçaköy Yörükleri	28	332	159	Saruhan
4	Ali Beğlü Taifesi	73	1.725	528	Adana, Bozok, Tarsus
5	Andırın ve Haruniye Yörükleri	55	1.103	537	Adana, Kars-ı Maraş, Maraş, Özer
6	Arslan Ali Taifesi	22	867	281	Sivas
7	Atçeken Yörükleri	1.911	35.576	5.638	Afyon, Aksaray, Akşehir, Eskişehir, Karaman, Konya, Niğde, Urfa
7	Atçeken Yörükleri	1.911	35.576	5.638	Afyon, Aksaray, Akşehir, Eskişehir, Karaman, Konya, Niğde, Urfa
8	Avşar Taifesi	137	5.006	1.461	Adana, Bozok, Haleb, Kozan, Kütahya, Şark Vilâyeti, Uşak
9	Ayrı Tamlu Taifesi	45	1.441	476	Dulkadır, Kars-ı Maraş, Kozan
10	Balasanlu Taifesi	24	418	174	Malatya, Samsad
11	Bayındır Taifesi	90	2.419	630	Adana, Tarsus
12	Boylanlu Taifesi	12	243	147	Malatya, Samsad
13	Bozca Todurga Taifesi	76	1.975	445	Tarsus
14	Bozdoğan Yörükleri	119	2.909	1.368	Adana, Aksaray, Karaman, Tarsus
16	Bozulus Türkmenleri	708	35.226	7.381	Ankara, Birecik, Bozok, Diyarbekir, Dulkadır, Erzurum, Kilis, Maraş, Sivas, Siverek, Urfa
17	Bulgarlu Taifesi	55	1.253	454	Adana, Karaman

	Yörük ve Türkmen Grupları	Cemaat Adedi	Hane Sayısı	Mücerred	Bulundukları Bölgeler
18	Çakallu Taifesi	16	342	180	Besni, Malatya
19	Çokun Taifesi	99	3.448	927	Adana, Özer, Sivas
20	Çömlek Taifesi	14	498	116	Adana
21	Çullıyan Yörükleri	259	8.265	2.313	Aydın
22	Danişmendlü Türkmenleri	379	12.318	444	Adana, Afyon, Aksaray, Ankara, Aydın, Karaman, Kayseri, Kırşehir, Maraş, Sivas, Tarsus
23	Dulkadırlı Türkmenleri	1.923	51.534	9.140	Adana, Ankara, Antakya, Antep, Besni, Birecik, Bozok, Diyarbekir, Ergani, Kars-ı Maraş, Kayseri, Kozan, Malatya, Maraş, Özer, Sivas, Urfa
24	Dündarlı Yörükleri	196	6.110	1.713	Adana, Aksaray, Karaman, Niğde, Sivas
25	Eğlenlü (Eğlen-oğlu) Taifesi	47	1.203	307	Kars-ı Maraş, Kozan
26	Elbistan Yörükleri	20	419	196	Maraş
27	Ellici Yörükleri	395	5.288	2.085	Adana, Aydın, Bursa, Karesi, Kütahya, Manisa, Saruhan
28	Elvanlu (Elvan) Taifesi	120	2.923	633	Tarsus
29	Esenlü-i Eredna (Ertana) Taifesi	156	3.976	1.176	Tarsus
30	Eymir Hanlı Taifesi	15	268	64	Tarsus
31	Gökçelü Taifesi	96	2.456	720	Tarsus
32	Günerli Taifesi	46	1.225	397	Tarsus
33	Haleb Türkmenleri	1.084	45.810	16.787	Adana, Antep, Birecik, Diyarbekir, Halep, Hama, Kilis, Malatya, Maraş, Sivas

	Yörük ve Türkmen Grupları	Cemaat Adedi	Hane Sayısı	Mücerred	Bulundukları Bölgeler
34	Haymene Yörükleri	776	19.608	5.531	Aksaray, Ankara, Ereğli, Karaman, Koçhisar, Konya, Niğde, Sivrihisar, Tarsus
35	Horzum Yörükleri	113	5.273	734	Aydın, Denizli, Menteşe, Muğla
36	İçel Türkmenleri	2.392	68.147	28.786	İçel, karaman, Niğde
37	İskender Beğ Yörükleri	47	2.242	171	Menteşe, Muğla
38	İslâmlu Yörükleri	73	1.826	487	Kayseri
39	Kara Keçilü Yörükleri	303	10.768	3.396	Birecik, Konya, Mardin
40	Kara koyunlu Türkmenleri	314	10.673	2.079	Aydın, Bozok, Eskişehir, İzmir, Menteşe
41	Kara Ulus Taifesi	225	1.610	711	Urfa
42	Karacalu (Karacalar) Yörükleri	120	1.590	479	Biga, Bursa
43	Karaçorlu Türkmenleri	33	359	4	Erzurum
44	Karaisalu Taifesi	265	6.257	1.818	Adana, Karaisalu
45	Karı Kışlalu Taifesi	31	2.074	720	Adana
46	Kasaba Yörükleri	118	3.637	627	Ankara
47	Kavurgalu Taifesi	127	2.746	1.056	Adana, Bozok, Kozan, Özer, Sivas, Tarsus
48	Koçhisar Yörükleri	23	509	182	Koçhisar
49	Kosun Yörükleri	418	10.701	3.129	Tarsus (Kosun)
50	Köstere Yörükleri	121	2.657	453	Kayseri
51	Kuştemür Yörükleri	280	6.038	1.567	Konya Eski il, Tarsus
52	Kuzviran Yörükleri	23	1.153	61	Menteşe (Köyceğiz)
53	Maraş Yörükleri	3.464	61.380	28.853	Adana, Adıyaman, Antep, Besni, Birecik, Bozok, Çorum, Kars-ı Maraş, Kilis, Malatya, Maraş, Özer, Sivas, Tarsus

	Yörük ve Türkmen Grupları	**Cemaat Adedi**	**Hane Sayısı**	**Mücerred**	**Bulundukları Bölgeler**
54	Marmaracık Yörükleri	13	181	73	Saruhan
55	Menteşe Yörükleri	37	1.860	108	Menteşe
56	Milli Taifesi	16	989	278	Çemişkezek, Kilis, Mardin
57	Mukataahane Yörükleri	24	266	256	Saruhan, Manisa
58	Oğul Beğlü Taifesi	11	255	74	Özer, Tarsus
59	Orhan Beğlü Taifesi	150	3.283	1.069	Tarsus
60	Pasyan Taifesi	120	3.272	835	Berazi, Diyarbekir, Savur
61	Rum (Anadolu) Yörükleri	18	184	15	Bozok (Yozgat)
62	Saruhan Yörükleri	1.367	8.491	5.516	Saruhan (Ilıca, Gördüs, Güzelhisar, Manisa, Menemen)
63	Savcı Hacılu Taifesi	127	3.415	1.168	Adana, Kozan
64	Sındırgı Yörükleri	34	195	11	Karesi, Sındırgı
65	Sivas Türkmenleri	28	729	271	Sivas, Uşak
66	Sonisa Yörükleri	14	428	242	Niksar, Sivas, Sonisa
67	Söğüd Yörükleri	19	501	196	Biga, Bursa
68	Şam (Şam Bayadı) Yörükleri	95	2.426	316	Bozok, Gedük, Sivas
69	Taceddinlü Taifesi	16	931	223	Ankara, Bacı Kaz.
70	Taşköprü Yörükleri	62	1.542	754	Kastamonu, Taşköprü
71	Teke Türkmenleri	462	18.009	4.626	Antalya (Elmalı, İğdir, Kalkanlu, Karahisar, Kaş, Milli Nah., Muslu Nah.), Aydın (Sart, Sultanhisarı, Tire, Silifke), Maraş, Menteşe, Tarsus
72	Terkemiş Yörükleri	38	1.758	290	Hamid, Gölhisar

	Yörük ve Türkmen Grupları	Cemaat Adedi	Hane Sayısı	Mücerred	Bulundukları Bölgeler
73	Toylu Yörükleri	34	1.399	125	Kütahya
74	Turgud Yörükleri	154	4.149	490	Akşehir, Karaman (Turgud, Saidili)
75	Turhal Yörükleri	20	588	209	Tokat, Turhal
76	Ulaş Taifesi	216	5.077	1.597	Adana (Yüreğir), Tarsus, Kosun, Ulaş
77	Ulu Yörük Taifesi	1.437	41.001	23.199	Amasya, Ankara (Ayaş, Beğpazarı), Bozok, Budaközü, Çorum, Eskişehir, Mihaliç, Sivas, Sivrihisar, Sorkun
78	Uluborlu Yörükleri	8	84	-	Hamid, Uluborlu
79	Yaban Eri Türkmenleri	69	3.081	1.034	Sivas
80	Yahyalu Yörükleri	222	7.736	2.862	Adana (Karaisalu, Sarıçam), Aydın, Bozok (Boğazlıyan), Develi, Karahisar, Kayseri, Niğde, Tarsus, Ürgüb
81	Yakublar Yörükleri	8	99	47	Karesi, Pınarhisar
82	Yeni il Türkmenleri	12	605	17	Sivas
83	Yenişehir Yörükleri	185	3.480	1.237	Aydın (Alaşehir, Arpaz, Birgi, Bozdoğan, İzmir, Sultanhisarı, Tire, Yenişehir), Hamid (Eğirdir), Kütahya (Kula), Menteşe (Tavas), Saruhan (Adala)
85	Yüzdeciyan Yörükleri	335	3.102	2.564	Aksaray, Ankara, Bayburd, Kelkid, Konya, Ereğli, Eski il, Koçhisar, Niğde
86	Yüzdepâre Yörükleri	58	2.876	216	Kırşehir, Çiçekdağı
87	Zakirlü Kabilesi	63	1.567	332	Bozok, Sorkun
88	Zekeriyalu Taifesi	34	860	252	Tarsus, Ceyhan
	TOPLAM	**23.606**	**649.724**	**186.514**	

Anadolu'da mevcut bulunan Oğuz gruplarına bağlı cemaatlerin hangi bölgelerde yaşadıkları kabaca aşağıdaki gibidir:

OĞUZ BOYLARINA MENSUP CEMAATLERİN YAŞADIKLARI YERLER

Boy Adı	Oğuz Grubu	Anadolu'da bulunduğu yerler
KAYI	**BOZOK Gün Han Oğulları**	Adana (Merkez, Dündarlı, Kınık, Yüreğir), Afyon, Aksaray (Koçhisar). Akşehir (Ilgın), Amasya, Ankara (Merkez, Ayaş, Beğpazarı, Çubuk, Haymene, Kasaba), Aydın, Antep, Bayburd, Beğ S. (Mihaliç, Sivrihisar), Birecik (Araban, Suruç), Bolu (Ereğli, Gerede, Taraklıborlu), Bozok (Yozgat, Kanak), Çankırı (Çerkeş, Tosya), Çermik, Çorum (Bayadözü, Budaközü, İskilip), Diyarbekir (Ceylan Nah.), Ergani, Erzurum (Kemah), Halep, Hamid (Barla, Doyuran, Eğridir, Gölhisar, Isparta, Uluborlu), Hüdavendigâr (Bursa), İçel, Karaman, Karesi (Balıkesir), Kadirli, Kastamonu (Araç, Boyabad, Sinop, Taşköprü), Kayseri, Kırşehir, Kilis, Kocaeli, Konya (Eski il, Turgud, Bayburd, Ilgın, Mahmudlar, Saidili), Kütahya (Aydos, Gediz, Geyikler, Alaşehir, Kula, Küre, Lazkiye, Selendi, Simav, Şeyhlü, Yalak), Maraş, Besni, Mardin (Beriyyecik), Menteşe (Balat, Bozöyük, Çine, Eskihisar, Köyceğiz, Mekri, Milas, Peçin, Tavas), Muğla, Niğde (Anduğı, Bor, Develi), Saruhan, Sis (Kozan), Sivas (Budaközü, Sorkun), Tarsus, Teke (Milli, Karahisar), Tekirdağ, Uşak.
BAYAD	**BOZOK Gün Han Oğulları**	Adana (Karaisalu, Kınık, Özer=Payas, Yüreğir), Afyon, Aksaray (Koçhisar), Akşehir, Amasya, Ankara (Bacı, Beğpazarı, Çubuk), Aydın, Antep, Beğ (Sivrihisar), Birecik (Suruç), Bitlis (Adilcevaz), Bozok (Yozgat, Akdağ, Karadere, Sorkun, Emlâk, Gedük, Kanak), Çankırı, Çemişkezek, Çorum (Bayadözü, Katar, Osmancık), Diyarbekir (Hasankeyf, Batı Diyarbekir, Savur), Ergani, Erzurum (Tercan), Eskişehir, Halep, Hama, Hamid (Burdur, Eğridir, Uluborlu, Yalvaç), Hüdavendigâr (Bursa), İçel (Mud), Karaman (Ereğli, Ürgüb), Kadirli, Kayseri, Kırşehir, Kilis (Çöm), Konya (Bayburd, Eski il, Göçü, Ilgın, İnsuyu, Kureyözü, Mahmudlar, Saidili, Turgud), Kütahya (Geyikler, Şeyhlü), Malatya (Argovan, Besni, Gerger, Hısn-ı Mansur=Adıyaman, Kâhta), Maraş (Elbistan, Kara Hayıt, Kurupınar, Zamantı), Mardin, Menteşe, Niğde, Özer-ili, Saruhan (Demirci), Manisa, Sis (Kozan), Sivas (Budaközü, Niksar, Sorkun), Şam, Tarsus (Kosun), Teke (Milli Nah.), Trablusşam, Urfa, Şark Vilâyeti.

Boy Adı	Oğuz Grubu	Anadolu'da bulunduğu yerler
ALKAEVLİ	**BOZOK Gün Han Oğulları**	Aksaray (Koçhisar)
KARAEVLİ	**BOZOK Gün Han Oğulları**	Kastamonu, Sivas (Tokat, Turhal)
DÖĞER	**BOZOK Ay Han Oğulları**	Adana (Berendi, Dündarlı, Özer ili), Afyon, Aksaray, Ankara, Aydın, Antep, Biga, Birecik (Ank, Suruç), Bozok (Yozgat), Çapakçur, Çemişkezek, Çermik, Diyarbekir (Akçakale, Savur, Berazi), Eskişehir, Erzurum, Halep, Hama, Hamid (Burdur, Isparta), İçel, Karaman, Kars-ı Maraş (Kadirli), Kayseri, Kerkük, Kilis, Konya, Kütahya, Malatya (Besni, Gerger, Hısn-ı Mansur=Adıyaman, Kâhta), Maraş, Mardin, Niğde, Nusaybin, Özer (Payas), Savur, Sis (Kozan), Sivas, Siverek, Şam, Tarsus, Trabzon, Urfa (Bozili=Bozova, Harran, Haykuyu, Kaba Haydar, Kozan, Sallı, Ulum).
YAZIR	**BOZOK Ay Han Oğulları**	Adana, Aksaray, Amasya, Ankara, Aydın (Alaşehir, Yenişehir), Birecik (Ank, Suruç), Bozok (Yozgat), Çankırı, Çemişkezek, Çermik, Diyarbekir, Erzurum, Halep, Hamid (Eğridir, Gölhisar, Uluborlu), Hüdavendigâr (Bursa), Karaman, Kayseri, Kırşehir, Kilis (Çöm), Kocaeli (Gebze), Konya, Kütahya, Maraş, Mardin (Beriyyecik), Menteşe, Sis (Kozan), Sivas, Siverek, Tarsus, Teke (Antalya, Elmalı, Kaş), Trablusşam, Urfa (Bozova, Harran), Uşak.
DODURGA	**BOZOK Ay Han Oğulları**	Adana, Aksaray, Amasya, Ankara, Biga (Ezine), Beğ S. (Sivrihisar), Birecik (Suruç), Bolu, Çankırı, Çorum, Diyarbekir, Erzurum, Halep, İçel (Mud), Karaman, Kastamonu, Kırşehir, Maraş, Menteşe (Mekri, Peçin), Sivas, Tokat (Turhal), Tarsus (Kosun, Ulaş), Teke (Antalya, Milli Nah., Muslu Nah.), Trablusşam, Urfa (Bozova).
YAPARLI	**BOZOK Ay Han Oğulları**	Aydın (Alaşehir, Arpaz, Birgi, Bozdoğan, İzmir, Sultanhisarı, Tire, Vakıf, Yenişehir), Hamid (Eğridir, Gölhisar), Kütahya, Mardin, Menteşe (Mekri, Muğla, Tavas, Peçin), Saruhan (Adala, Akhisar).

Boy Adı	Oğuz Grubu	Anadolu'da bulunduğu yerler
AVŞAR	**BOZOK Yıldız Han Oğulları**	Adana, Afyon, Aksaray, Amasya, Ankara, Aydın, Antep, Beğ S. (Sivrihisar), Beyşehir, Birecik, Bolu, Bozok (Yozgat), Çankırı, Çemişkezek, Çorum, Diyarbekir, Erzurum, Halep, Hamid (Eğridir, Gölhisar, Uluborlu, Yalvaç), Hüdavendigâr (Bursa), İçel (Anamur, Gülnar, Karataş, Mud, Silifke, Silindi), Karahisar-ı Şarkî, Karaman (Bozkır, Eski il, Karahisar), Kadirli, Kastamonu, Kayseri, Kırşehir, Kilis, Konya, Kütahya, Malatya, Maraş (Antakya, Bertiz, Besni, Camusbel, Elbistan, Güğercinlik, Kara Hayıt, Keferdiz, Kurupınar, Yenice Kale, Zamantı), Menteşe ((Balat, Mekri, Peçin, Ula), Niğde, Özer (Payas), Saruhan (Demirci, Manisa, Ayasulug, Sığla), Sivas, Tarsus (Merkez, Kosun, Ulaş), Teke (Antalya), Urfa.
KIZIK	**BOZOK Yıldız Han Oğulları**	Adana (Dündarlı, Karaisalu, Sarıçam, Yüreğir), Afyon, Aksaray, Akşehir, Ankara, Aydın, Beyşehir, Birecik, Bolu, Bozok (Yozgat), Çankırı, Çorum, Erzurum (Tercan), Halep, Hamid, Hüdavendigâr (Bursa), Kastamonu, Kırşehir, Konya, Kütahya, Malatya (Kederbeyt), Maraş, Manisa, Menteşe, Niğde, Saruhan (Adala, Akçahisar, Demirci, Gördüs, Güzelhisar, Ilıca, Kayacık, Marmara, Menemen, Nif), Sivas, Tarsus.
BEĞDİLİ	**BOZOK Yıldız Han Oğulları**	Adana (Dündarlı, Hacılı, Karaisalu, Yüreğir), Afyon, Aksaray (Eyüb ili, Bayburd, Turgud), Akşehir, Ankara, Antakya, Aydın, Antep, Biga, Birecik, Bozok (Yozgat), Çorum (Bayadözü, İskilip, Katar), Diyarbekir, Dulkadır (Maraş, Antep), Halep, Hamid (Karaağaç, Yalvaç), Hüdavendigâr (Bursa), İçel (Anamur, Gülnar, Mud), Karaman, Kadirli, Kayseri, Kırşehir, Kilis, Konya (Bayburd, Turgud, Eski il, Ereğli, Kureyşözü, Saidili), Kütahya, Malatya (Besni, Hısn-ı Mansur=Adıyaman), Maraş (Elbistan), Mardin, Muğla, Niğde (Bor, Develi, Ortaköy, Zeytun), Özer (Payas), Samsun, Saruhan, Sivas, Tarsus (Kosun), Urfa, Şark Vilâyeti.
KARKIN	**BOZOK Yıldız Han Oğulları**	Adana (Dündarlı, Karaisalu, Sarıçam), Afyon, Aksaray (Koçhisar, Eyüb ili), Ankara, Aydın, Antep, Birecik, Bolu, Bozok (Yozgat), Çankırı, Çorum, Diyarbekir, Erzurum, Halep, Hamid (Eğridir, Gölhisar, Yalvaç), Hüdavendigâr (Bursa), İçel, Karaman, Karesi (Ayazmend, Balıkesir, Bigadiç, Fart, Giresun, İvrindi, Manyas, Pınarhisar, Sındırgı), Kastamonu, Kırşehir, Kocaeli, Konya, Kütahya, Maraş, Menteşe, Niğde (Ürgüb, Eski il), Saruhan (Adala, Akçahisar, Conşa, Demirci, Gördüs, Güzelhisar, Ilıca, Kestel=Nazilli, Manisa, Marmara Nah., Nif, Yengi), Sığla (Ayasulug, İzmir), Sivas (Niksar, Tokat), Tarsus (Kosun, Kuştemür), Teke (Antalya).

Boy Adı	Oğuz Grubu	Anadolu'da bulunduğu yerler
PEÇENEK (Beçene)	**ÜÇOK Gök Han Oğulları**	Adana (Karaisalu, Kınık, Sarıçam), Afyon (Sandıklı), Aksaray (Koçhisar), Alaiye (Alanya), Ankara (Çubuk, Haymana, Murtazaâbâd, Yabanâbâd), Bitlis (Ahlat), Bozok (Yozgat, Akdağ, Çubuk, Delüce Özü, Eğri Su), Halep, İçel (Anamur, Ermenek, Gülnar, Silifke), Karaman, Kars-ı Maraş (Kadirli), Kayseri (Malya), Konya Bayburd, Eski il, Karacadağ, Kureyşözü), Kilis, Malatya (Hısn-ı Mansur=Adıyaman), Maraş (Elbistan, Güğercinlik, Keferdiz), Sivas (Eşkinciyan, Tokat Erkilet), Tarsus.
ÇEPNİ (Çebni)	**ÜÇOK Gök Han Oğulları**	Adana (Dündarlı, Sarıçam, Yüreğir), Aksaray (Koçhisar), Akşehir, Amasya, Ankara, Aydın, Bayburd (Kelkid), Birecik (Araban, Merzüman, Suruç), Bolu (Mudurnu, Todurga), Bozok (Yozgat), Çankırı, Çorum (Osmancık), Diyarbekir (Bertiz, Savur), İçel (Mud), Halep, Hamid (Eğridir, İrle), Hüdavendigâr (Bursa), Karaman, Konya, Karesi (Giresun, İvrindi), Kadirli, Kastamonu (Araç, Ayandan, Küre), Kayseri, Konya (Alaşehir, Aladağ, Ilgın, Mahmudlar, Turgud), Kütahya, Maraş, Niğde, Ordu (Ünye), Samsun (Kavak), Sivas, Trabzon (Çepni, Kürtün).
BAYINDIR	**ÜÇOK Gök Han Oğulları**	Adana (Berendi, Dündarlı, Hacılı, Karaisalu, Kınık, Özer, Yüreğir), Afyon, Aksaray, Akşehir, Alaiye (Alanya), Ankara, Antakya, Aydın, Antep, Beğ S. (Sivrihisar), Biga, Birecik, Bolu, Bozok (Yozgat), Çankırı, Çapakçur, Çorum, Denizli, Diyarbekir, Erzurum, Halep (Ağzaz), Hama, Hamid (Burdur, Ağlasun, Eğridir, Gölhisar), Hınıs, Hüdavendigâr (Bursa), İçel (Mud, Silifke), Karaman, Karesi (Sındırgı), Kadirli, Kastamonu (Sinop), Kayseri, Kırşehir, Kilis, Kocaeli (Kandıra), Konya, Kütahya, Malatya (Besni), Maraş, Mardin, Menteşe, Muğla, Niğde (Develi), Özer (Payas), Saruhan, Sis (Kozan), Sivas, Tarsus, Teke (Elmalu, Kaş, Milli Nah.), Trablusşam, Urfa (Bozili=Bozova).
ÇAVUNDUR (Çavuldur)	**ÜÇOK Gök Han Oğulları**	Amasya (Gedegra, Geldiklen), Ankara, Çankırı, Çorum, Diyarbekir, Hamid, Karaman, Kastamonu, Konya, Kütahya, Maraş, Niğde, Ordu (Ünye), Samsun (Kavak), Sivas, Trabzon (Çepni, Kürtün).
SALUR	**ÜÇOK Dağ Han Oğulları**	Adana, Aksaray (Eyüb ili, Koçhisar), Akşehir, Amasya, Ankara, Aydın, Antep, Biga, Beyşehir, Birecik (Araban, Rum Kala), Bozok (Yozgat, Akdağ, Baltı, Çubuk, Kanak, Sorkun), Çorum (Budaközü, Osmancık), Diyarbekir, Erzurum (Kemah, Rum Kala), Halep, Hama, Hamid, Hüdavendigâr (Bursa), Karaman, Karesi, Kadirli, Kastamonu, Kayseri, Kırşehir, Kilis, Konya, Kütahya, Malatya (Kâhta, Samsad, Gerger, Hısn-ı Mansur= Adıyaman), Maraş, Menteşe, Muğla, Niğde, Saruhan, Sivas, Tarsus (Kosun, Kuştemür, Ulaş), Trablusşam, Urfa.

Boy Adı	Oğuz Grubu	Anadolu'da bulunduğu yerler
EYMÜR	**ÜÇOK Dağ Han Oğulları**	Adana (Ayas, Dündarlı, Hacılı, Karaisalu, Berendi, Kınık, Sarıçam), Afyon, Aksaray (Eyüb ili), Akşehir, Amasya, Ankara (Ayaş, Bacı, Çubuk, Kasaba), Arapkir, Aydın (Ayasulug, Alaşehir, Bozdoğan, Fota, Güzelhisar, İzmir, Nif, Sart, Tire, Yenişehir), Antep, Beğ S. (Sivrihisar), Birecik (Ank, Merzüman, Suruç), Bolu, bozok (Yozgat), Çankırı, Çemişkezek (Havik), Çorum, Diyarbekir, Ergani, Erzurum (Kemah, Rum Kala), Halep, Hamid, Hüdavendigâr (Bursa), İçel (Anamur, Gülnar, Mud, Silifke, Sinanlu), Karaman, Kadirli, Kastamonu (Araç, Daday, Sinop), Kayseri, Kırşehir, Kilis, Kocaeli, Konya, Kütahya, Malatya (Besni, Argovan, Gerger, Hısn-ı Mansur=Adıyaman, Kâhta, Keysun, Samsad), Maraş (Antakya, Elbistan, Güğercinlik, Keferdiz, Kemer, Yenicekale, Zamantı), Mardin, Membiç, menteşe (Köyceğiz, Tavas), Niğde (Develi, Karahisar, Şamardı, Ürgüb), Özer (Payas), Ravendan, Saruhan, Sis (Kozan), Sivas, Tarsus, Teke (Elmalı, Milli Nah.), Urfa.
ALAYUNDLU	**ÜÇOK Dağ Han Oğulları**	Adana (Karaisalu), Aksaray (Bekir, Eyüb ili, Koçhisar), Afyon (Karahisar-ı Sahib), Akşehir (İshaklu), Amasya (Ladik), Ankara, Antep, Beğ S. (Sivrihisar), Bolu, Çankırı, Çorum, Erzurum (Kemah, Kuruçay), Halep, Hamid, Hüdavendigâr (Bursa), İçel, Karaman, Kastamonu, Kırşehir, Konya (Turgud), Kütahya, Maraş, Menteşe, Niğde, Saruhan, Sultanönü (Eskişehir), Trabzon, Urfa.
YÜREĞİR	**ÜÇOK Dağ Han Oğulları**	Adana (Merkez, Ayas, Berendi, dündarlı, Hacılı, Karaisalu, Kınık, Sarıçam, Yüreğir), Aksaray (Eyüb ili), Ankara, Bayburd (Kelkid), Biga, Birecik, Bozok (Yozgat), Halep, Hamid, Hüdavendigâr (Bursa), İçel (Gülnar, Karataş), Karahisar-ı Sahip (Afyon), Karaman, Kars-ı Maraş (Kadirli), Kastamonu, Kırşehir, Kilis, Kütahya, Konya, Malatya, Maraş (Elbistan), Menteşe (Köyceğiz, Mekri, Pırnaz), Niğde (Şamardı), Özer (Payas), Sis (Kozan), Sivas, Sultanönü (Eskişehir), Tarsus (Kosun, Ulaş), Teke (Antalya), Trabzon (Kürtün).
İĞDİR (Yigdir)	**ÜÇOK Deniz Han Oğulları**	Adana (Ayas, Berendi, Karaisalu,Karataş, Sarıçam, Yüreğir), Aksaray (Koçhisar), Ankara, Aydın, Antep, Bayburd S., Biga, Birecik, Bozok (Yozgat), Çankırı, Erzurum, Halep, Hamid (Ağlasun, Barla, Eğridir, Yalvaç), Hüdavendigâr (Bursa), İçel (Gülnar, Karataş, Mud), Karaman, Kastamonu, Konya, Kütahya, Malatya (Besni, Argovan, Gerger, Hısn-ı Mansur=Adıyaman, Kâhta, Keysun, Samsad), Maraş, Menteşe (Bozöyük, Çine, Köyceğiz, Mazun, Peçin), Muğla, Saruhan (Adala, Akhisar, Demirci, Gördüs, Güzelhisar, Marmara), Manisa, Sivas, Siverek, Sultanönü (Eskişehir), Tarsus (Merkez, Kosun), Teke (Antalya, Elmalı, İğdir, Kaş, Muslu), Urfa (Bozili=Bozova).

Boy Adı	Oğuz Grubu	Anadolu'da bulunduğu yerler
YIVA	**ÜÇOK Deniz Han Oğulları**	Adana (Hacılı, Karaisalu, Kınık, Sarıçam, Yüreğir), Aksaray (Ereğli, Eyüb ili, Hasandağı, Koçhisar), Akşehir, Alaiye (Alanya), Ankara, Antep, Aydın (Alaşehir, Ayasulug, Birgi, Çeşme, Güzelhisar, Honaz, İzmir, Kestel=Nazilli, Sart, Sivrilhisar, Sultanhisarı, Tire), Bayburd (Kelkid), Biga, Birecik (Ank, Araban), Bitlis (Boğnaran), bolu, Bozok (Yozgat, Akdağ, Boğazlıyan, Deliceözü, Sorkun), Çankırı, Çorum, Denizli, Diyarbekir, Erzurum, Halep, Hamid, Hüdavendigâr (Bursa), İçel (Anamur, Ermenek, Gülnar, Mud, Silifke, Silindi, Sinanlu), Karaman, Karesi, Kars-ı Maraş (Kadirli), Kastamonu, Kayseri, Kırşehir (Hacı Bektaş), Kilis, Konya (Eski il, Ürgüb), Kütahya, Malatya (Besni, Hısn-ı Mansur=Adıyaman, Kâhta, Samsad), Maraş (Antakya, Elbistan, Zamantı), Mardin, Menteşe (Balat, Bozöyük, Çine, Eskihisar, Köyceğiz, Mazun, Mekri, Milas, Muğla, Peçin, Tavas, Ula), Niğde (Develi, Karahisar, Ürgüb), Rodos Adası, Saruhan (Akhisar, Güzelhisar, Manisa, İzmir), Sivas, Sultanönü (Eskişehir), Şam, Tarsus, Teke (Antalya, Elmalı, Honaz, İğdir, Kürt), Urfa.
KINIK	**ÜÇOK Deniz Han Oğulları**	Adana (Kınık, Berendi, Hacılı, Karaisalu, Sarıçam, Yüreğir), Aksa¬ray, Ankara, Arapkir, Aydın, Antep, Biga (Balya, Ezine), Birecik, Bolu, Bozok (Yozgat), Çankırı, Çorum, Diyarbekir, Erzurum, Halep, Hamid, Hüdavendigâr (Bursa), Karahisar-ı Sahib (Afyon), Kara¬hisar-ı Şarkî, Karaman, Karesi, Kars-ı Maraş (Kadirli), Kastamonu, Kayseri, Kırşehir, Kilis, Kocaeli, Konya, Kütahya, Malatya, Maraş, Menteşe, Niğde, Özer (Payas), Sığla, Sis (Kozan), Sivas, Siverek, Tarsus, Teke, Tekirdağ, Urfa.
BÜĞDÜZ (Bügdüz)	**ÜÇOK Deniz Han Oğulları**	Adana (Sarıçam, Yüreğir), Aksaray (Hasandağı, Koçhisar), Ankara, Beğ S. (Sivrihisar, Viranşehir), Aydın Bozok (Yozgat), Çankırı, Çorum, Halep, Hamid, Hüdavendigâr (Bursa), Karaman, Konya (Eski il, Koçhisar, Turgud), Kırşehir, Sivas, Sultanönü (Eskişehir).

Oğuz grupları içinde olmakla birlikte, hangi boydan olduğu tam olarak tespit edilememiş olanlarla, diğer grupların yaşadıkları yerler ise aşağıdaki cetvelde bulunmaktadır.

Boy Adı	Oğuz Grubu	Anadolu'da bulunduğu yerler
VARSAK	**ÜÇOK**	Adana (Ayas, Berendi, Dündarlı, Karaisalu, Misis, Sarıçam, Yüreğir), Aksaray (Eyüb ili, Koçhisar), Akşehir, Alanya (Manavgat), Ankara, Antep, Ayradı Kaz., Beğ S. (Sivrihisar), Bozok (Yozgat, Kanak, Sorkun), Çankırı (Keskin), Çorum (Budaközü, Osmancık), Diyarbekir, Halep, Hamid (Eğridir), İçel (Anamur, Bozdoğan, Ermenek, Gülnar, Karataş, Mud, Silifke, Silindi, Sinanlu), Karaman (Aladağ, Bozkır, Eski il, Koçhisar), Kars-ı Maraş (Kadirli), Kayseri, Kırşehir, Kilis, Konya (Bayburd, Ereğli), Kütahya, Maraş, Niğde, Özer (Payas), Sis (Kozan), Sivas, Tarsus (Kosun, Kuştemür, Ulaş), Teke (Antalya), Urfa.
BARAK[67]	**TÜRKMEN**	Adana, Ankara, Aydın, Beğ S. (Sivrihisar), Bozok (Yozgat), Hamid, Karaman, Kayseri, Maraş, Sis (Kozan), Sivas, Tarsus, Urfa (Kozan Nah.).
ÇUNKAR		Aksaray, Ankara (Bacı), Aydın, Bozok (Yozgat), Karaman, Kayseri, Kastamonu, Kırşehir, Malatya, Mardin, Saruhan, Manisa, Sivas (Sorkun, Budaközü).
KIPÇAK		Adana (Bulgarlu, Dündarlı), Aksaray (Eyüb ili, Hasandağı), Akşehir (İshaklu), Ankara, Aydın, Beğ S. (Sivrihisar), Bozok (Yozgat, Kanak, İli Su), Çankırı, Çorum, Hüdavendigâr (Bursa), Karahisar-ı Sahib (Afyon), Karaman, Kars-ı Maraş (Kadirli), Kayseri, Kırşehir, Konya, Kütahya, Maraş, Manisa, Sivas, Tekirdağ.
MOĞOL		Aksaray, Akşehir, Çorum, İçel, Karaman, Konya, Malatya (Taşili).
EKRAD		Adana (Özer ili), Akşehir (İshaklu), Amasya, Ankara, Aydın, Antep, Beyşehir, Birecik (Ank, Araban, Merzüman, Suruç), Bitlis (Adilcevaz, Ahlat, Keşağı), Bozok (Sorkun), Çemişkezek (Çatalkale, Ribat, Sağman, Vaşgird), Çermik, Diyarbekir (Kulb, Geyki, Şiri Nah., Hasankeyf), Erzurum (Kemah, Rum Kala, Aşağı Tercan, Yukarı Tercan), Halep (Ağzaz, Yarin), Hama, Hınıs (Merkez), Karaman (Bayburd, İshaklu, Koçhisar), Kırşehir, Kiğı (Göçek), Kilis (Çöm), Konya (Akşehir, Bay¬burd), Kütahya, Malatya (Besni, Gerger, Erenci, Hısn-ı Mansur= Adıyaman, Kâhta, Samsad), Maraş (Antakya), Mardin (Kûh-ı Mardin, Dinani), Niğde (Bor), Özer (Payas), Sivas, Siverek, Trablusşam, Urfa (Çermik), Vilâyet-i Şark.

67 Dulkadırlı Türkmenleri içinde Ceridlerden görünmekte olup, boyu belli olmadığı için buraya konmuştur.

ARAP		Aydın (Ayasulug, İzmir, Tire), Biga (Ezine), Birecik, Diyarbekir (Hasankeyf, Mihmurd, Tur, Kulb), Halep (Ağzaz), Kilis (Çöm), Mardin, Sığla (Ayasulug), Siverek, Urfa.

Yukarıda isimleri zikredilen aşiretler, bugün Türkiye Cumhuriyeti halkının önemli bir kısmını oluşturmaktadır. Zira 1877-78 Osmanlı-Rus savaşı ile Balkan savaşları sonrasında Anadolu'ya gelen göçmenlerle, Kafkasya'dan Anadolu'ya gelen göçmenler, Anadolu nüfusunun %30-35'ine ulaşmaktadır. Bunlar ve Anadolu'nun yerli Türkmen aşiretleri içinde önemli miktarda Alevi inancında olan insanlarımız bulunmaktadır. Zaten Anadolu'daki Alevi yerleşmelerine bakıldığında, yukarıdaki Türkmen dağılımlarıyla büyük bir benzerlik gösterdiği görülecektir.

ANADOLU'DA TÜRK AŞİRETLERİ VE KARAKEÇİLİLER

Bugün ülkemiz üzerinde sinsice plânlar yapılmakta ve sahneye Türkiye'nin yokedilmesi gayesine yönelik oyunlar konulmaktadır. Bu oyunun temelini insanlarımızı farklı etnik gruplara bölmek suretiyle ortaya çıkacak parçaların tek tek yutulması oluşturmaktadır. Bu oyun Osmanlı Devleti zamanında da oynanmış ve hattâ Şark Meselesi adıyla meşhur olmuştur. Şark Meselesi'nin en önemli yanı, Osmanlı topraklarında yaşayan Müslüman olmayan halka haklar tanınması ve ıslahat yapılması hususudur. Bu suretle Osmanlı Devleti baskı altında tutulmuş ve zaman zaman çok zor durumlara düşmüştür. Bugün Cumhuriyet Türkiyesi'nde de modernize edilmiş bir Şark meselesi mevcuttur. Nitekim Batılı devletlerce, Türkiye'de, insan haklarının olmadığı ve demokratikleşmenin hızla gerçekleştirilmesi gerektiği gibi konularda baskı yapılmaktadır. Buna bağlı olarak birçok Avrupa ülkesi Türkiye'yi etnik bakımdan ele almış ve hattâ son çıkardıkları bir kitapta Türkiye 47 etnik gruba bölmüşlerdir. Ancak 47 etnik grup derken Türkmen, Yörük, Türk, Kırgız, Kazak, Özbek, Azerî gibi çeşitli Türk boyları da ayrı imiş gibi saymışlardır. Hattâ bu boyları Şii, Alevi, Tahtacı gibi kendi içinde de gruplara ayırmışlardır ki, dolayısıyla bundan hedeflerinin ne ol-

duğu gayet açık bir biçimde görülmektedir. Bu arada Türk-Kürt ayırımı da yapılmıştır. Bu sebepledir ki Silifke, Urfa, Kırıkkale, Balıkesir gibi bölgelerde yaşayan Karakeçili aşiretleri de Kürt ve Türk olarak ayırıma tabi tutulmuştur. **Halbuki, Balıkesir, Ankara veya Urfa'daki Kara Keçili aşiretine mensup insanların birbirinden farklı olmadıkları, kültürleriyle, misafirperverlikleriyle, gönül zenginlikleriyle aynı aşiretin mensupları olduklarını biliyoruz.** Bu durum bizim üzerimizde oynanan oyunların ne denli tutarsız olduğunu ortaya koymaktadır.

Bizim farklı etnik gruplara ayrılmamız neden istenmektedir? Bunun başlıca sebebi, 20. yüzyıl sonlarında meydana gelen ve Dünyaya yeni bir çehre veren gelişmelerdir. Sovyetler Birliği'nin parçalanmasıyla ortaya çıkan Türk Cumhuriyetleriyle, gerek ekonomik, gerekse siyasî alanda Dünyada yeni bir güç çıkma ihtimali belirmiştir. Bu durum, böyle bir yeni gücün lideri ve lokomotifi olacak olan Türkiye'ye karşı yeni stratejiler üretilmesini zorunlu kılmıştır. Nitekim Türkiye 1968 yılından sonra sağ-sol kargaşasıyla, ardından Ermeni ve nihayet PKK meseleleriyle uğraşmak durumunda kalmıştır. Böylece insanların birbirine düşman olmasını hedefleyen ve iç istikrarın bozulmasını sağlayan bu garazkâr hareketler, hem Balkanlar, hem de Türk Cumhuriyet ve topluluklarıyla gerektiği biçimde ilgilenilememesine sebep olmuştur.

Bizim bu gibi hareketlerin önüne güçlü bir biçimde çıkabilmemiz için, tıpkı Karakeçili'de olduğu gibi, Söğüt'te olduğu gibi, Urfa'da olduğu gibi veya Bayburt'ta Dede Korkut'ta olduğu gibi, Türkiyemizin çeşitli yörelerinde, kültür zenginliklerimizi şenliklerle kutlayarak birlik ve beraberliğimizi pekiştirmeliyiz. Bunu yaptığımız takdirde ülkemizin her bir parçasının aynı kültür değerlerine sahip olduğunu göreceğiz. Bu da düşmanın oyunlarını bozacak en önemli unsur olacaktır.

Karakeçili aşireti hakkında bilgi vermeden önce kısaca Osmanlı Devleti'nin iskân politikası üzerinde durmak istiyorum.

Osmanlı Devleti bilindiği gibi Selçuklu Devleti toprakları üzerinde kurulmuş bir Türk devletidir. Bir bakıma onun devamıdır. Halkı aynıdır; sadece hanedan değişmiştir.

Anadolu, 1071 yılında, Bizanslılarla meydana gelen Malazgirt savaşından sonra Selçuklu Sultanı Alpaslan tarafından Türk fütühatına açılmıştır. Fütühatla birlikte bazı Türk beyleriyle Türkler Anadolu'ya gelip yerleşmeye başladılar. Bu ilk göç dalgası sonrasında Anadolu'da Mengücekoğulları, Saltukoğulları, Artukoğulları gibi beylikler kurulmuştur. Bundan sonra ise 10 yıl içinde Orta Asya'dan hem yerleşik, hem de göçebe Türk unsurları bölük bölük gelerek Anadolu'nun Türkleşmesini sağladılar. Anadolu'ya çeşitli Türk boylarıyla birlikte Oğuz boylarına mensup olmak üzere Kayı, Bayat, Karaevli, Yazır, Döğer, Dodurga, Avşar, Kızık, Beğdili, Karkın, Bayındır, Paçenek, Çavuldur, Çepni, Salur, Eymür, Alayundlu, Yüregir, ığdir, Büğdüz, Yıva, Kınık teşekkülleri Anadolu'nun çeşitli bölgelerine yerleştiler.

Anadolu bir mozaik değil, Anadolu bir Türkmen yatağıdır. Bunu özellikle belirtmek istiyorum. Türkler, zengin bir kültüre sahip olarak buralara gelmişlerdir. Bu zengin kültür, Anadolu kültürünü kendi potası içinde eritmiştir. Aksine Türk kültürü Anadolu kültürü içinde erimemiştir. Bugün şöyle bir etrafımıza baktığımızda, yaşayış ve giyiniş tarzlarımız ile Orta Asya'da bağımsızlığına kavuşmuş Türk cumhuriyetlerindeki kardeşlerimizin yaşayış, konuşma, gelenek ve göreneklerinin aynı olduğunu görmekteyiz. Öyle ki bugün Söğüt'te gördüğümüz, Urfa'da gördüğümüz sarı, kırmızı, yeşil renkleri, bir Türk rengi olarak Kırgızistan'da Manas Destanı'ndaki oyunlarda kıyafet olarak gördük. Aynı renkler yine Türkmenistan'da da eski Türk folklor ekiplerinin temel giysileri idi. Dolayısıyla bir **Türk rengi olan sarı, kırmızı ve yeşilin bölücü örgütün renkleri olması nasıl izah edilir?** Tıpkı çok eski bir Türk bayramı olan Nevruz'un bir takım ideolojilere mal edilmesi gibi.

Şimdi gelelim Karakeçililere; Anadolu'ya, 24 Oğuz boyundan ayrı olarak Tatar, Kıpçak, Kırgız, Kazak, Özbek gibi diğer Türk gruplarından da göçler olmuştur. Bu Türk grupları bugün Anadolu'nun aslî unsurunu meydana getirmektedir. İşte bunlardan biri de Karakeçili Türkmen grubudur.

Karakeçililer Horasan Türkmen grubuna mensuptur. Bağlı bulundukları Oğuz boyu Kayı'dır. Ayrıca Firuz Bey idaresinde Anadolu'ya gelen ve 24 Oğuz boyundan biri olan Beydili Türkmenleri içinde bir Karakeçili grubu vardır. Beydili Türkmenleri, 12 beylik halinde idare edilmekteydi. Bunların her biri müstakil bir beye bağlı olup bunların isimleri: [1]

1- Kadirli 2- Kazlı 3- Ulaşlı 4- Ceridli 5- Kara şıhlı 6- Bekmişli 7- Araplı 8- Kara Keçili 9- Kara koyunlu 10- Savcılı 11- Mürselli 12- Emirli-Birelli 13- Şarkevli 14- Bayındırlı 15- Kürdülü 16- Barak 17- Encürlü 18- Güneç 19- Yağmurlu 20- Çayrazlı idi.

Bunlardan Karakeçili oymağı Karatekeli, Sarıtekeli ve Alibayramoğlu adıyla 3 kola ayrılıyordu.

Bu oymaklardan **Karatekeli ve Sarıtekeli grupları Siverek ve Suruç bölgesine yerleşmişlerdir. Alibayramoğulları grubu ise Gaziantep-Kertil'de yurt tutmuştur.** Bu üç Karakeçili oymağından bir miktar hanenin ise Batı Anadolu'ya göç ettikleri bilinmektedir[2]. Nitekim Karaman'da bir Karakeçili oymağının mevcudiyeti Osmanlı arşiv belgelerinde kayıtlıdır. Bunlar Teke Sancağı'na kadar gitmekteydiler[3]. Teke Sancağı, bugünkü Antalya yöresidir.

Anadolu'ya gelen Türkmenlerden biri de Ulu Yörük adını taşımaktaydı. Başlıca Sivas, Amasya ve Tokat bölgelerinde yaşayan bu Türkmen grubunun bazı oymakları batıda Ankara, Kırşehir bölgelerine kadar yayılmıştı. Ulu Yörük başlıca üç kümeye ayrılmaktaydı: *Yüzde Pâre, Ota Pâre* ve *Şark pâre*. Bu kümeleri teşkil eden oymaklar bölük

1 Ali Şahin, Güney Anadolu'da Beydili Türkmenleri ve Baraklar, Ankara 1962, s. 22-23.
2 Ali Şahin, Aynı eser, s. 18-19.
3 Ahmed Refik, Anadolu'da Türk Aşiretleri, İstanbul 1930, s. 11.

adını taşımaktadır. Bölüklerden her biri muayyen kışlaklara sahip bulunmakta idi. Bu topluluğu meydana getiren başlıca bölükler şunlardı: *İl-beylü, Çepni, Kulağuzlu, Ak-kuzulu, Ak-salur, Tatlu, Gökçelü, Şerefeddinlü, Çunkar, Ballu, Çapanlu, İkizli, Ustacalu, Dodurga, Özlü, Kırıklı, Kara Fakihlü, Turgutlu, Akça Koyunlu, Ali Beylü, Kara Keçilü ve İnallu* idi[4].

Menteşe yöresinde Kızılca Keçilü ve Kütahya yöresinde de Ak Keçilü oymakları bulunmaktadır[5]. Ayrıca Sarıkeçili, Karatekeli ve Kara Koyunlu aşiretleri de vardı[6].

Ankara Sancağının Kasaba kazasında da Kara Keçilü adında bir oymağa rastlanmaktadır. Ulu Yörük adı verilen ve Kırşehir yöresinde yaşayan büyük Kara Keçili oymağının bir kolu olan bu Karakeçililer, Eskişehir bölgesindeki Karakeçililerin de akrabası idiler[7]. Eskişehir yöresinde yaşayan Karakeçililer, öncesini tam olarak tesbit edemediğimiz bir zamandan beri, her yıl Söğüt'teki Ertuğrul Gazi'nin türbesini ziyaret etmekte ve bununla ilgili olarak şenlikler düzenlemekte idi. II. Abdülhamid, kendi akrabaları ve öz oymağı olarak nitelediği Karakeçililerin bu ziyaretine resmî bir hüviyet vererek, **Karakeçili gençlerinden meydana gelen bir alay vücuda getirdi ve buna *Ertuğrul Alayı*** adını verdi[8]**.**

Karakeçili adının yanı sıra, Anadolu'da, yine keçili ismini taşıyan bazı aşiretler de bulunmaktaydı. Meselâ, Menteşe yöresinde Kızılcakeçili, Kütahya yöresinde Akkeçili ve Sarıkeçili oymakları vardı. Bu oymaklar da tıpkı Karakeçililer'de olduğu gibi, keçilerin renginden dolayı bu adı almış olmalıdırlar.

Burada şunu açıkça ifade etmek gerekir ki, "*kara*", Türkler tarafından mukaddes sayılan bir renktir. Nitekim Dokuz Oğuzların bayrakları kara idi. Büyük Türk kumandanı Horasanlı Ebu Müslim'in bayrağı da karaydı; kara bayraklı, kara elbiseli olan ordusuna da "Karalı askerler" dinilmekteydi.

4 Faruk Sümer, Oğuzlar (Türkmenler), Tarihleri-Boy Teşkilâtı-Destanları, Ankara 1972, s.178.
5 Faruk Sümer, Aynı eser, s. 181.
6 Yusuf Halaçoğlu, XVIII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun İskân Siyâseti ve Aşiretlerin Yerleştirilmesi, Ankara 1991, s. 8.
7 Faruk Sümer, Aynı eser, s. 181-182.
8 Faruk Sümer, Aynı eser, s. 221.

Oğuz Han'ın 24 boyundan birinin adı da "Karaevli"dir. Zira "kara" kutluluğunu Türklerin eski dinlerinden almıştır. Gerçekten de Altay Türklerinde geçen Karahan, yedi kat göğün üst tabakasında oturan ve dünyanın mukadderatını tayin eden Tanrı'nın ismi idi. Oğuzlar aşağıdaki semaya ve orada hükmeden tanrıya "Karayer" adını vermişlerdi[9]. Bu sebeple olsa gerek kara ile açıklanan pekçok yer adı, aşiret veya boy adı, şahıs adına rastlanmaktadır. Meselâ, Karakurum (Moğolistan'ın güney batısında), Karakum (Sirderya çevresinde), Kara Balgasun (Orhon'un sol sahilinde), Karaşar (Doğu Türkistan'da), Karategin (Türkistan'da), Karabağ (Azerbaycan'da), Karakoyunlu, Karamanlı, Kara Tekeli, Karalı, Kara Eşmelü, Kara Hisar, Karagündüzlü, Kara Hacılu, Kara Avşar, Karaağaç, Kara Deniz, Kara Hamzalı, Kara Kocalar, Karaca Kürd, Karamuklu, Kara Şeyhlü, Karatay, Kara Yürük v.s. gibi değişik isimler mevcuttur.

Türklerin örf ve âdetlerine bağlılığı, ülkemiz ve bizler üzerinde oynanan oyunları bozacaktır. Biz Türkler her şeye insanca yanaşmışızdır. Din, dil, ırk ayırımı yapmadan hayır müesseseleri ve hattâ hayvanlar için bile vakıflar kurmuşuzdur. Kurulan hiç bir vakıfta 'bu vakıf sadece müslümanlar içindir' diye bir ifadeye kesinlikle rastlamazsınız. Meselâ Fâtih Sultan Mehmed, kurmuş olduğu vakfın vakfiyesi başında şunu ifade etmiştir: "*Kâinâtın özü insandır. Kurduğum bu vakıf da insanlar içindir.*"

Böylesine insanî değerler taşıyan bir anlayışın suçlanması çok anlamlıdır. Zira çıkarları uğruna Irak'ta, Çeçenistan'da, Bosna-Hersek'te, Kosova'da ve en son olarak Filistin'de suçsuz insanları öldürenler, çifte standart uygulayanlar, buna rağmen bize insanlık dersi vermeye kalkanlar; aslında bizden insanlık dersi almalıdırlar. Bunun için diyorum ki; Biz biriz. Dolayısıyla dinimize örfümüze, kültürümüze bağlı insanlar olarak, Türk milleti olarak beraber olmaya mecburuz.

---

9 İbrahim Hakkı Konyalı, Karacabey Mamuresi, Vakfiyesi, Tarihi ve Diğer Eserleri, İstanbul 1943, s.117-127.

İSTANBUL'UN FETHİ VE TÜRKLERİN YERLEŞTİRİLMESİ

Büyük Türk hükümdarı İstanbul fâtihi Sultan Mehmed ve devri, siyasî, iktisadî ve sosyal açısından değerlendirildiğinde, sadece bin yıllık Türkiye tarihinde değil, bilinen ikibin beşyüz yıllık Türk tarihinde seçkin bir yere sahip olduğu görülür. Fâtih ve devrinin Türk tarihinde böylesine önem taşımasının sebebi, şüphesiz Osmanlı Devleti'nin bu dönemde, dünya fikir ve ilim hayatında yeni bir anlayışın öncüsü olmasının yanısıra, Türklerin dünyaya yeni bir gözle bakmalarının da başlangıcı olmasındandır. Nitekim Fâtih, İstanbul'u fethetmekle, Doğu Roma'yı (Bizans) idaresine almış ve böylece Batı Roma'da da hak iddia eder duruma gelerek, İtalya ve Papalığı ele geçirmek suretiyle Hristiyanlık dünyasını da içine alan bir cihan hükümdarı olma idealini fiiliyata sokma imkânı bulmuştur. Gerçekten de 1480'de Türk ordularının İtalya'da Otranto'ya çıkmaları, bu büyük hükümdarın belki de zehirlenmesinde en önemli sebeplerden biri olmuştur. Öte yandan bu idealin uygulamaya konulabilmesi için başlattığı dış politika, bir yandan Avrupa'nın coğrafî keşiflere çıkması için vesile olurken, diğer yandan doğu ticaretine bağımlı olan Batı ekonomisinin, keşifler sonrası elde ettikleri sömürgeleri dolayısıyla, belki de bir daha hiç sarsılmayacak bir düzeye gelmesiyle neticelenmiştir. Zira

Fâtih'in, İstanbul'un fethinden sonra, *Batı ile Doğu arasında can damarı demek olan ipek ve baharat ticaret yollarını ele geçirmek ve bu suretle ticarî ve dolayısıyla ekonomik açıdan Avrupa'yı kontrol altına alarak hâkim olmak düşüncesinin Avrupalı devletlerce erken anlaşılması,* bir tedbir olarak yeni yollar aranmasını gündeme getirmiştir. Şüphesiz bu durum daha sonraki zamanlarda Osmanlı ekonomisini olumsuz yönde etkilemiştir.

Fâtih'in Avrupa'yı diğer yönden ilgilendiren en önemli hareketi, hiç şüphesiz İstanbul'un fethinden sonra, Müslüman olmayan halka tanıdığı din ve vicdan hürriyeti konusunda olmuştur. Ortaçağ'ın koyu kilise taassubu içinde bulunan Avrupa devletleri, halklarını kilise ruhban sınıfının insafına terketmişken, Fâtih'in, Müslümanların yanı sıra Hristiyan, Yahudi ve Ermenilere de din ve vicdan hürriyeti tanıyarak, her biri için patrikâne açması, **Avrupa'nın düşünce sistemini temelinden sarsmıştır. Bunun üzerinedir ki, bu yeni anlayışla Avrupa'da Ortaçağ sona ermiş ve Yeniçağ başlamıştır.** Öte yandan ilmî araştırmalara tanınan serbestiyet, her şeyi kiliseye bağlayan Ortaçağ Avrupa düşünce sisteminin iflasına ve neticede Rönesans ve Reform hareketlerinin gerçekleşmesine zemin hazırlamıştır.

Yukarıda kısaca belirttiğimiz üzere Avrupa'yı yakından etkileyen Fâtih dönemi Türk düşünce hayatı, Osmanlı toplumuna nasıl yansımıştır? Dolayısıyla Osmanlı Devleti, kendi halkına neler vermiş veya neler vermemiştir?

Yakın zaman Türk tarih tezinde, İstanbul'un fethiyle Ortaçağın sona erdiği ve yeniçağın başladığı fikri, Osmanlı tarih kaynaklarındaki bilgilerle çelişmektedir. Nitekim vergilerden ve baskılardan bîzar olan Hristiyan halkın, Bizans idaresinden kurtulup Osman Gazi'ye tabi olunca, her türlü baskıdan kurtulduğu, bütün haklarının teminat altına alındığı ve kendi tekfurlarından görmedikleri âdilâne muameleyi elde ettikleri kaynaklarda geçmektedir. Bu anlayış, Müslüman toplum arasında da, mezhep farkı gözetilmeksizin uygulanmıştır. Dolayısıyla İstanbul'un fethi sonrasında,

Müslümanlar arasındaki bu barış ortamı, o zamana kadar büyük bir düşmanlığın süregeldiği Katolik kilisesi ile Ortodoks patrikhanesi arasındaki çekişmeyi de gündemden çıkarmış ve hangi dinden olursa olsun bütün insanların eşit olduğu fikrinin yerleşmesine zemin hazırlayarak, **özgür düşünce Avrupalılara öğretilmiştir.** Böylece, asırlar öncesinde Türklerde başlayan Yeniçağ düşüncesi, Avrupa'da da taraftar bulmuş ve bu fikrî yapı, asırlar sonra kabul edilecek insan haklarının da temelini oluşturmuştur. Gerçekten de Türk-islâm toplumlarının en önemli müesseselerinden olan vakıfların kuruluşu ile ilgili olarak, vakıfnâmelerde, "*insanın kâinatın özü olarak yaratıldığı ve insanoğlunun emaneti iyi kullanması gerektiği, birçok hayır ve güzel işler yapması için dünyaya geldiği*" ifadeleri ile insanların sahip oldukları mevki ortaya konmuştur[1]. Ayrıca vakfiye girişlerinde amacın; adaleti, diyaneti ve güzel ahlâkı hâkim kılmak olduğu da belirtilmektedir. Buna bağlı olarak Fatih tarafından Hz. Eyyüb el-Ensârî türbe ve camiine bağlanan vakıf müştemilâtında, buraya gelenlerin misafir edilmeleri, fakir, miskin vesair muhtaç insanların doyurulmaları için bir imaret yaptırılmıştı[2]. Yine Fâtih Külliyesi içinde yer alan ve yaklaşık her gün 1280 kişinin yemek yediği imarette de aynı şekilde talebelere, misafirlere, görevlilere, garip ve muhtaçlara sabah ve akşam yemek verilmekte ve misafirlerin üç gün üç gece misafir edilmeleri hükmü yer almaktadır[3].

Bu düşünce ve adalet üzerine oturan idarî sistem içinde Osmanlı Devleti, tebaasını inanç ve ırkî ayırım yapmadan eşit tutmuş ve Avrupa'daki sınıf farklılıklarına karşılık böyle bir bölünmeye gitmemiştir.

Kuruluş devrinden itibaren yeni fethedilen şehir ve kasabalara, çeşitli yerlerden, özellikle sürgün usulüyle nüfus nakladilmiştir. İstanbul'un fethinden sonra İstanbul'a da bu

---

1 Bk. Fâtih Mehmed II Vakfiyeleri, Ankara 1938, s. 11, 16, 36, 37; Ayr. bk. Mehmet Şeker, "Fâtih Vakfiyesine Göre XV. Yüzyıl Osmanlı Sosyal Yapısı", Belleten, LVII/219 (Ankara 1994), s.496.
2 Bk. Fâtih Mehmed II Vakfiyeleri, s. 316.
3 Bk. Süheyl Ünver, Fâtih Aşhânesi Tevzî'nâmesi, İstanbul 1953, s. VII, 1-5.

şekilde nüfus nakledildiğini biliyoruz ki, buna bir örnek olmak üzere Aksaray ve Bursa'dan nakledilen nüfusu gösterebiliriz. Gerçekten de Fâtih İstanbul'un kalkındırılması düşüncesiyle birçok medrese, han, hamam, imaret, cami v.s. tesis yaptırmış, çeşitli meslekten insanları buraya yerleştirmiştir. Buna bağlı olarak 1478 tarihine gelindiğinde, İstanbul ve Galata'da 9486 Müslüman hanesine karşılık 3686 Hristiyan nüfus bulunmakta idi[4].

Bu çerçevede, Fâtih döneminde bazı Osmanlı şehirlerinin yaklaşık nüfusları ise aşağıdaki gibidir:[5]

Şehirler	Yıl	Nüfus
İstanbul	1478	97.000
Selânik;	1478	9.500
Serez;	1465	4.900
Tokat;	1455	17.400
Sivas	1455	2.800
Edirne	1478	16.000

İstanbul'u alan Fâtih, harap bir durumda bulunan şehrin onarımına ve yeni binalar yapmak suretiyle imarına önem verdi. Bu arada şehre Türk nüfusu yerleştirmek suretiyle İstanbul'u bir İslâm şehri haline getirmek istedi. Bunun için askerlerden bir kısmına buraya yerleşme izni vererek evler tahsis etti ve ayrıca Rumeli'den Üsküp'ten gelen Türk aileleleri Üsküplü adı verilen mahalleye, Anadolu'dan Kirmastı'dan gelenler Kirmastı, Karaman'dan gelenler bugünkü Fatih semtindeki Büyük ve Küçük Karaman adlı mahallelere, Aksaray'dan gelenler Aksaray mahallesine yerleştirildiler. Bu arada Bursa'dan gelenler ise Eyüp Sultan'da iskân olundular. Bu nakil çeşitli meslek guruplarından insanın da getirilmesiyle uzun süre devam etti. Nitekim yukarıda da belirtildiği gibi, 1478 tarihine gelindiğin-

4 Bk. Halil İnalcık, "Mehmed II", İslâm Ansiklopedisi, VII, 531'den naklen Topkapı Sarayı Arşivi, nr. D.9524.
5 Bk. Ö. L. Barkan, "Tarihî Demografi Araştırmaları ve Osmanlı Tarihi", Türkiyat Mecmuası, İstanbul 1953, X, 22 ; F. Emecen, XVI. Asırda Manisa Kazası, Ankara 1989, s. 55.

de, Türk-müslüman nüfus, Hristiyan nüfusun iki katına çıkmış bulunuyordu ve şehirde 260'ın üzerinde Türk mahallesi oluşmuştu[6].

Fatih şehrin imarının yanısıra bazı ticarî binalar, cami, medrese, hastahane, imaret ve kütüphane gibi sosyal müesseseler inşa ettirdi. Meselâ ilk kurulan medreseler içerisinde Ayasofya ve Zeyrek medreseleri önemlidir. Daha sonra ise Fatih Camii ve çevresinde Sahn-ı Seman medreseleri inşa olunmuştur[7]. Böylece İstanbul Üniversitesi'nin de temelleri atılmış oluyordu.

Sonuç olarak Türkler İstanbul'a bütün âdet, gelenek, zevkleri ve sanatlarıyla birlikte gelmişler ve engin Türk-İslâm kültürünü hâkim kılmışlardır. Dolayısıyla bazı iddialarda yer aldığı gibi Bizans'ın büyük çapta tesirinde kalmamışlar, Türk sanatının incelik ve zerafet dolu eserleriyle şehri güzelleştirmişlerdir[8].

---

6 Bk. Ekrem Hakkı Ayverdi, Fatih Devri Sonlarında İstanbul Mahalleleri, Şehrin İskânı ve Nüfusu, Ankara 1958; Ayr. bk. Ali Saim Ülgen, Fâtih Devrinde İstanbul, 1453-1481, Ankara 1939.

7 Bk. Süheyl Ünver, Fatih Külliyesi ve Zamanı İlim Hayatı, İstanbul 1946, s. 7-98.

8 Bu hususta geniş bilgi olarak bk. Süheyl Ünver, Fâtih Devri Hamlelerine Umumî Nazar, İstanbul 1953.

KÜRDOLOJİ ENSTİTÜSÜNÜN KURULMASI LAZIM

Türk Yurdu, Nisan 2010 Cilt: 30, Sayı: 272

- Hocam, 'Anadolu'da Aşiretler, Cemaatler, Oymaklar' isimli çalışmanız Türkiye'de kimlik tartışmalarının en sıcak olduğu bir dönemde yayınlandı ve büyük ilgi gördü. Siz, eserinizin günümüzde yaşanan kimlik tartışmalarına nasıl bir boyut kazandırdığını ve nasıl bir etki yarattığını düşünüyorsunuz?

– Evet, Türkiye'de özellikle son birkaç yıldır etnik kimlik üzerine önemli tartışmalar var. Bunların bir kısmı Avrupa Birliğinden gelen isteklere bağlı olarak, bazı kimliklerin Türkiye'de baskıdan kurtulamadığı şeklindeki bir anlayışın tezahürü olarak ortaya çıkıyor. Buna bağlı olarak da devlet idaresinde bulunanların, âdeta bir etnisite oluşturur tarzda konuşmalar yaptıklarını görüyoruz. "Lazı, Kürdü, Çerkezi vs." gibi. Devlet adamlarının böyle şeylerden özellikle kaçınması gerekirken böyle bir sıkıntı yaşanıyor Türkiye'de ve bir üst kimlik-alt kimlik meselesi sürekli tartışılıyor.

Aslında belki bu, daha önce tartışılması gereken bir konuydu. Belki sümenaltı edilmişti, fazla konuşulmuyordu. Fakat eninde sonunda konuşulacağı belliydi. Çünkü tâ Lozan'dan başlayan bir süreçti bu. Dolayısıyla belki günümü-

ze rastladı. PKK'nın Türkiye'de yaşayan Kürtleri ne kadar temsil ettiği tartışılır olsa da, son siyasi gelişmeler Türkiye'de radikal bir Kürt milliyetçiliğini ortaya çıkardı. Tabii buna karşılık da bir tepki meydana geldi. Ülke bir iç çatışmaya doğru sürüklenmeye başladı.

Evet, gerçekten de tam o sırada işte bu çalışma ortaya çıktı ve insanlar birdenbire büyük bir ilgi duymaya başladı. Buna Kürtler de dahildi. Çünkü bu çalışmada hem Kürt hem de Türk aşiretlerini görebilmekteydik. Bundan dolayı kitabın bu dönemde çıkmış olması gerçekten önemli idi. Bir de bu çalışmanın ana kaynağını 500 yıl öncesine ait Osmanlı vergi kayıtları oluşturmuştur. Dolayısıyla bir etnisite derdi olmayan, defterlerden, kaynaklardan elde edilmiş verilerdi bunlar ve haliyle inandırıcılığı çok yüksekti. Bunun da etkisi tabii ki oldu bu kitaba doğru yönelişte.

Nitekim ismiyle açılan siteye, son iki aylık dönemde sadece IP olarak 833.000 giriş yapıldı. Aynı IP'den birden fazla girenleri hesap ederseniz bu sayı birbuçuk milyonu aşıyor. Kitap ise 3000 adet basılmıştı, iki buçuk-üç ay gibi kısa bir sürede tükendi. Pek çok kişi de edinemediklerini, alamadıklarını söyleyerek şikâyette bulundular. Bu şunu gösteriyordu; gerçekten insanlar kendi geçmişlerini, kökenlerini, kimliklerini öğrenmek istiyor. Zira biliyorsunuz Türklerde, Türk tarihinde bir şecere tutma veya nüfus kayıt sistemi yok. Sadece kulaktan dolma şeyler ve en çok büyük dedenizi bilirsiniz, onun anlattıklarını bilirsiniz.

Bir de tabi şunu eklemem lazım: Cumhuriyet döneminde Soyadı Kanunu çıktığında soyadları verilirken memurların işgüzarlıkla o kimselerin eski lakapları kullanmak yerine kafalarından uydurup aynı aileden olanlara bile farklı soyadları verdikleri malum. Bu da tabii sonraki dönemlerde kişilerin soy bağlarını neredeyse tamamen kopardı. Hatta aynı ailenin içerisinde bile kopmalar meydana geldi. İşte bundan dolayı da gerçekten bir kimlik bunalımı ortaya çıktı. Bir sıkıntı yaşanıyordu ve böyle ortamlar toplum içerisindeki düzeni bozmak isteyen birtakım kesimlerin çok

işine yaramıştır. İşte bu kitap biraz da buna karşı olan ama somut ve sağlam kaynaklara dayalı bir biçimde bir bilimsel çalışma olarak ortaya çıktı.

Gerçekten de kitabın çıkmasının ardından çok ilginç sonuçlarla karşılaştım. Söz gelimi Türkiye'de Kürtçe konuşan birçok aşiret mensubu, aşiret reisi beni aradı ve gerçekten memnun olduklarını teşekkür ederek bildirdiler. Bunun ülke bütünlüğü açısından da çok büyük bir önemi vardır. Mesela **Rışvanlar olsun, Şavak aşireti olsun, Karaulus olsun, Zeydanlar olsun, İzolular olsun. Osmanlı kayıtlarında bunların hepsi Türkmen olarak görülüyor.** Bunların hepsiyle birebir konuşmalar yaptım, onlar beni aradılar ve son derece inandırıcı bir biçimde, tatmin olduklarını bildirdiler. Hatta toplantılarına da davet ettiler.

Zannediyorum ki, bu kitabın etkisi şundan kaynaklanıyordu; Kitapta Kürtler reddedilmiyordu ama Kürtleşmiş Türkler ayırt ediliyordu. Hatta aslında Kürt olup da bugün Türk aşireti olarak bilinenler, Türkleşmiş olanlar da vardı içerisinde. Ve tabii **bin senedir aynı coğrafyada yaşayan insanların aslında nasıl birbiriyle iç içe girdiklerini gösteren önemli ve tarafsızca yazılmış bir kaynaktı.** Çünkü benim tarafımdan herhangi bir şey eklenmedi, sadece vergi kayıtlarındaki bilgiler aktarıldı. Mezraalarına, köylerine, yaylaklarına, kışlaklarına kadar kayıtlı olan ve bunların hangi vergi defterinden, hangi sayfasından ve kaç tarihli defter olduğu da belirtilmek suretiyle bir liste halinde verildi bilgiler. Bu sebeple de inandırıcı oldu gerçekten.

- Çalışmanız 1453 – 1650 arasındaki ikiyüz yıllık bir dönemi kapsıyor. O dönemin topluluk adları olan cemaat, oymak, aşiret gibi kavramların günümüzdeki yeri, önemi nedir? Bu kavramlarla bugünün meselelerini anlayabilir miyiz?

- Şimdi aslında aşiret Arapça bir kelime, keza cemaat kelimesi de. Sadece oymak kelimesi Türkçe. Fakat Osmanlı döneminde genelde aşiret ve cemaat kelimeleri çok kullanılmış. Bir de taife kullanılmış ki, biliyorsunuz taife de Arapça. Tabii boy kelimesini de kullandık biz kitapta. Fakat

Osmanlı belgelerinde yer alan cemaat veya aşiret kelimesini de kullanmak durumunda kaldık haliyle. Onun için kitabın ismine aşiret, cemaat ve oymaklar dedim. Aşiret cemaatten biraz daha büyük, daha teşekküllü, daha kalabalık bir grubu ifade ediyor. Cemaat ise aşiretin içinden bölünmüş, gruplara ayrılmış daha küçük çaplı bir grubu temsil ediyor. Yani şöyle söyleyebilirim; bir iki aileden başlar yüzelli-ikiyüz elli çadıra kadar gidebilir cemaatler. Bu cemaatler bir aşiretten kopmuş fakat o aşirete bağlı (tabii aşiret de bir boydan kopmuş nitelikte), çoğu zaman devlet tarafından yönetimine atanan kişinin ismiyle anılan bir nitelik taşıyor. Mesela diyelim ki, İzzettin cemaati diyor, İzzettin Beyin başkanlığındaki grup anlamına geliyor bu. Dolayısıyla onun bağlı bulunduğu aşiret veya boy çok daha büyük. Oymak ise bugünkü anlamında aile anlamına geliyor. Baba çocuklarla beraber birkaç çadır yapabiliyor. Bunlar konup göçüyorlar tabii; bunlara da oymak adı veriliyor.

Bu durum neyi ifade ediyor? Diyelim ki siz aşiretinizi bilmiyorsunuz. Ama oturduğunuz köyü, mezraayı veya yaylak-kışlak'ı biliyorsanız, bu isimleri sorguladığınızda eğer ismi değişmemişse o bölgede hangi aşiretin yaşadığını öğrenebiliyorsunuz. ***Osmanlı döneminde yaylak ve kışlaklar belli aşiretlere, cemaatlere tahsis edilmiştir. Orada başka aşiret yaşayamaz. Dolayısıyla, bu yolla % 99 itibariyle aşiretinizi-cemaatinizi bulmuş oluyorsunuz.*** Veya aksi de olabilir. Diyelim ki bir lakabınız var, Hacı Veliler diyorlar size. Hacı Veli'yi sorguladığınızda karşınıza geliyor. Tabii bunların bu mezraa ve kışlakları belirtilirken bunların hangi il, ilçe veya sancak dahilinde olduğu da belirtildiğinden diyelim ki, Türkiye'nin pek çok yerinde Hacı Veliler olabilir, bunun sizin yaşadığınız bölgeye de bakarak hangisi olduğunu, kendi aşiretinizin olup olmadığını veya ailenizin ta o zamana kadar uzanıp uzanmadığını öğrenebiliyorsunuz.

- O dönemle bugünkü durum arasında bir kıyas yapabilir misiniz; o günden bu yana Anadolu'nun etnik yapısı nasıl bir değişime uğradı?

- Bugün Türkiye'de yaşayan tüm nüfus bu konar-göçerlerden ibaret değil. Benim yaptığım çalışmada yerleşik halk yok. Dolayısıyla bu gördüğünüz aşiret ve cemaatler bütün Anadolu halkını kapsamıyor. Yerleşik olanlar genellikle şehirlerde yaşadıkları için bunların boyunu vs. tespit etmemiz mümkün olmadığından bunlara girmedik. Ayrıca şunu da unutmamak gerekir. İmparatorluğun toprak kaybıyla beraber içe doğru göçlerin başladığı dönemlerle bağlantılı olarak önemli bir nüfus Balkanlardan ve Kafkaslardan Anadolu'ya gelmiş ve Anadolu'nun değişik yörelerine yerleştirilmiş. Haliyle bu aşiret ve cemaatlerin dışında Anadolu'nun bugünkü nüfusunu meydana getiren önemli bir grup da Balkanlar ve Kafkasya'dan gelen göçmenlerdir. Ama şurası da muhakkak, sözü edilen bu aşiretler de aslında aşağı yukarı bugünkü bölgelerde yer alıyorlar. Fakat I. Dünya Savaşı sırasında Ermenilerin isyanıyla birlikte, Anadolu'da yaşayan Ermeni ve Rumların bir kısmı Anadolu dışına, Türkiye Cumhuriyeti sınırları dışına çıkınca, onların boş bıraktığı yerlere de değişik yörelerdeki Yörük grupları nakledilmiştir. Mesela Bitlis'e diyelim ki Hasanîler gönderilmiştir. Ama bunlar Konya'dan gitmiştir. Dolayısıyla sonraki dönemlerdeki nüfus değişikliğini de göz önüne alacak olursak, bütün bu aşiretlerin tümünün bulundukları yerlerde kaldığını da söyleyemeyiz. Fakat çok büyük bir grubu, diyelim ki %90'ı, bulundukları yaylak ve kışlaklara yerleştirilmiştir 19. Yüzyılda. Dolayısıyla yani bugün onları orada bulduğunuz zaman bunu yadırgamamanız gerekir. Ha bulamayanlar olursa, (diyelim ki, falanca lakaplı kişi kendini bulamazsa) Anadolu'da yokmuşum dememesi gerekiyor. Çünkü yerleşik olabilirler.

İkincisi Yörük olarak Balkanlara gelenler de kendilerini bulamayacaklardır burada. Ama vaktiyle Anadolu'da kalmış akrabalarını bulabilirler. Çünkü Rumeli'ye ilk nakledilişlerinde bütün aşiret nakledilmiyor. Diyelim ki, Kocacık Yörükleri Ankara ve Konya bölgesinde yaşıyorlar. Bunlardan önemli bir kısmı Rumeli'ye nakledilmişler. Kocacık Yö-

rükleri defterleri var. Ama bir kısmı da Ankara ve Konya bölgesinde kalmışlar. Hani Atatürk'ün de aşiretinin, Yörük grubunun yer aldığı Kocacık Yörükleri. Ama mesela buraya baktığınızda Kocacık Yörüklerini görebiliyorsunuz, Ankara ve Konya'da. Bir de bu tarafı var.

- Türkiye'nin etnik açıdan bir mozaik olduğunu ileri sürenler, genellikle şunu iddia ediyorlar; "*Türkiye Cumhuriyeti Devleti kurulurken Anadolu'nun o dönemdeki kozmopolit yapısı dikkate alınmadığı, Cumhuriyet Türklük üzerine bina edildiği için Anadolu huzur bulmuyor*." Siz bir tarihçi olarak ne düşünüyorsunuz; Osmanlı'nın dağılışının ardından Anadolu'da Türk kimliğini esas alan bir milli devletin kuruluşunun dışında bir alternatif var mıydı?

- Hayır, öyle bir şey söz konusu olamazdı. Çünkü Lozan anlaşması için masaya oturulduğu zaman, özellikle Batı Dünyası bir defa Anadolu'da yaşayan Rumların Birleşmiş Milletler kararı çerçevesinde mübadeleye tâbi tutulmasını istediler. Yani Yunanistan'daki Türklerle Anadolu'da yaşayan Rumlar'ın değişimini öngördüler. Bunu önce Yunanlılar kabul etmişlerdir, en son kabul eden Türkiye'dir. Tabii ki bu mübadele sırasında da bütün bu bölgelerdeki Rumlar Yunanistan'a gitmişlerdir, hatta Hristiyan Türkler bile gönderilmiştir. Haliyle Yunanistan'daki Türkler de Anadolu'ya gelmişlerdir. Keza Girit elden çıktığı zaman Girit göçmenleri de gelmiştir, Balkanlardan da gelmiştir, Kafkasya'dan da Türkler gelmiştir. Yani şöyle düşünün; İmparatorluk genişlerken dışarıya doğru nüfus nakletmiş, çekilirken de içeriye doğru nüfus almış.

Ha şimdi burada bir husus var. İçeriye gelen nüfusun tamamı Türk unsurlardan oluşmuyordu. Boşnaklar da vardı, Arnavutlar da vardı, Gürcüler de vardı. Ama bunlar Müslümandılar ve benimsedikleri için bu ülkeye geldiler, orada kalmadılar. Yani şöyle düşünün; Gürcü asıllı Müslümanlar Anadolu'da yaşamak istediler; Gürcistan bölgesinde, Rusya tarafında kalmak istemediler. Haliyle bunları etnik grup olarak görecek miyiz, görmeyecek miyiz? Şimdi mesele bu

değil demek ki. Aslında buraya gelen ne Arnavutlar, ne Boşnaklar, ne Gürcüler bir problem oluşturmadılar.

Lozan'da Batı Dünyasının Türkler'den istedikleri bir şey daha vardı. Kürtlerin etnik bir grup olarak adlandırılması konusunda ısrarcı davrandılar. Türk heyetinin, Kürtlerin kesinlikle bir etnik grup olarak adlandırılmasını kabul etmediklerini görüyoruz. Rıza Nur Lozan'la ilgili kitabında *"Onlar bizim gibi Müslüman insanlardır ve etnik bir grup olarak görülemez. Biz kız aldık kız verdik"* diyor. Dolayısıyla onları etnik grup olarak kabul etmiyorlar, hatta masadan kalkabileceklerini söylüyorlar. Hatta görüşmelere ara da veriliyor bu yüzden ve sonuç olarak Batı bunu kabul etmek durumunda kalıyor.

Ama günümüzde AB süreci içerisinde aynı düşünce, aynı fikir Türkiye'ye yine kabul ettirilmeye çalışılıyor. Tabii Irak'ta meydana gelen, Ortadoğu'da meydana gelen olayların bir parçası aslında bu. Yani PKK'nın ortaya çıkarılışı, ABD'nin Irak harekatı ve orada bir Kürt devleti kurulmaya çalışılması. Bugün Türkiye'deki çatışmaların temelinde de bu var. Bugün kendilerini Kürt olarak tanımlayan vatandaşlarımızın yüzde kaçı ayrılıkçı veya kendisini ayrı bir etnik grup olarak görmek istiyor? *Türkiye'nin bunu net olarak kesinlikle araştırması lazım. Yani bu sorunun ne olduğunu anlayabilmesi için de çözüm getirebilmesi için de bunu bilmesi lazım.* Nitekim 1967'lerden itibaren Türkiye'de nüfus sayımlarında ana dil de sorulmuştur. Mesela 1975 yılında anadilim Kürtçedir diyenlerin sayısı 1.300.000 kişi. 1980 yılında ana dilim Kürtçedir diyenlerin sayısı 1.600.000 kişi. Toplam nüfus 44.000.000. 1975'de 300.000 kişi Kürtçeden başka dil bilmiyorum diyor. 1980'de 600.000 kişi Kürtçeden başka dil bilmiyorum diyor. Ha bir de şu var: 1980 yılındaki istatistiklerde nüfus sayımında 500.000'e yakın insan da diyor ki; ana dilim Türkçe ama Kürtçe de bilirim diyor. Şimdi bugün hakikaten Kürt olduğunu ifade eden vatandaşlarımızın hangi ölçüde neyi arzu ettiklerini muhakkak ki bilmemiz gerekiyor. Bu araştırmayı doğrudan doğruya halkla birebir yapacaksınız, derneklerle değil.

- Osmanlı zamanında, Kürdistan olarak tabir edilen bir bölgenin varolması, bugün bazı etnik taleplere dayanak yapılıyor. "Kürdistan" siyasi bir sınırı mı, coğrafi bir bölgeyi mi ifade ediyordu?

- Kürdistan diye adlandırılan bir bölge vardı. Kürdistan denilen bölge Osmanlı döneminde bugünki Irak'ın kuzeyindeki Süleymaniye'den Elcezire'ye kadar, yani bizim Hakkâri bölgesine kadar gelen ve İran tarafındaki Luristan bölgesidir. Haritalarda da böyledir. *Diyarbakır bölgesiyle ilgili hiçbir zaman Kürdistan tabiri söz konusu bile değildir.* Diyarbakır vilayeti diye geçer veya Amid olarak adlandırılır. Amid de Türkçe bir kelime değil. Yani dolayısıyla bunların hiçbir geçerlilikleri yok. Aslında bunun için, Türkiye'de belki Fransa'da, İngiltere'de ve Amerika Birleşik Devletlerinde olduğu gibi bir Kürdoloji Enstitüsünün olması lazım. Kürt Dili Edebiyatı bölümünün değil, Kürdoloji Enstitüsünün olması lazım.

- Siz Osmanlı'dan bugüne Anadolu'nun yapısını iyi bilen biri olarak, Türkiye'de milli birliğin nasıl sağlanabileceğini düşünüyorsunuz? Açılım projesiyle ilgili hükümete tavsiyeleriniz neler olurdu?

- Etnik kökenine bakmaksızın insan hakları ve demokratik kurallar çerçevesinde, ülkede yaşayan insanların tümünün hukukuna saygı göstermek gerekir. Bir defa bunu böyle belirteyim. Açılımın ifade şekli, adlandırılması yanlış olmuştur her şeyden önce. Yani bu bir Kürt açılımı şeklinde adlandırılmış olduğu için etnik bir çatışmaya yol açacak bir sonuca doğru gitmiştir. Tabii bunun içerisinden sadece Türkiye'de yaşayan Kürtler yoktur, PKK vardır bir de. Ne kadar temsil edebiliyor PKK Kürtleri veya Kürtlerin temsilcisi olarak tanımlanırsa PKK, ne kadar haklı davranmış olabiliriz? Şimdi eğer gerçekte hedef PKK değil de Kürtlerse, onlarla ilgili sorunların ne olduğunu da devletin çok iyi araştırması gerekirdi böyle bir sloganla ortaya çıkmadan önce. Yani sorun Kürtlerin Kürtçe konuşamamaları mı, müzik yapamamaları mı, dillerini öğrenememeleri mi, öğrete-

memeleri mi? Bütün bunları göz önüne alırsanız, o zaman Kürt açılımı veya Kürtlere, haklarını tanımak adı altında bir şey yanlış olur. O zaman demokrasi olmaz, tıpkı Osmanlı devletinde ıslahat fermanında olduğu gibi "gayrimüslimlere haklarını vereceğiz, hukuki eşitlik sağlayacağız" derken yaptığınız gibi ayrışmaya sebep olabilecek sonuçlara gidersiniz.

Burada Kürt olması Türk olması hiç bir şey ifade etmez. Siz insan olarak görürseniz toplum içerisinde yaşayan herkesi ve herkes için ortak yasalar çıkarırsanız o zaman başarıya ulaşırsınız.

- Son dönemde Türklük kavramının neyi ifade ettiği çokça tartışılıyor. Türk kelimesinin algılanışı konusunda birlik yok. Size göre Türklük, Türkiye'de herkesi kucaklayabilecek bir üst kimlik olma vasfını hâlâ taşıyor mu?

- Irki bir dayatma olmamak kaydıyla Türklük, tabi-i ki bir üst kimliktir. Bugün Fransa'da veya İngiltere'de yaşayan insanlar içerisinde hiç Fransızlıkla İngilizlikle alakası olmayan, hatta derilerinin rengi bile siyah olan insanlar ben İngiliz'im, Fransız'ım diyor. Şimdi aslında bu onların Afrikalı olmasının önüne geçen bir hadise değil. Yani "Ben Fransa devletinde yaşayan bir vatandaşım" anlamında kullanıyor bunu ve bundan da gururla bahsediyor. Şimdi siz Türkiye'de Türk adı altındaki kimliği *doğrudan kan bağı anlamında kullanırsanız tabii ki problemler çıkar. Ama öyle bir problem yok Türkiye'de.* Çünkü burada kendisini Kürt olarak nitelendiren vatandaşlarımız da aynı okullarda okuyor, devletin her kademesinde görev alabiliyor.

Şimdi burada önemli olan şey şu; gerçekten Türkiye'nin Kürt dediğiniz insanlarla ilgili büyük bir bilgi kirliliği var. Herşeyden önce bunu böyle görmek mecburiyetindeyiz. *Bu konuda Batı dünyasının yaptığı araştırmaların yarısı kadar bile bizim araştırmalarımız yok Türkiye'de.* Avrupa, Kürtçe denilen lehçelerin etimolojisine kadar araştırmıştır. Ama Türkiye'de Kürt nedir hiç kimse bilmez, Kürt olduğunu söyleyenler de bilmez. İşte sonuç olarak Rışvanlar Türkçe konu-

şur, ama ben Kürdüm der. Kim olduklarını bile bilmezler, yanlış bilirler. Ha diyelim ki ***bilse ne olur? Şu olur; bugün birileri dışarıdan terör gruplarını destekleyerek Türkiye'de bir ayrımcılığa yol açabilecekleri bir durum ortaya çıkarıyorlarsa, o zaman bilmeniz ve ona göre tedbir almanızda fayda vardır.***

Burada bence problem Kürt kimliğiyle ilgili değildir. ***1980'de Kürtçe'nin yasaklanması vs. son derece büyük bir hataydı.*** O zaman ben itiraz etmiştim. Doktora tezimde Kürt aşiretleri kelimesi geçiyor diye kitabımı Tarih Kurumu'nda basmak istememişlerdi, daha sonraki tarihlerde basıldı. Dolayısıyla, bunu ne kadar baskı altına alırsanız, o ölçüde dirençle karşılaşırsınız. Veya siz bugün "Kürtlerin haklarını vereceğiz" diye yola çıkarsanız, demek ki hakları vardı da vermediniz anlamına gelir. O zaman PKK'yı da Kürtlerin haklarını savunan meşru bir örgüt haline getirirsiniz.

Kürtler'in gerçekten verilmeyen hakları mı var; yoksa ülkede yaşayan bütün insanların sıkıntı duydukları konularda onların da sıkıntıları mı var? İfade özgürlüğüyle, demokratik hakların kullanılmasıyla ilgili ülkede yaşayan herkesin sıkıntısı var bugün. Ekonomik sıkıntı da aynı şekilde. Dolayısıyla bütün bunları ortadan kaldıracak ve bütün ülke insanlarını hep birden kucaklayacak bir anlayışın, bir zihniyetin hâkim olması gerekiyor ülkede.

- Türkiye'nin 24 Nisan kâbusu malumunuz, 1915 olaylarını inceleyecek ortak bir tarih komitesi kurulmasını da öngören protokollerin onaylanıp onaylanmayacağı belirsizliğini korurken, ABD Temsilciler Meclisi Dışişleri Komitesinde "soykırım"ın tanınması yolunda oylama yapıldı. Bu yıl Türkiye'nin İsrail'le olan ilişkilerinin bozulmasından da kaynaklı olarak Yahudi Lobisi de Türkiye'yi desteklemedi ve 23 evete karşılık 22 hayır oyu çıktı. Protokoller ve ABD'deki gelişmeleri göz önüne alarak, Ermeni meselesinin nereye gittiği konusunda bir değerlendirme yapabilir misiniz?

- Şu soruyu sormak istiyorum: ABD başta olmak üzere Avrupa devletleri bu konunun gerçek yönlerini ne kadar bilmek ve sonuçlandırmak istiyor? Önce bunu düşünmemiz gerekir. Biliyoruz ki, 1914-17 döneminde Osmanlı imparatorluğu Fransızlarla, İngilizlerle ve Ruslarla savaştı. Amerika Birleşik Devletleriyle savaşmadı. O sebeple de Anadolu'da Amerikan konsolosları da mevcuttu, Amerikan misyonerleri de okullarıyla öğretmenleriyle Anadolu'daydılar ve hatta bazı öğretmenler Ermenilerle beraber hareket ettiler. Şimdi Amerikan konsoloslarının raporlarına bakıyorsunuz, daha sonra Milletler Cemiyeti raporlarına bakıyorsunuz. Aslında söylendiği gibi olmadığı açık ve net şekilde görülüyor. İddia edilen kadar insan ölmediği açıkça ortada. *İkincisi kasıtlı olarak öldürülmüş insan da yok. Ölümler daha çok Rusya tarafında oluyor, savaş dolayısıyla Anadolu'dan Rusya'ya gitmiş olan Ermeniler arasında kayıplar var ki, 190 bin ile 200 bin arasında bir rakam bu.* Hastalıktan ve açlıktan ölenler var. Tabii Fransız, İngiliz ve Rus ordusu saflarında savaşırken ölenler de var. Tehcir sırasında Arap, Kürt ve diğer bazı grupların saldırıları sonucunda öldürülenlerin dışında yaklaşık, 40 bine yakın da hastalıktan ölen insanlar bulunuyor. Toplam 50 bin civarında bir kayıp var. Ötekileri de birleştirdiğinizde 250-300 bin civarında bir kayıp olduğu görülüyor.

Şimdi bu bir soykırım mı? Değil. Çünkü devlet gerekli tedbirleri almış, gidenlerin her birine yevmiye bile vermiş, günlük büyüklere 3 kuruş, küçüklere 60 para vermiş. Yollara hastaneler kurulmasına müsaade etmiş, yabancı devletler, misyoner kuruluşlar ve yardım kuruluşları hastaneler kurmuşlar, fırınlar açmışlar. Ayrıca Amerikan Ortadoğu Yardım Kuruluşunun bütün o bölgedeki Ermenilere, topladıkları paraları aktarmaları devlet tarafından uygun görülmüş.

Böylece, bir yok etme kastının olmadığı zaten açık ve net şekilde görülüyor. Yollarda Ermenileri öldürenler mahkemeye verilmiş 1915'de, 1916'da sonuçlandırılmış. 1673

kişi mahkemeye verilmiş, 67 kişi idam edilmiş. Şimdi bütün bunlar bilinmiyor mu? Anadolu'da Ermeniler isyan ettiklerinde, bunlara kimin silah temin ettiği onların arşivlerinde var. Dolayısıyla bunun soykırım olarak nitelendirilmesi mümkün değil.

Nitekim Türkiye Cumhuriyeti önemli bir adım attı. Kendi tarihiyle yüzleşmekten korkmadığını gösteren bir adım attı ve dedi ki tarih komisyonu bu konuyu incelesin. Ama hiç bir zaman olumlu cevap alamadı.

ABD Türkiye'nin bu girişimini olumlu karşılasa ve Ermenilere baskı yapmış olsaydı sonuç ne çıkacaktı zannediyorsunuz? Ama peki niye Amerika bunu desteklemiyor, baskı yapmıyor bu konuda Ermenilere, diasporaya? Çünkü Türkiye'nin bu şekilde zor durumda bulunması Amerika'nın işine geliyor. Bir yaptırım gücü, bir koz olarak kullanıyor.

İkincisi; parlamentolarda bu tür konuların kabul edilmesi ne kadar hukuka ve insan haklarına uygundur? Bir defa insan hakları evrensel beyannamesinin en önemli şartlarından birisi, yargılanan herkesin kendisini savunma hakkına sahip olmasıdır. Peki, şimdi ABD başta olmak üzere diğer bu konuyu kabul eden ülke parlamentoları, suçladıkları Türklere ne kadar savunma hakkı tanımıştır? Öyle bir şey söz konusu bile olmamıştır. Bu durumda, insan haklarına ne kadar uyuyorlar, ne kadar hukuka uyuyorlar? Parlamentolar ne zamandır yargı organı haline gelmiştir? Sadece bunları düşündüğünüzde bile aslında ne yapılmak istendiğini çok rahat anlamak mümkündür.

- Sözkonusu protokollerin içeriğinde Türkiye'nin elini zayıflatacak hükümler olduğu yolunda iddialar var. Siz ortak tarih komisyonu kurulması dışındaki maddeleri inceleme fırsatı buldunuz mu?

- Yanlış olan şudur. Sınır kapılarının açılacağı belirtilirken, bu sınır kapılarının hangi sebeple kapatılmış olduğunun göz önüne alınmamış olduğunu görüyoruz. Sonradan sayın Başbakan bu konuda Azerbaycan'da bir deklerasyon

yayınladı, Dağlık Karabağ bölgesi boşaltılmadan, kaçkınlar yerine dönmeden asla kapıları açmayacağız dedi, ama protokolde bu yok.

İkinci olarak, tarihçiler komisyonu meselesinden bahsedilirken, tarihçiler komisyonunun neyi araştıracağına dair bir kayıt bulunmuyor protokolde. Biz kendi kafamızdan geçirdiğimiz şeyleri, başkalarının da kabul edeceğini zannediyoruz. Tarihçiler komisyonundan bizim Türkiye olarak kasdımız, soykırım araştırması. Ama Ermeniler öyle demiyor; "Soykırım zaten bir gerçekliktir. Tarihçiler komisyonu emlak meselelerini araştıracaktır" diyor.

Evet bu durum protokolün iyi hazırlanmadığı ve Türkiye'yi bağlayacak ve sıkıntıya sokacak, elini zayıflatacak bir görüntü veriyor. Karşımızdaki de iyi niyetli ise "Kars anlaşmasını kabul ediyoruz, soykırımı araştıracağız, işgal edilen toprakları terk edeceğiz" diye açıkça beyan etsin. Ama karşı taraf iyi niyetli olmadığını gösteriyor, buna rağmen protokol imzalıyoruz.

Devlet yöneten insanların yaptıkları her hareketi ve ağızlarından her çıkanı çok iyi tartmaları gerekiyor. Çünkü bu, bir okun yaydan çıkmasına benzer. Türkiye gibi çok önemli, stratejik ve kritik bir coğrafyada bulunan devletler bu gibi konularda çok daha titiz davranmak zorundadır. Çünkü nüfusumuz içerisinde herkesin bu ülkeye çok sadık olduğunu söylememiz son derece zordur.

KİMLİKLERİNE HRİSTİYAN YAZDIRANLARLA İLGİLİ BİR DEĞERLENDİRME

21 Eylül 2010 tarihli Hürriyet Gazetesi'nde, Van kaynaklı Okan Konuralp tarafından bir haber yayınlandı. Haber, *"Artık kimliklerine Hristiyan yazdırıyorlar"* başlığı altındaydı. Aslında gündemde Van Gölündeki Akdamar kilisesindeki ayin vardı. 95 yıl sonra bu kilisede yapılan ilk ayin olarak verildi. Bu ayin Türkiye'de hep gizli kalmış bir konunun ortaya çıkmasına vesile oldu ve demokratikleşmenin sonucu olarak, şimdiye kadar kimliklerini gizlemek zorunda kalmış olan Ermenilerin tekrar asıl kimliklerine dönmesi olarak değerlendirildi. Gerçek böyle miydi yoksa farklı bir boyut mu vardı? Bu arada Türkiye Ermenileri Patrikliği Patrik Genel Vekili Sayın Aram Ateşyan'ın Müslüman olan yeğenlerinin 4 ay önce nüfus cüzdanlarına Hristiyan yazdırdıkları yer almaktaydı bu haberde. Bu kimselerin bölgede "Müslüman Kürt" olarak bilindiği de eklenmişti. Öte yandan *"dışarıda Müslüman ama aile içinde Ermeniydik"* dedikleri de yer aldı. Bu şekilde son bir yıldır önemli şekilde asıl kimliklerine dönmeler olduğu vurgulandı.

2007 yılında Kayseri'de Avşarlar Sempozyumu'nda bir konuşma yapmıştım. Bu konuşmamda, *"Kendisini Kürt ve*

*hatta Kürt Alevi gösteren Ermeni dönmeleri"*nden bahsetmiştim. Yer yerinden oynamıştı ve benim kafatasçılığım dahil söylenmedik söz ve hakaret kalmamıştı. **Konu öylesine sunulmuş ve çarpıtılmıştı ki, yargısız infaza uğramıştım.** Halbuki gerek Türkiye'deki Ermeni soykırımını savunanlar, gerekse diaspora, "Anadolu'da yaşayan Ermeniler nerede?" diye sormaktaydılar. Sözlerimde ne Kürtlere ne de Alevi vatandaşlarımıza hakaret vardı. Ben, **bir bilim adamı olarak nerede olduklarını belgeyle açıklamıştım. O zamanki söylediklerimin tümü Amerikan arşiv belgelerine dayanmaktaydı ve hatta isim ve köy adlarına kadar bilgi bulunmaktaydı.**

Arşiv belgesi Ermeni asıllı görevliler tarafından hazırlanmıştı ve raporun adı da *"Ermeni Kürtleri"* ismini taşımaktaydı. **Bu belgede hangi Ermeni cemaatinin hangi Kürt aşireti ismini aldığı, bunların bulundukları yerler ile alt birimleri ve oturdukları köylere kadar her şey kaydedilmişti.** Ama bana bu bilgileri nereden aldığım hiç sorulmadı. Sadece neden konuştuğum ve bunu açıklamakla ırkçılık yaptığım suçlamalarında bulunuldu. Bugün ne oldu da beni darağacına çektikleri bir konuda, herkes rahatça binlerce Ermeni'nin bu şekilde Müslüman kisvesi altında olduğunu söyleyebilmekte.?"Mahalle baskısından kurtuldukları" iddiası tamamen safsata. Çünkü o tarihte beni o bölgeden arayan vatandaşlarımız, bunların hepsini bildiklerini ifade etmişlerdi ve gerçekten de başta Patrik Hazretleri olmak üzere herkes kimlerin ve hangi köylerin bu şekilde *"kripto ermeni"* olduğunu bilmekteydi. *Hatta 1977 yılından beri misyonerlerin bu türden Ermenileri tespit etme gayreti içinde olduğu, toprağı bol olsun Hrant Dink tarafından da dile getirilmişti.*

Benim tespitim bugün en azından 500 bin Ermeni'nin bu şekilde bulunduğudur. Ermeni olmak **ne suçtur ne aşağılanacak bir durumdur.** Türkiye'de bugün Ermeni asıllı vatandaşlarımız bulunmaktadır ve birçoğu ile de yakın ilişkilerimiz mevcuttur. Bence asıl Ermeni vatandaş-

larımızın çektikleri sıkıntı, bu şekilde kendini gizleyen Ermeni asıllı olanlarla, soykırım safsatasını ortaya atanlardır. *Tarihte hoş olmayan birçok olay olmuştur. Fakat hiçbirinin bu kadar uzun süre ve kangren haline geldiği görülmemiştir.* Konunun kişiselleştirilmesi kimler tarafından yapılmıştır; bunun iyi değerlendirilmesi gerekir. Nitekim hatırlanacağı üzere ben kişiler üzerinden hareket etmemiştim ve bu şekildeki kişilerin kendilerinin açıklama yapmasının doğru olacağı kanaatindeydim. Halen de aynı düşünceyi taşıyorum. Ancak Türkiye'de meydana gelen bir takım olayların iyi anlaşılabilmesi için de bu konunun açıklığa kavuşması gerektiğini düşünüyorum. Ama maalesef son zamanlarda **Türkiye bir etnisite cenneti haline getirildi.** Bence asıl ırkçılık bu şekilde ülke insanlarının farklılaşmasına zemin hazırlamaktır. Şimdiki ortam Türkiye'nin yakın bir gelecekte tamamen ayrışmasına yol açacak bir biçimde gelişmektedir. Bu son durum da, üstü örtülü olarak Ermenilere emlak vermek ve bir yerde tazminata zemin hazırlamaktır.

Gerçekte ise bu olay tamamen aydınlandığında, Ermeni soykırım iddialarının ne kadar yersiz olduğu kesinlikle ortaya çıkacaktır. Türkiye, terör meselesinde ve ayrılıkçı Kürt konusunda ciddi merhaleler kazanacaktır. Hatta ülkemizde, öz be öz Türkmen olan Alevi vatandaşlarımız üzerinde oynanan oyunlar ortaya çıkacaktır. Tabii **bütün mesele, bu konuyla korkmadan yüzleşebilmek veya bunu bilmek isteyip istemediğimizdir.** Tıpkı bu günlerde Akdamar Kilisesinin haçının yerine takılması taleplerinde, gerçek haçın Alman arşiv belgelerinde yer aldığı üzere; 1907 yılında Ermenistan tarafından gelen Michellian çetesinin, kiliseyi yağmaladıktan sonra haçını da çıkarıp eşine hediye götürmesini bilmek isteyip istemediğimiz gibi. Yoksa biz çevremizde binlerce Ermeni asıllıların olduğunu çok iyi bilenlerdeniz.